371

ARZIT
SVETOZAR MA
BEOGRAD
Bulevar Revol

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XX Nova serija Broj 328
BEOGRAD, 25. MAJ 1968.
List izlazi svake druge subote
Cena primerku 50 para (50 dinara)

aktuelnosti

15 DANA

JUBILEJ DESANKE MAKSIMOVIĆ

OD TRENUTKA kada se na stolu glavnog urednika književnog časopisa »Misao« našla sveska rukom ispisanih pesama i on, čitajući ih, osetio da se rodio pesnik koji samo treba da se pojavi pred publikom pa da postane znan i voljen, prohujalo je skoro pet decenija. Danas, proslave sedamdesetogodišnjice rođenja Desanke Maksimović u Valjevu, Brankovini i Beogradu pretvaraju se u neku vrstu narodnog slavlja kakvo u modernim vremenima pesnici ne doživljavaju tako često. To naročito vredi za proslavu u Valjevu koja je, sasvim izvesno, navela Desanku Maksimović da konačno odbaci jednu od svojih mladalačkih slutnji da će se, jednog dana, pokolenja koja dolaze zapitati čemu služe njene pesme. Jer, danas, kada mislimo o njenoj prvoj objavljenoj pesmi mi nismo u mogućnosti da zamislimo kako je izgledalo vreme kada ta poezija nije bila prisutna među nama; znači, poetski svet Desanke Maksimović postao je tokom njene pesničke avanture sastavni deo našeg sveta, njena istorija postala je deo naše istorije, njen senzibilitet uklopio se u naš senzibilitet i s njim stopio. Svako od nas, razmišljajući o poeziji i pesništvu, ima osećanje da bi njegov duhovni svet bio nepotpun i znatno siromašniji da nije doživeo i uzbudljivu draž otkrića poezije Desanke Maksimović.

Kada se Desanka Maksimović javila u srpskoj literaturi, u trenutku uznemirenih traženja i traganja neposredno posle prvog svetskog rata, njen glas se izdvajao i jasno razlikovao od drugih glasova, i starih i novih. Na određeni način, u odnosu na stare ona je bila nov pesnik, nosilac novog osećanja sveta i novih iskustava o svetu, a u odnosu na nosioce modernih tendencija i traženja — pesnik koji uspostavlja kontinuitete. Pesnik vezan na jedan poseban način za tradiciju u svim njenim vidovima, romantičarski pesnik po svojoj vokaciji. Desanka Maksimović je u vreme obnove romantizma, posle prvog svetskog rata, osećala uznemirena traganja svoga doba i nastojala da svoje preokupacije liričara u uobičajenom smislu te reči čvrsto veže sa imperitivima vremena, najšire shvaćenim. Vezana za nacionalnu tradiciju, patriotski pesnik u smislu modernog patriotizma, u smislu koji je tom terminu davao Jovan Skerlić, pesnik zemlje i čoveka koji živi na toj zemlji, Desanka Maksimović je bila pesnik roda, pesnik onih koji stvaraju istoriju, pesnik svoga naroda, a ne onih koje istorija, sa razlogom ili bez razloga, beleži zlatnim slovima. Njena ljubav za prirodu proizlazi iz njene ljubavi prema rodnom tlu. U njenim rodoljubivim pesmama mi se suočavamo sa intenzivnim osećanjem prirode; u njenim pesmama koje su inspirisane prirodom svedoci smo ne manje intenzivne ljubavi prema određenom rodnom tlu. Za Desanku Maksimović, dakle, kao da nema sveta izvan ovog sveta u kome živi i za koji živi.

Ovo, razume se, nije jedini aspekt iz koga bi moglo da se govori kada se povede reč o poeziji Desanke Maksimović. Ako se usvoji jedna školska kvalifikacija, poezija Desanke Maksimović, u trenutku kada se ona oglasila kao pesnik, išla je u intimnu liriku. Ispitujući stanja svoje duše, otkrivajući svoj intimni svet, Desanka Maksimović je postepeno dolazila i do širih saznanja, svoje intimno iskustvo dovodila je do jednog opšteljudskog iskustva i na taj način svojoj lirici dograđivala sve nove i nove dimenzije. U svojoj najnovijoj zbirci »Tražim pomilovanje« došla je, tako, do jedne, u našoj poeziji jedinstvene, sinteze emotivnog i intelektualnog, istorijskog i savremenog, i prešla put od izrazitog romantičara do pesnika koji u zrelom dobu života daje svoja najbolja dela.

Svaka pesnička knjiga Desanke Maksimović predstavljala je datum i u njenoj pesničkoj biografiji i u istoriji naše poezije. Od »Pesama« (1924) do poetske evokacije detinjstva u narednoj knjizi, preko »Zelenog viteza« (1930), u kome je dotada najpotpunije došla do izražaja njena pesnička fizionomija, preko rodoljubivih pesama nastalih pred rat i tokom rata, pa sve do zbirke »Tražim pomilovanje«, ta se konstatacija stalno potvrđivala. Pesničko delo Desanke Maksimović doživelo je sudbinu kakvom malo koji pesnik modernih vremena kod nas može da se pohvali. Njene pesme, pored autoritativnih priznanja dobile su i ono drugo do koga je, hteo on to da prizna ili ne, svakome piscu najviše stalo: njene pesme se čitaju, uče se napamet, recituju, njeni stihovi se ponekad citiraju u običnom razgovoru, oni su deo duhovnog iskustva čitavog niza generacija.

To je, svakako, dokaz da PESNIK Desanka Maksimović i njen ZAVIČAJ predstavljaju jedinstvenu celinu.

Desanka MAKSIMOVIĆ

Znam po mnogom čemu

Živela sam kada je zemlja
još bila neudata,
kad ljudi nisu znali da idu goli,
kada je oganj bio skuplji od zlata,
i zato sada mogu svakom blagu
da odolim.

Živela sam, znam po mnogom čemu,
u zelenom prašumskom haosu
gde se još nije belasala staza,
bila sam suseda medveda i irvasa;
živela kad su između ljudi i šimpanza
razlike bile manje
nego između društvenih klasa.

I zato mi je unapred poznata
pomrčinom obrasla jaruga svaka,
zato me se ne plaši veverica mrka,
i zato se sa zverima rođakam
i po smetovima lišća čeprkam.

Živela sam, znam po mnogom čemu,
kad su vojske zmijskih careva,
pod svetlucavim šlemom,
logorovale uz ognjište čovekovo,
zato razumem nemušte zlo zmija
i svako iskonsko i delo i slovo.

Živela sam, znam i po snovima,
u doba ptičje ljubavne obesti,
ispod tek razapetoga neba,
kraj tek skovanih borovih skiptara;
i zato volim da slušam u česti
zaljubljenoga tetreba
kad čezne i kad se udvara.

jubilej DESANKE MAKSIMOVIĆ

DESANKA MAKSIMOVIĆ (RAD PJERA KRIŽANIĆA)

NEJEDNAKOST U SOCIJALIZMU

UDOVOLJAVAJUĆI NA neki način interesovanju univerzitetske javnosti i pokušavajući da se, najzad, stavi na čelo tekućih društvenih zbivanja u našoj zemlji, UK BU je, preko svoje komisije za idejna pitanja, organizovao razgovor o problemima nejednakosti u socijalizmu (mada bi, kako je rekao jedan govornik, pre trebalo govoriti o stepenu društvene nejednakosti u socijalizmu). Tim povodom su održana dva razgovora. Početni je održan na Pravnom fakultetu 26. aprila ove godine, a drugi na Filološkom fakultetu 14. maja. U razgovorima su uzeli učešća mnogi naši javni radnici (Miroslav Pečujlić, Svetozar Stojanović, Manojlo Broćić, Vuko Pavićević, Miladin Korać, Andrija Stojković, Mihajlo Popović, Žarko Bulajić i dr.) i studenti Univerziteta u Beogradu. Sami razgovori o problemu nejednakosti u socijalizmu izazvali su veliko interesovanje, broj učesnika u razgovoru je bio veliki, pa su i stavovi učesnika u razgovorima bili različiti.

Ono što je veoma važno za ove razgovore jeste njihova uslovljenost, a samim tim i aktuelnost, trenutnom političkom i privrednom situacijom. Današnja zbivanja u našoj zemlji ukazuju na izvesna n a l i č j a našeg višegodišnjeg razvoja. O tim naličjima do sada nije govoreno, bar nije otvoreno i javno, to je bio jedan t a b u, možda, iz bojazni da se, prilikom takvih razgovora, ne stave pod sumnju osnovne tekovine našeg društva, a i zbog same klime koja je vladala do pre nekoliko godina kod nas. Nesumnjivo je da takva opasnost postoji i sada, ali je, takođe, nesumnjivo da svaki pokušaj prikrivanja (od strane rukovodeće birokratije) tih naličja vodi stvaranju novih i opasnijih naličja. Posmatrano sa tog gledišta, ovi razgovori imaju jednu pozitivnu ulogu. Svi su se učesnici u ovim razgovorima, uglavnom, složili da nejednakost postoji i u socijalizmu, konkretno u našem društvu, mada su načini i pobude, koje su bile dominantne u tim konstatacijama, bile raznolike.

Jedan je broj diskutanata smatrao da je i u socijalizmu n u ž n a izvesna nejednakost (ograđujući se pri tom od klasne nejednakosti) kao posledica postojanja razlika vezanih za raspodelu prema radu (ovde se misli na različite uslove rada, različite doprinose pojedinih radova). Samim tim, kao jedan od neposrednih i važnijih zadataka socijalizma sastojao bi se u izjednačavanju objektivnih uslova rada, i doslednom ostvarivanju principa raspodele prema radu, jer bi se na taj način vršilo postepeno ujednačavanje mogućnosti da svako ostvaruje, pod jednakim uslovima, približno jednake rezultate rada. Što se, pak, tiče nejednakosti u našem društvu, naglašeno je da je ta nejednakost dobila mnogo izraženiji i oštriji vid i da je uslovljena, pored nemogućnosti da se dosledno sprovede princip raspodele prema radu, mnogim naličjima našeg razvoja. Tu bi pre svega došla sledeća naličja: nemogućnost da jedan dobar deo naših radnika ostvari neka svoja osnovna i zagarantovana prava, među kojima i p r a v o n a r a d (izraženo je veliko nezadovoljstvo, čak i jedna vrsta gneva, zbog toga što je veliki broj naših radnika primuđen da odlazi na rad u inostranstvo); postojanje nasleđa iz vremena kada je vladajuća birokratija zadržala za sebe niz privilegija koje je i do danas održala; postojanje izraženih oblika monopolizma u pojedinim privrednim granama; izopačavanje ličnog rada i njegovo pretvaranje u sredstvo za korupciju; nepostojanje uslova za afirmaciju ličnih sposobnosti i sl. Pored ostalog, upućen je niz kritičkih primedbi na ostvarivanje privredne reforme i na ulogu SKJ. Naglašeno je da je teret privredne reforme pao isključivo na radnike, pa je zbog toga došlo do zatvaranja mnogih privrednih organizacija, a samim tim i do otpuštanja velikog broja radnika što je umnogome povećalo nezaposlenost u našoj zemlji. Zatim, postoji veliki broj radnih organizacija u kojima radnici primaju samo minimalne lične dohotke. S druge strane, SKJ još uvek nije, u toku višegodišnjeg razvoja našeg društva, omogućio radničkoj klasi veći i direktniji uticaj na društvo.

Smanjenje nejednakosti u socijalizmu, pa i u našem društvu, treba, po nekim mišljenjima, tražiti u bržem razvoju proizvodnih snaga (mada nije rečeno kako razvijati te snage!), u doslednom sprovođenju samoupravljanja, u jednom većem reformisanju SKJ, a naročito njegovog rukovodstva. Izvesni učesnici u diskusiji (uglavnom iz redova studenata) uputili su niz oštrih kritičkih primedbi na trenutno stanje u našem društvu. Rečeno je da postojanje drastičnih primera nejednakosti u našoj zemlji (uz navođenje cifara davani su primeri za velike materijalne razlike) vređa neke najosnovnije tekovine naše revolucije. Kritikujući, s jedne strane,

Nastavak na 2. strani

aktuelnosti

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

postojanje bogataškog sloja kod nas, i, s druge strane, postojanje onih ljudi koji ne mogu da ostvare sredstva za svoju minimalnu egzistenciju, zatim, prenaglašenost principa raspodele prema radu i njegovo nedosledno primenjivanje uz istovremeno zanemarivanje principa humanosti i ljudske solidarnosti, mnogi su se, pre svega studenti, zalagali za apsolutno jednaku raspodelu u našem društvu (svakom po »šaka pirinča«), idealizirajući, pri tom, vreme raspodele neposredno posle rata, i odbacujući svaku mogućnost da tržište bude osnovni regulator odnosa između pojedinih samostalnih privrednih organizacija. Nezadovoljstvo mladih sadašnjim društvenim prilikama je nesumnjivo opravdano, ako se uzme u obzir i to da su mladi puni ideala društvene jednakosti i da su oni spremni da se bore za jednu takvu jednakost. Ali, mladi zaboravljaju na dve vrlo važne stvari:

Prvo. Uravnilovka, za koju su se uglavnom zalagali, znači ponovo davanje privilegija i odrešenih ruku ionako već privilegovanoj rukovodećoj birokratiji.

Drugo. Borba za jedno novo, humanije društvo je daleko teža nego što su oni to prikazali. Objektivne prilike su sazrele za borbu, za revolucionarne promene i tu su mladi u pravu, ali ta borba traži mnogo više organizovanog rada i napora da bi se nešto ozbiljnije postiglo. Nedavno je pariski »Mond« objavio intervju sa Herbertom Markuzeom, gde on, između ostalog, govori o tome kako su se Rudi Dučke i njegovi drugovi pripremali čitavih osam godina za borbu. Verovatno bi o tome trebalo razmisliti.

I pored mnogih oštrih kritika na račun našeg sadašnjeg privrednog i političkog stanja, ovi razgovori o problemu nejednakosti u socijalizmu nisu uspeli da pruže neka ozbiljnija i korenitija rešenja (možda im to nije ni bila svrha), već su ostali na nivou do sada opšte poznatih činjenica. A verovatno je da i u tome leži jedan od razloga priličnog nezadovoljstva mladih postojećim stanjem.

S. S.

TELEVIZIJSKA REHABILITACIJA

ZAHVALJUJUĆI BEOGRADSKOJ REDAKCIJI televizijske drame i talentovanom režiseru Zdravku Šotri, koji je uložio veliki napor da realizuje svu složenost drame »Bekstvo«, jugoslovenski gledaoci imali su nedavno priliku da se susretnu sa delom Mihaila Bulgakova, pisca čiji značaj tek upoznaje naše vreme.

Izvučen iz tame zaborava i političke nemilosti, ovaj pisac popunjava prazninu u našem poznavanju burnih dana koji su potresli svet, dajući nam i drugu stranu medalje — sliku poraza i rasula belih, njihovu golgotu i njihov kraj.

Komponovana u nekoliko slika, drama »Bekstvo« je u stvari balada o ludilu i očajanju, bici za goli život, elegija o izgnanstvu, zločinu i kazni. Posao, koji je obavio režiser Šotra, zaista je bio težak — veliki broj mesta na kojima se odvija radnja »Bekstva«, veliki broj ličnosti u ovom stravičnom panoptikumu, obilje teksta koji je trebalo svesti na televizijsku meru, a ipak sačuvati autentičnu draž ovog čudnog dela. Čitava emisija i pored svega delovala je uzbudljivo, a milioni gledalaca, koji bi se inače teško sreli sa tekstovima Bulgakova, posredstvom televizije upoznali su jedno od ključnih dela ruske dramatur-

Nastavak na 12. strani

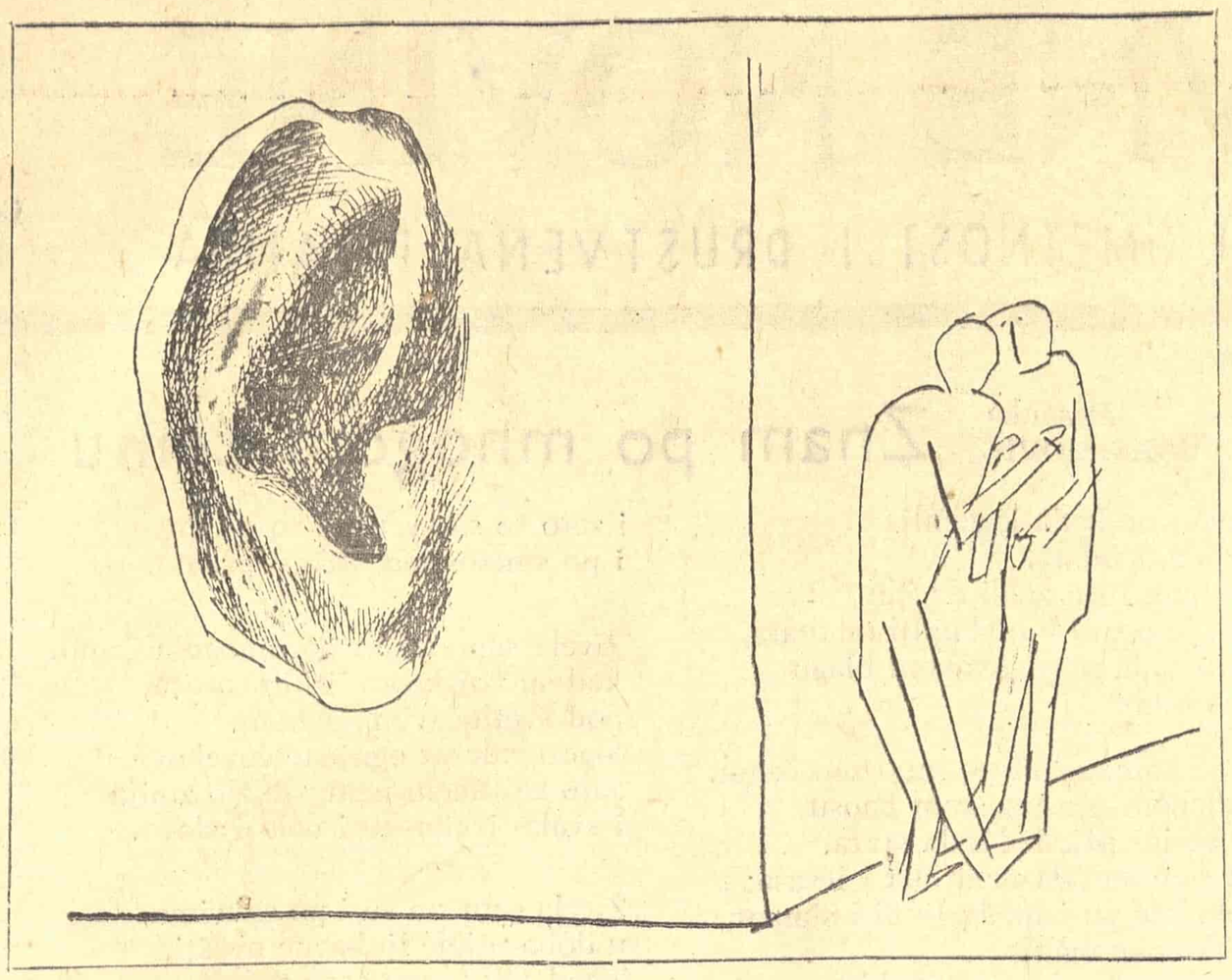

Ljubiša MANOJLOVIĆ

HUMORESKA Kikirikos

KIKIRIKI na ostrvu Kikirikos građani nisu suviše tražili. Kikiriki prodavati nije bilo ni zgodno, jer se gospodar Kikirikosa tako zvao: Kikiriki! I kako sad da se na okrajcima ulica kojekakvi dripčići deru:

— Kikiriki, još malo pa nestalo!

Kikiriki, gospodar, mogao bi to loše da razume.

Građani su radije jeli kestenje. Kikiriki ne jesti, a jesti kestenje, to se čak sasvim opravdano počelo smatrati nekom vrstom poštovanja prema gospodaru Kikirikiju. Peče se kesten, žarom se

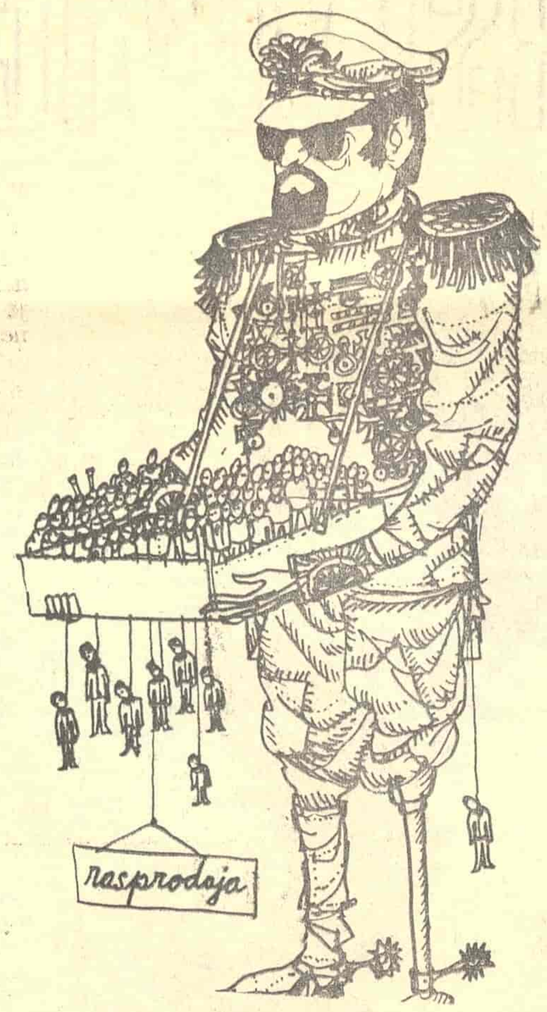

ILUSTROVAO MOMO KAPOR

žari, puca, koknuće nekog u glavu, oči mu isterati, ali svejedno — građani se tiskaju oko pečenjarnice, pružaju ruku:

— Daj meni!

— I ženi mojoj!

— Deca su mi ostala bez iseta!

Kome jedan pečen kesten, kome dva; gospodaru ostrva pregršt.

Opšte zadovoljstvo.

Buni se ipak čovek koji vadi kestenje iz vatre:

— Pogledajte mi prste, građani!

Gledaju građani. Čoveku se stvarno prsti ugljenisali do kostiju, belasaju se samo tužni patrljci. Čoveka bi skoro valjalo osloboditi takvog rada, neka to malo upražnjavaju drugi. Postoje, dakle, razlozi za, ali ima takođe razloga protiv. Najglavniji: pomeranje čoveka s takvog mesta moglo bi dovesti do zastoja u ovoj vrsti privrede.

— Vadi dalje! — kažu čoveku. — Mi u tebe u tim poslovima imamo najveće poverenje.

Ovladao je, kažu, kao niko postupkom vađenja kestenja iz vatre, postao visoki stručnjak.

Kako samo brzim potezom gurne celu šaku u oganj.

Majstorski! Čudesno!

Majstorstva nesumnjivo ima; čuda nema. Jer čovek nije prvi koji se tim bavi u svojoj porodici. Zanat prelazi s kolena na koleno, što je uvek bio put u vrhunce jednog zanata. Otac mu je vadio kestenje iz vatre, deda, pradeda... Ne zna se da li je to radio i čukun-deda, jer je u ostrvskim hronikama zapisano samo da je ondašnji gospodar Kikirikosa hvatao zmije rukama tog čovekovog čukun-dede.

Polaskan ocenama, čovek je nastavio da kestenje vadi iz vatre. Prsti dalje stradaju, ugljenišu se. Ako, samo neka bude kestenja.

Ali omalilo kestenja. Zašto, krošto, ne može se utvrditi, ali kestenja iz godine u godinu manje. A po svemu moralo bi ga biti više, jer se za njegovu proizvodnju borio lično i gospodar Kikiriki, koji ovu oblast obilato snabdeva referatima punim đubriva. Za svoj trud počeo je da uzima po dve pregršti kestena. On po dve pregršti; građanima nije ostao ni po jedan kesten. Kako onda da se živi?

Počeli građani da šuškaju o svojoj muci, o ženama, i deci bez iseta.

— Šta je? Neka kaže ko šta ima! — primetio šuškanje gospodar Kikiriki. — Ko se javlja za reč? Hajde, neka digne dva prsta... Dva prsta.

Građani bi rekli što imaju, a imaju šta da kažu; samo nemaju tri čiste.

Čovek koji vadi kestenje iz vatre ima tri čiste, i to je poznato građanima:

— Hajde, čoveče, ti kaži ko je upropastio proizvodnju kestenja, prigrabio sebi sve što rodi. Ti kaži, ti imaš tri čiste...

— Neka kaže ko ima tri čiste! — grickajući kestenje smeškao se gospodar Kikiriki. — Hajde, ko se javlja za reč? Neka digne dva prsta!

— Digni! Digni! — podsticali su građani čoveka koji je za druge vadio kestenje iz vatre. — Ti si onaj pravi, ti imaš tri čiste!

Čovek podiže ruku. Dugo je držao tako podignutu.

— Šta, niko da digne dva prsta? Znači, niko nema tri čiste! Onda se raziđite kućama, zbor je završen! — zaključi gospodar Kikiriki.

— Ja ću govoriti, jer ja imam tri čiste! — usprotivi se čovek koji vadi kestenje iz vatre.

Gospodar Kikiriki sleže ramenima:

— Kod mene vlada sloboda govora, ali i red. Rekao sam, ko ima tri čiste neka digne dva prsta. Nisam video da si ih ti podigao.

Čovek koji se celog veka bavio vađenjem kestenja iz vatre zagleda se u svoju ruku. Nije imao više prstiju. Ni dva cela. To je pošteno priznao.

— Baš neprijatno — reče slobodoljubivi gospodar Kikiriki. — Ali šta sad možemo, red se mora čuvati. Digneš dva prsta, pa možeš da govoriš. Samo, prsti moraju biti beli i fini. Takav je red.

Onako, uzgred

Božidar BOŽOVIĆ

SETIO SAM SE OVIH dana jedne davne, relativno oskudne vesti o tome da je u Sovjetskom Savezu otkrivena neka čudna sekta, sa verovanjima i ritualima zasnovanim više na paganskom praznoverju i surovosti, nego na nekakvoj religioznosti. Ako me pamćenje ne vara, postojala je u tome i politička pozadina, što je i doprinelo njenom otkrivanju. To mi je izgledalo tada neverovatno za jedno racionalno društvo koje je, pored ostalog, uložilo neizmerna sredstva i postiglo velike rezultate u oblasti prosvećivanja stanovništva.

Dok sam kao novinar, dopisnik iz Londona, živeo u Engleskoj, zapanjilo me je koliko i u ovoj zemlji visoke civilizacije i kulture postoji praznoverja, sujeverja, lakovernosti i suštinske neprosvećenosti. Putujući, naišao sam u mestu Burton-on-the-Water na jedini valjda u svetu Muzej veštičarenja (Witchcraft Museum), muzej čiji privatni vlasnik ozbiljno pretenduje na to da dokaže postojanje veštica, crne magije i sličnih pojava. Još je ilustrativniji podatak da u toj zemlji postoji i dan-danas Društvo onih koji veruju da zemlja nije okrugla (Flat-earth Society). Bilo je zanimljivo posmatrati reakcije članova tog društva i mnogih drugih pojedinaca (koji, naravno, ipak čine beznačajnu manjinu) kad se pojavio Sputnjik, zatim ostali sateliti, a kasnije i kosmički brodovi sa životinjama i ljudima. (Sećam se da je i jedan portugalski profesor univerziteta dao javnu izjavu u kojoj je tvrdio da nikakav Sputnjik ne postoji niti može postojati i da je to sve providan propagandni trik!).

Ovakve pojave samo su, verujem, sublimirano neznanje dovedeno do apsurda. U, da tako kažem, razblaženom obliku ima ga mnogo više i obuhvata mnogo širi krug ljudi. Pri tom ne mislim na izolovane, zaostale krajeve i zatucane ljude među koje prava civilizacija i kultura tek počinje da prodire. Mislim, naprotiv, na jedan vrlo širok krug ljudi koji ima manje ili više škole, čita novine, sluša radio, sada već gleda i televiziju. Mislim na one koji veruju da se zaista može proreći zemljotres ili nekakva druga kataklizma (sudar nekog nebeskog tela sa zemljom, na primer), i koji su podložni istinskoj panici kada se približi najavljeni trenutak; zatim na one koji veruju da se mimo normalnog razvitka medicine može, prečicama koje spadaju u oblast volšebnog, lečiti nešto što još nije konačno ni proučeno, dobijati bujna kosa sa ćelave glave, nalaziti leka bolesti time što će se napisati pismo nekom večernjem ili nedeljnom listu, umesto da se ode kod najbližeg specijaliste, ako se već ne ceni mišljenje mesnog lekara opšte prakse.

Činjenice su takve kakve jesu i tu takođe, na prečac i na volšeban način, ništa ne može da se učini. Da parafraziram poznatu maksimu, ljudska svest će verovatno jednim delom uvek zaostajati za vremenom u kome živi (kao što će svest jednog drugog dela sredine pokretati to vreme napred). Moj je utisak da se, uz sve napore da se ta svest razvija, dozvoljava, bez dovoljnog otpora sredine, da deluju i sile koje vuku u nazad. Pisali su već mnogi, pa i ja, o štetnosti davanja publiciteta raznim pojavama, ili delovanju pojedinaca, na takav način da se direktno ili indirektno pothranjuje i podržava primitivizam u raznim oblicima.

Verujem da nisam jedini sa zaprepašćenjem pratio sav nastrani publicitet dat famoznom izvoru »muške vode« kod Kladnja, prikladno prekrštenog u »Seksivil«. Da li zaista svi oni koji o tome govore ozbiljno, ili bar bez ozbiljne ograde, veruju u navodnu legendu, bogato obavijenu ispretpletenim vencem praznoverja i lascivnosti? Da li u to veruje i predsednik opštinske skupštine, kad mu je podmetnut mikrofon i on daje jednu izjavu sasvim poslovnu, kao da govori o podizanju nove strugare?

Dolazimo i do sledećeg pitanja. Do sada je obično štampa bila kriva što zbog senzacija (to jest, zbog tiraža), sa malo skrupula daje publicitet i ponečemu što zdrav razum i interesi društva ne treba da podržavaju. Sada smo došli do tačke kada i drugi faktori, pa i društveno-politički, gutaju knedlu pred samim sobom, svojom javnošću i svojim marksističkim uverenjima (bar se nadam da je tako) i praveći se nevešti pokušavaju da podrže stvorenu famu i iskoriste je u ekonomski probitačne svrhe. Da li treba preko toga prelaziti, pa da se svi mi s njima zajedno pravimo nevešti, ili bi bilo ispravnije da se digne glas onih snaga koje su, kao najsvesnije, pozvane da ovo društvo pokreću napred, glas koji će makar izazvati polemiku?

Najzad, nije bez značaja ni to — kad je reč, u suštini, o kulturi nas samih — sa koliko neukusa i bedne lascivnosti uličnog tipa je uopšte u javnosti govoreno o kladanjskoj vodi, čak i kad je o celom slučaju govoreno sa dozom ironije i podsmeha. Kultura jednog ozbiljnog društva ne može da se zasniva na nivou pukog primitivizma.

ISPRAVKA

U »Književnim novinama«, u broju od 11. maja 1968. godine, u članku pod naslovom »Ko kome podmeće rog za sveću« Zoran Gluščević navodi da sam odobrio izbor iz mojih knjiga štampan u ediciji »Književnost u školi« (izdanje »Jugoslavija«). Međutim — ne samo što ja taj izbor nijesam odobrio, nego nikakvo odobrenje u tom pogledu nije od mene traženo, nikakvo mi obaviještenje o pripremi te knjige nije pruženo, o toj knjizi sam obaviješten kad i ostali čitaoci, to jest kad je štampana i gurnuta u prodaju. Tako — bio sam stavljen pred svršen čin, a onda čovjeku ne ostaje ništa drugo do da slegne ramenima ili da se džapa s izdavačima. Ako to moje sljeganje ramenima Gluščević tumači kao odobrenje, mislim da je to nezgodno tumačenje — inače na takav izbor ne bih pristao i princip pravljenja takvih izbora ne bih prihvatio, naročito za prozne pisce.

MIHAILO LALIĆ

Pošto duboko i iskreno uvažavam obaveze pisca prema izdavaču, koji raspolaže autorskim pravom na njegova celokupna dela, to gornjoj izjavi Mihaila Lalića nemam šta da dodam.

Zoran GLUŠČEVIĆ

PISMO UREDNIŠTVU

Sasvim ozbiljni razlozi

U BROJU VAŠEG LISTA od 16. marta 1968. godine izišao je članak pod naslovom »... poslovi« i to povodom vesti da »Generaleksport« nabavlja 2 aviona TU-134 za prevoz turista.

Pisac članka je začuđen da u situaciji kada JAT još prima izvesne dotacije, a »Adria avioprometa« se nalazi (nalazio) pod stečajem, da može doći do toga da taj isti JAT kupuje nove avione radi modernizacije i proširenja svoje flote, a jedno drugo preduzeće, kao što je »Generaleksport«, osnivanjem svoga čarter pogona ne poštuje tako vruć primer lošeg iskustva sa »Adria avioprometom«. Zaista nije se ni teško tome začuditi niti je lako shvatiti da ipak u svemu tome ima i neke logike. A ima je iako tako ne izgleda na prvi pogled.

Pre svega treba imati u vidu da su dobrim delom razlozi za dotacije koje prima JAT i gotovo isključivi razlog pada »Adria avioprometa« pod stečaj baš u zastarelosti — u prvom slučaju dela, a u drugom slučaju u celini upravo njihovih flota. Prema tome, kupovina novih aviona i u redovnom vazdušnom saobraćaju (JAT) i u čarter saobraćaju (»Genex«) izraz su potrebe modernizacije naše vazdušne flote u cilju povećanja ekonomičnosti, kao i postizanja konkurentnosti na svetskom tržištu vazdušnih prevozilaca.

Ovaj postupak koji izvodi s jedne strane JAT i s druge strane ako to već ne može »Adria avioprometa« onda »Generaleksport«, nužan je korak u modernizaciji naše vazdušne flote, pa prema tome i logičan postupak u cilju unapređenja vazdušnog saobraćaja.

Druga je stvar da li je to najbolji put i način da baš »Generaleksport« radi onaj posao koji je znatno ranije trebalo da obavi »Adria avioprometa« ili možda umesto oboje ovih da je to učinio sam JAT. Činjenica je da to nisu učinili ni JAT ni Adria avioprometa niti su bili spremni da to učine ni do ovog časa. S druge strane ni »Generaleksport«, koliko nam je poznato, kao ni JAT niti »Adria avioprometa«, nisu propustili ispitivanje mogućnosti da se međusobno sporazumeju o nekom vidu integracije ili kooperacije, kao i rešavanja kupovine modernih čarter aviona u tim okvirima. Međutim, u datim momentima kada se o tome razgovaralo nije se našlo mogućnosti za neki kompromis. U takvoj situaciji »Generaleksport« je tražio i našao drugi izlaz, jer su ga poslovni razlozi i značaj koji će ovaj korak imati za uspešno odvijanje našeg međunarodnog turizma na to snažno upućivali. Prema tome, ovaj korak »Generaleksporta« koliko god na izgled ličio na postupak sa »džerikenom« iz anegdote na koju je pisac asocirao pri kraju članka, on je u stvari rezultat niza komponenti, proisteklih iz situacije u kojoj se danas nalaze naš vazdušni saobraćaj, razvoj turizma i naša privreda u celini. Prema tome »džeriken« logika može se u ovom slučaju uzeti samo kao duhovita šala, dok se slučaj sa TU-134 temelji na sasvim ozbiljnim razlozima.

MILE ĆURGUS
savetnik Savezne uprave za civilnu vazdušnu plovidbu

Jedna pesnička sudbina

Moni de Buli:

»ZLATNE BUBE«, »Prosveta«, Beograd 1968.

MONI DE BULI je još 1926. godine (uz knjigu »Krilato zlato«) napisao da je spreman na svaki odlazak bez povratka i da mu je čak drago što neće da uđe u istoriju srpske književnosti. Ako je u ovom prvom priznanju bilo neke tragične istine, drugi deo njegove patetične izjave je bez sumnje mladalački neobavezan, proizvoljan i prkosan. Jer dovoljno je samo pročitati Bulijevo pismo »Prosveti«, koje je kao post skriptum priložen uz knjigu »Zlatne bube«, pa se uveriti koliko je željno očekivao prve primerke svoje poslednje zbirke na srpskom jeziku. Njegov povratak je tako zauvek odložen: smrt koju je predosećao došla je prerano prva da pokupi i ono malo počasti koje je Buli s pravom očekivao, ne toliko od javnosti koliko od sebe samog! Čudna i nesvakidašnja pesnička sudbina, stranstvovanje kakvo se retko dešava, odvelo je Monija de Bulija u svet, izvan maternjeg jezika, u avanturu koja je samo povremeno imala pravi literarni smisao. Mada je poezija bila i ostala velika Bulijeva opsesija, on joj se na neobjašnjiv način otimao i možda u tom njegovom otimanju i ima nešto što bi se moglo nazvati antiliteratura u dobrom smislu reči.

Kao ni jedan pesnik svoje generacije, a pogotovu kao ni jedan nadrealista, Moni de Buli se premalo brinuo za svoje mesto u istoriji. Budući da se »oduševljavao svemu neredovnom« permanentno je tragao za smislom neočekivanog, iznenađujućeg, nepostojanog: kao čovek koji ispituje trag munje! Poezija kao ljudski, društveni čin? Ne, odista ga tako nešto nije zanosilo. Možda pre poezija kao igra duha, pokret mašte, ludo-mudra kombinacija i permutacija ideja. Takvo shvatanje je i moglo da ga predstavi kao zaista jednog od prvih međuratnih antiburžoaskih pesnika, što je sa svoje strane neočekivano kad se ima u vidu Bulijeva lična biografija. Teško je utvrditi da li je slučajno, tek Buli je uspeo, i to se mora istaći, da u samim počecima srpskog međuratnog modernizma nasluti neke od značajnijih pesničkih principa. Da je to bio pesnik uzvišenijeg srca i volje, nadasve da je bio pesnički sujetan, mi bismo danas imali priliku da povodom njegove knjige poezije ispitamo i preispitamo sudbinu srpskog nadrealizma, uspon i pad jedne literarne tehnike. Jer ono što je u jednom trenutku načeo i nagovestio (ono što Kasu naziva diskontinuitet forme) može makar i posmrtno Buliju da stvori skromne počasti.

U stvari, kada se ozbiljnije prouči Bulijev slučaj ispada da on i nije bio dogmatski nadrealist. Mrzeo je šablone, čak i onda kada je morao (u Bretonovoj grupi) da ih podnosi. Osećao se kao nadrealist, a sam je priznao: sve što sam promašio, promašio je nadrealist u meni. Pa ko je onda Moni de Buli? Gde i kome pripada? Možemo li i mi da prihvatimo njegove preporuke: ni sasvim postojao, ni sasvim ne postojao?

Knjiga »Zlatne bube« trebalo je da nas podseti na Bulija i njegov slučaj. I odista, više u komentarima koji sačinjavaju drugi deo knjige, nego u izabranim pesmama, moguće je koncipirati jedan pesnički lik, ili bolje, jednu pesničku sudbinu. Bulijevo koketiranje sa metafizikom, njegove maštovite igre reči, proizvoljne asocijacije zaista podsećaju na jednu vrstu nadrealističke tehnike, ali ono što je i danas čitljivo i uslovno prihvatljivo u širim granicama pesničkog duha ne pripada nadrealističkom literarnom iskustvu. Shvativši prebrzo da je srpski nadrealizam čist import, Buli se obreo u Parizu u nadi da će na licu mesta upoznati ono što je u Beogradu mutno naslućivao. Međutim upoznao je nešto drugo: diktaturu nadrealista, njihovu isključivost i zatvorenost, njihovu demonijačnu upornost u dokazivanju vlastite veličine. Nešto što je u dubini duše čuvao kao ideal sada se pretvorilo, izopačilo, i Buli kao nadrealistički dizident u ličnoj intuiciji započinje drugčiju igru koja je, ponavljam, mogla biti od dalekosežnog značaja. Po našem mišljenju, Buli je intuitivno nagovestio zaista jedinstvenu igru duha koju je nedavno R. Konstantinović precizno formulisao kao parodiju na nadrealizam.

Valja istaći da se ta Bulijeva parodija prevashodno odnosi na tehniku automatskog pisanja koju je izvorno upoznao i isprobao. Ali umesto da apsolutizuje to glavno nadrealističko otkriće, Buli neočekivano otkriva da je takvo nekontrolisano beleženje jedna akrobacija, jedna veština koja više daje iluziju automatizma, negoli pravu, apsolutnu vernost glasovima iz dubine podsvesti. »Svi automatski tekstovi (ukoliko nisu haotično buncanje) imaju jedan zajednički karakter veštine i izveštačenosti« — kaže u svojim podsećanjima Moni de Buli i mi, skloni da ovo u potpunosti prihvatimo, uviđamo zbog čega je jedno mladalačko ushićenje ubrzo preraslo u svojevrsnu parodiju. Sa književno-istorijske tačke gledišta to je po svemu sudeći jedino ispravan, i koliko-toliko trajan, stvaralački čin u domenu nadrealističkog iskustva. I karakter nadrealističke nekomformističke nasilnosti bio je Buliju upadljiv i sumnjiv: ma koliko da je obožavao Bretona ili Matića, nije mu promaklo da spozna njihovu janusovski dvoličnu igru koja je sve drugo samo ne »povest neprekidne nevolje«. Anticipirajući celokupni posleratni nadrealistički konformizam Buli je u svojim briljantnim komentarima dao nekoliko kapitalnih opaski koje ni jedan istoričar srpskog modernizma ne sme da previdi: ...«sa čisto revolucionarnog stanovišta, moje se ime javlja kao antiteza svim imenima koja beleži hronika jugoslovenskog stihotvorstva. Smisao, tendenca Vučovih i Ristićevih stihova bila bi još očevidnije konzervativna kad ne bi bili pisani jednom savremenijom tehnikom. Formalno moderna, ta poezija sadržajno predstavlja jednu blagu i slatkorečivu buržoasku liriku. Ona me ne uzbuđuje.«

Ovo dosad najpreciznije određenje jedne poezije ne bi se smelo tretirati kao slučajan blesak jedne lucidne glave. Moni de Buli je bez sumnje erudita i u ime te erudicije (istina nesistematične, namerno) on je čini se i napustio poeziju. On je imao zaista produktivnu maštu (na primer u tekstu »Iksion«), ali začudo ona se nije tako lako saobražavala u poeziji. Jedan iznenađujući splet ideja i pesničkih principa, jedno počinjanje značajnih stvari, i istovremeno napuštanje svega naslućenog, — to je Moni de Buli. Zato se sa više uživanja i pažnje čitaju njegovi zapisi nego njegove pesme; zato se njegova lična mitologija, oslobođena uobičajenih nadrealističkih izmišljanja, i prihvata tako spontano i svesrdno. Bulijeva nezlobivost, izuzetna odanost svemu što ga je na neki način obogatilo i usrećilo, došli su da nas, posle toliko godina, podsete na jedan tihi, premda dirljiv glas: glas pesničke savesti.

Miodrag Jurišević

Stvaralaštvo i formalizam

Eros Sekvi:

»VERIZAM I NJEGOVA NEGACIJA«, »Prosveta«, Beograd 1968.

U SVOJOJ »Istoriji italijanske književnosti« De Sanktis je italijanske pisce podelio na dve grupe, na umetnike stvari i na umetnike reči. U prve je svrstao Dantea, Ariosta, Makijavelija, Mandzonija itd., a u druge Petrarku, Gvičardinija, Tasa, Metastazija, Montija. Pirandelo je tu podelu proširio i na Vergu i D'Anuncija, okarakterisavši Vergino stvaranje kao »stil stvari« a D' Anuncijevo kao »stil reči«. Iako Sekvi izbegava tu podelu i stalno izražava rezerve u pogledu opravdanosti jednostranog posmatranja italijanske književnosti i takve klasifikacije italijanskih književnika, ipak, čitajući njegovu knjigu, ne možemo da se otmemo utisku da je ta podela još i danas aktuelna naročito kada je reč o takvim antipodima u književnosti kao što su Verga i D'Anuncio.

Verga i D'Anuncio su nesumnjivo književnici koji su najsnažnije utisnuli svoj pečat italijanskoj literaturi sa kraja XIX veka. Kretali su se različitim literarnim i životnim putevima, ali su se, u jednom trenutku, u tokovima književnog stvaranja na izgled približili i to između 1880. i 1888. godine kada je Verga formulisao svoju verističku poetiku (iako — kako to s pravom Sekvi naglašava — dosta konfuzno) i stvorio svoja najbolja dela, a D'Anuncio, ponet zanosom prihvatanja mode, napisao najznačajnije delo koje pripada njegovom verističkom periodu, »Novele sa Peskare«. Dok je Verga, međutim, svoju umetnost duboko proživeo i u italijansku književnost uneo prve istinske seljake i ribare, »pobeđene« i »razbaštinjene« (u osnovi tako različite od Mandzonijevih stilizovanih seljačkih likova), i njihovu životnu borbu povezao sa iskonskom borbom protiv neumitne sudbine (tako da je Vergino najbolje delo »Porodica Malavolja« dobilo homerovske tonove kako su to osetili Kapuana i D. H. Lorens), dotle je D'Anuncio samo verbalno prihvatio pouke verizma i usladio ih sa sopstvenom dekadentnom poetikom koja se veoma brzo uklopila u poetiku evropskog dekadentizma sa početka XX veka.

Dva književna dela karakteristična za veristički period Verge i D'Anuncija (Verginu zbirku pripovedaka »Život u poljima« izdatu 1880. godine i D'Anuncijeve »Novele sa Peskare« koje su objavljene između 1884. i 1886. godine), Sekvi je uzeo za predmet svoje analize da bi nam otkrio razliku između proživljenog i autentičnog Verginog sveta i D'Anuncijevog sveta koji je u osnovi samo igra mašte piščeve, jer se pisac u želji da bude neobičan zaustavlja isključivo na bizarnom i opscenom (u najgorem koloritu katoličkog baroka), na potenciranju strasti i poroka. Ti izlivi strasti i poroka verovatno nisu faktografski neautentični, ali oni predstavljaju samo okvir u koji pisac trpa montažne elemente ranije konstruisane u svojoj literarnoj fabrici dekadentnih likova. Kroz analizu jezika i stila, na primer kroz analizu upotrebe boja, Sekvi podvlači razliku u autentičnosti Verginog i D'Anuncijevog književnog stvaranja. Dok se Verga drži osnovnih boja, kako to obično rade seljaci iz krajeva koje opisuje (Sicilije), dotle D'Anuncio upotrebljava čitavu gamu neodređenih, nečistih, pomešanih boja koja se sigurno razlikuje od kolorističkog poimanja seljaka iz Abruca. Njegovi Abrucezi su plavi, plave kose i plavih očiju, tako da i po tome oni nisu ništa drugo do figure koje su iz drugih D'Anuncijevih dela i iz drugih sredina koje ta dela tretiraju zalutale u veristički ambijent Abruca. Isto tako, po Sekviju, i upotreba dijalekta ukazuje na razliku između Verginog i D'Anuncijevog shvatanja književnog stvaranja. Na osnovu sicilijanskog dijalekta, Verga je izgradio sintaksu svog jezika i stvorio čudesni amalgam jedinstven u italijanskoj književnosti. D'Anuncio, naprotiv, naizmenično upotrebljava jezik i dijalekt ne trudeći se da stvori onu srećnu fuziju ta dva elementa koja je jedan od osnovnih značaja velike Vergine umetnosti. Sve to (a i mnogo drugog) ukazuje na suštinsku razliku dva pisca koje deli ona suptilna granica koja ponekad pravu umetnost razlikuje od prividne umetnosti.

Neko će možda primetiti da je, postavivši D'Anuncija nasuprot Vergi, Sekviju lako pošlo za rukom da demolira umetnička ostvarenja prvog na račun drugog. To pre svega mogu da primete oni koji nisu upoznati sa mestom koje je D'Anuncio decenijama zauzimao u italijanskoj književnosti, a isto tako ne znaju da je, danas, splasnuo onaj talas oduševljenja koji je Vergu u godinama drugog svetskog rata i neposredno posle njega izbacio u vrhove italijanske književnosti, a na njegovoj poetici izgradio, najvećim delom, poetiku italijanskog neorealizma. Danas se, nanovo, D'Anuncijevo delo uzima kao primer stila i jezika sa kraja XIX i sa početka XX veka, a razne formalističke literarne struje nalaze plodno tle za svoja nadahnuća u dekadentizmu D'Anuncijeve literature. Sekvijeva knjiga dolazi kao poručena i za Italijane (iz razloga koje smo maločas izneli) i za nas (jer je i kod nas, posle objavljivanja najboljih Verginih dela u godinama posle drugog svetskog rata, naglo splasnulo interesovanje za tog pisca i on je opet gotovo pao u zaborav), a, sem toga, stilistički kritički metod još jednom je pokazao svoju vrednost u objašnjavanju književnih pojava i u njihovom ocenjivanju.

Srđan Musić

Šeli u novom svetlu

Dr Ranka Kuić:

»REVOLUCIONARNA MISAO PERSIJA BIŠA ŠELIJA«,

Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Beograd 1968.

ŠELIJEVO DELO i njegova ličnost oduvek su bili predmet kontroverznih komentara i protivrečnih ocena; ali bez obzira koliko su se Šelijevi kritičari razlikovali u tumačenjima njegove poezije i života, između njih nije bilo bitnijih razmimoilaženja kad su govorili o izvorima i razvoju njegovih političkih i religijskih ideja. Ranka Kuić se u svojoj doktorskoj disertaciji, odbranjenoj 1956. godine na Univerzitetu u Ljubljani, zadržala isključivo na tom najmanje kontroverznom i najslabije istraženom vidu Šelijeve delatnosti i došla do rezultata koji u sasvim novoj svetlosti prikazuju Šelijevu revolucionarnu misao, njene korene i osnovna usmerenja. Doprinos Ranke Kuić izučavanju Šelijevog dela značajan je u najpotpunijem i najkorisnijem smislu: u njenoj doktorskoj disertaciji jedna pretpostavka je prerasla u naučnu istinu, a jedna ukorenjena zabluda je dobila svoje mesto u prebogatom istorijskom arhivu ljudske povodljivosti.

Prema opšteprihvaćenom verovanju Šeli je, razvijajući svoje političke i etičke ideje, »manje-više slepo« ponavljao stavove svoga savremenika i prijatelja Viljema Godvina, izražene u njegovoj knjizi »Politička pravda«. I onda kada su primećivali da se udaljava od Godvina kritičari su isticali da se Šeli približava nekakvoj nedovoljno definisanoj još »spiritualnijoj filozofiji«. Analizirajući Godvinovo i Šelijevo delo Ranka Kuić je došla do zaključka da se Šelijeve ideje, bez obzira što je on bio preokupiran istina pitanjima kojima i Godvin, u velikoj meri razlikuju od Godvinovih. Pokušavajući da odgovori na pitanje gde se nalaze koreni Šelijeve političke filozofije Ranka Kuić je njegove ideje dovela u kontekst revolucionarnih tendencija američke i francuske revolucije i pretpostavila da je na mladog pesnika presudan uticaj izvršio buntovni pamfletist Tomas Pein, koji je ne samo svojim delom nego i primerom svog ljudskog života mogao da deluje na Šelija kao presudan inspirativni putokaz.

Teza disertacije, nova i originalna, već je na samom početku precizno određena: »Pobijanje dosada uobičajenog mišljenja o ogromnosti i sistematičnosti Godvinovog uticaja na Šelija i prikazivanje Šelijeve političke i religijske misli u novoj svetlosti istaknutog Peinovog uticaja (koji je dosad bio zapostavljen od strane Šelijevih kritičara), kao doprinos razvitku političkog mišljenja u Engleskoj«.

Šelijev religiozni skepticizam, njegovi napadi na Sveto pismo, kritika engleske monarhije, njegove reformističke ideje o poboljšanju društvenih prilika, njegova koncepcija morala i vizija idealne buduće države i srećnog stanja ljudskog roda osvetljeni su u disertaciji Ranke Kuić u dvostrukom odnosu — prema Godvinu i prema Peinu. Iako je Šelijevo revolucionarstvo i njegov republikanizam objašnjavala i psihološkim i sociološkim metodom, osnovno sredstvo njenog istraživanja bila je uporedna **terminološka analiza** Šelijevih, Peinovih i, nešto manje, Godvinovih spisa. Ranka Kuić je u Šelijevoj političkoj i religijskoj misli otkrila sistem i, smatrajući da se tako najefikasnije i najpotpunije može oboriti stara i dokazati nova naučna istina, raščlanjavala njegove elemente na najsitnije delove, a potom otkrivala korene misli i stavova od kojih je taj sistem sazdan. To je bilo, očigledno, izvanredno pipav i mukotrpan posao koji se sa uspehom mogao privesti kraju samo upornim traganjem za terminološkim identičnostima. Sigurno je da ovakav postupak podrazumeva da svi dokazi navedeni kao potvrda osnovne teze nemaju istu težinu i uverljivost. Dok je u nekim slučajevima nesumnjivo da je reč o frapantnim identičnostima, u drugim bi se pre moglo govoriti o sličnostima koje dobijaju vrednost dokaza samo zato što je na nekim drugim primerima neoborivo dokazan karakter uticaja, ali ta činjenica ne može ni najmanje da dovede u pitanje valjanost osnovne teze. Upravo u onim delovima gde je pribegavala neposrednoj tekstualnoj analizi Ranka Kuić je najubedljivije dokazivala svoju originalnu pretpostavku. Dok se u psihološkim i sociološkim tumačenjima Šelijevog buntovništva, bez obzira što ona deluju dosta uverljivo i što su verovatno tačna, zadržava u okvirima stereotipnih i analitički siromašnih osvetljenja, tekstualna analiza ju je dovela do fascinantnih otkrića koja govore ne samo o nesumnjivom intelektualnom **uticaju** Peina na Šelija, nego i o doslovnom preuzimanju izvesnih termina, sintagmi, pa čak i rečenica. Šteta je što se Ranka Kuić zadovoljila samo time da konstatuje i dokaže te doslovne odjeke Peinove misli u Šelijevom delu, i što nije pokušala da otkrije i psihološke korene te Šelijeve intelektualne komicije koja je, a to potvrđuju mnogobrojni citati navedeni u ovoj knjizi, bila više nego očigledna. Iako bi takva analiza prevazilazila **naučne** okvire njenog rada, ona bi mogla da značajno osvetli Šelijevu ličnost.

Disertacija Ranke Kuić ima sve vrline rada pisanog sa naučničkom pedanterijom: izvanredno je pregledna, sistematična, čak i shematična. Ako je takav postupak unekoliko razbijao kontinuitet teksta, on je omogućavao najcelishodniju upotrebu materijala i onemogućavao nepotrebne digresije. Izobilno se koristeći uporednim citatima, Ranka Kuić je išla od stava do stava, od tačke do tačke, od ideje do ideje, postojano rušila temelje jedne zablude, dokazala pretežnost Peinovog uticaja na Šelijevu političku filozofiju i svela na pravu meru udeo koji su Godvinove ideje (u prvom redu etičke, a nikako političke) imale na Šelijevu misao. Ova **teza sa tezom** predstavlja u pravom smislu reči doprinos nauci, jer je novu i originalnu tezu preobrazila u dokazanu istinu.

Dušan Puvačić

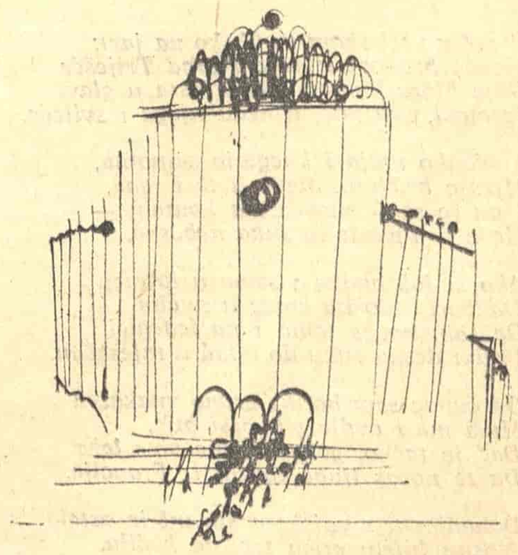

VINJETE IZRADIO BRANKO OMČIKUS

Jevrem
BRKOVIĆ

Pisma sa Grahovca

Knjeginji svojoj Darinki pisa iz boja na Grahovcu 1858. ljeta i godine Danilo Stankov srditi knjaz i prijeki Gospodar pred kojim uzmicahu i Senat i glavari.

Pišem ti, gospo, noću pod zvijezdama
Sa Grahovca u času kad treba
Da dođe smrt njima ili nama,
Noć je mjesečna — bojište od srebra.

Malen sam i onako, pa velim
Treba ratnik nešto lijepo da osjeti.
Jedna zvijezda se na dvoje podijeli,
Znači li to, gospo, da ću umrijeti?

Pogledaš li, gospodarice, iz tvoje sobe
Grahovac je ispod sjevernjače, pa malo k moru,
I nigdje noćas ptice tako dobre
Da me posluša i nađe te u dvoru.

Vojske su ko dva mora, al' pomamna,
Iz gore gledam čadorje svileno i hatove
Pa mi se čini da noćas pred nama
Konači divno carstvo krenulo u svatove.

Satiraćemo jedni druge po čemernu polju
Tu sliku ne unosi u šare tvoga veza.
Trenutak je, evo, kad sablji na volju
Ostaje i glava raba tvoga i kneza.

II

Usred je boja i pri čadoru smo najvećem,
Krše se kosti ko krto kamenje, muklo.
Šta je čovjek, gospo, ranjen sam pod pleće,
Raste topla ruža kroz svilu i sukno.

Pomičemo se poljem, kao sunce, sporo
Lome se srebrni cvjetovi oružja i odjeće.
U prsi otvorene vojnika mog zornog,
Eno gavranptica, gospo, ulijeće.

Na kaplju rose padne kaplja krvi
I tako se stvori zlato, i tako gvožđe.
Prođe usijano kopito i smrvi
To grumenje nastalo kuda vojska prođe.

Zvoni čisti čelik, bljesne i ukreše
Iz konjskih se sapi drška noža njiše.
Komad sunca pade bedeviji u trešelj,
Bisazi se blaga puni — istopiše.

Vrijeme ne pamti ni svoje lice od juče,
Rominja po duši prah osvete prosijan,
Mlaz vrelog olova, u cijevi izmučen,
Optoči pticu u letu, pa ptica ubija.

III

Noć je navezla bolje od tvojih ruku
Bakreno svitanje od magle i mjesečine.
Kao ratnik što je izgubio struku
Osviće tanko nebo sa malo nade i paučine.

Vjetar s juga, konju mome, grivu timari
Jutro ovo diše meko ko za rane.
Idem kroz ordiju — razlozi prastari
Nagone me, gospo, na ovakve dane.

Malen sam i onako, pa hoću da me
Zapamte Crnogorci ko onog što ih brani.
Svaki od njih redom može na moje rame
Spustiti tešku ruku. A ko se ukani

I poslije Grahovca gledati me odozgo
Za glavu će kraći otić domu svome.
Malen jesam, samo, pred tobom i bogom
A s njima sam jednak gdje se čela lome.

Oprosti mi, gospo, i kneževske toke
Zaspučaju srca puna časnih mana.
Evo visi sjevernjača ko čaša od oke
Iznad moje glave zlatom okovana.

IV

Izdiše dan isječen na komade
I oni izdišu, stojeći, bez stida.
Klali smo se, gospo, i poljem ostade...
Koliko očiju ugašenog vida.

Jezde prazni konji kroz mrčavu, goru,
Sad ratnici moji rosom ruke miju.
A ja opet moram iz struke u odoru —
Ponovo knjaz mali zelenih očiju.

Ide, pjeva i zvijezde natiče
Vojska moja na mač i otet i škrb.
Samo se s knjazom na konju ne diče,
Sad me od njih brane Grahovac i grb.

Ratnička zvijezdo čelu mome vjerna
Ako nas ugase ponori i klanci,
Ostaće ona visoka i smjerna —
Svijaće se pred njom i moji i stranci.

I sada je sama u maglenom polju
S cvijetom u očima i vjetrom preko lica.
Znam, okreće glavu od glava na kolju
U Biljardu ulazi ko svjetlost il ptica.

V

U sedlu vezirskom usnih ko na javi:
Možda brodovlje tvoje i grad Trješće
Gdje Flora bonome Radu osta u glavi
Igrajući, svu noć, između njega i svijeće.

Tršćanko moja i kneginjo samotna,
Mjesec brđanin, digne li te iz sna,
I on je sa Grahovca, pa kontam —
Može te uplašit ta slika nebesna.

Ako si još budna i sama u ložnici
Odaberi brdo iza kojeg ti se čini
Da sam noćas tamo i na ledenici
Držim desnu ruku do lakta u mjesečini.

Od čudne sam boljke grdno unakažen
Muči me i ovdje i u prsi bije.
Dal' je tačno, gospo, il me srce laže
Da te noćas ljubi konzul iz Francije.

Dohodim ti s vojskom što mi je ostala,
Nosim bijelu pticu tebi za kočiju.
Oprosti mi, gospo, možda nijesi znala,
Grahovac je krvav i zbog tvojih očiju.

IZLOG KNJIGA

Danilo Nikolić

Put za prijatelje

»Mlado pokolenje«,
Beograd 1967.

DANILO NIKOLIĆ je jedan od onih pisaca za decu koji se više koristi dečjim iskustvom pri stvaranju svoje literature za decu nego što polazi od pretpostavke da su deca takva i takva, pa na osnovu te pretpostavke stvara svet koji bi mogao da bude privlačan deci. On ume da oseti šta u dečjoj predstavi može da bude poetično, pa da to poetično deci pruži. Stvari koje okružuju decu, predmeti kojima se ona svakoga dana služe, biljke koje sreću i životinje sa kojima se druže su osnova toga poetičnog sveta koji treba da uzbudi dečju maštu i da deci dočara svet drukčiji od ovog našeg, a tako blizak njihovim maštarijama i snovima.

U pričanju Danila Nikolića gde se preplicu blagonaklona ironija, kojom se obično obraćamo deci, i želja za krajnjom jednostavnošću, stvari dobijaju svoju dušu, postupci biljaka i životinja svoja objašnjenja. Poruke iz toga sveta deci postaju pouke, iako piščeve pedagoške intencije nisu u prvom planu.

Dečje priče Danila Nikolića predstavljaju jednu kombinaciju klasične dečje priče i priče za decu koja su preko sredstava moderne tehnike, radija i televizije, priča o satelitima i mnogo čega drugog stvorila jednu interesantnu sliku sveta koja se dosta razlikuje od naše konvencionalne predstave o deci. U taj svet iz koga su dobrim delom isključene biljke i životinje Danilo Nikolić hoće da vrati jedan deo tog starog sveta i da istovremeno tim starim znancima i poznanicima iz dečje literature da nove uloge i nova značenja. Alegorija je sredstvo kome Danilo Nikolić najradije pribegava. Kao da hoće da kaže svojim mladim čitaocima »tako rade životinje i biljke« ostavljajući njima da zaključe kako bi se oni u sitaciji neke mačke ili nekog psa ponašali.

Knjiga je prilično ujednačena i bilo bi odista teško izdvojiti priče koje se ističu i izdvajaju bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smeru. Sve su to fragmenti jednog koherentnog sveta, koji je za decu pun draži, a ni za odrasle nije lišen izvesne zanimljivosti.

PREDRAG PROTIĆ

Tito Bilopavlović

Pijesku već oplakanom

Matica srpska,
Novi Sad 1967.

POEZIJA TITA BILOPAVLOVICA, objavljena u njegovoj prvoj knjizi, puna je nemira, grozničavih iskaza, tragalačkih ambicija, poleta i vedrine mladosti. To je poezija jake senzibilnosti, čulne napetosti, proširenog doživljaja, gotovo uvek okrenuta svežini, neposrednosti, patetičnoj ljubavi koja bukti i rasplamsava ljudsku misao iznutra, u njenom zračnom podtekstu. Uočavamo da je njeno gešlo zasnovano na značenju reči kao takvih. Reči su te koje uvek traže, koje su »na putu«, koje »ne žele lisiti vas nade«, jer bi to značilo prekinuti ljudsku suštinu i kontinuitet postojanja, učiniti nas nejakim da obeležimo i obelodanimo unutrašnja stanja, oduševljenja i ganuća, ljubav i mržnju, smrt i život, dakle, sve one motive koji su dovoljni razlozi za pevanje.

Zahvaljujući činjenici da reči kao nosioci emocionalno-misaonog stava mogu demistifikovati i dešifrovati stvarnost da bi skinule ljušturu svetova i došle do jezgra, do same biti, do suštastvenosti njihove, one nastoje da oduhove, ožive a potom i prezentiraju suptilan i lak doživljaj, da oplemene i osmisle one relevantne relacije predmeta i bića, koje taj doživljaj sobom obuhvata.

Da bi stvorio kompletnu pesničku sliku Tito Bilopavlović govori komunikativnim jezikom koji je obojen specifičnom tonalnošću i osećajnošću. Njegova slikovitost i njegova harmonična ujednačenost nastoje da razotkriju unutrašnju ozarenost ljudske duše, koja se uvek i večno

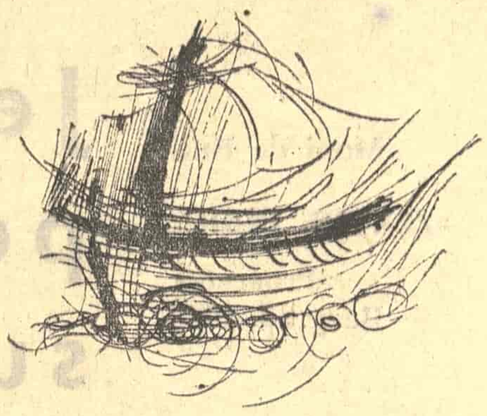

sudara sa životom i njegovim situacijama, tražeći sumarnu i evidentnu metaforu.

Bilopavlović je, van svake sumnje, pesnik velikog ali i dovoljno nepotvrđenog talenta. Ova knjiga, kojom se pesnik predstavlja čitaocima, daleko je od toga da bude veliko, pa i najveće pesničko ostvarenje, ali je zanimljiva zbog toga što su u njoj prisutni ratiniran duh, vitalni oblik, elegantan iskaz.

SINISA RISTIĆ

Ivo Andrić

Priče iz detinjstva

»Naša djeca«,
Zagreb 1968.

IVO ANDRIĆ nije mnogo pisao o deci i za decu, niti je uvek ono što je pisao o njima za decu. Deset pripovedaka obuhvaćenih knjigom Deca u »Prosvetinom« izdanju njegovih sabranih dela više su štivo za odrasle jer, uglavnom, premašuju dečje moći razumevanja dubljih poriva i zagonetnijih slutnji, nemira i trauma koje pogađaju dete i kojima razgolićuje skrivene dečje brige i bolove koje su svojevremeno u našoj literaturi tako sugestivno i snažno mogli i umeli da otkriju, valjda, samo Ivan Cankar i Prežihov Voranc. Međutim, u triptihonu »Priče iz detinjstva« on se spustio na nivo deteta, progovorio glasom pripovedača koji je pronašao jezik da se sa njim sporazume, da ga ono doživi kao svog sabesednika koji mu priča o sebi i svome detinjstvu iskreno i ispovedno. Autobiografski ton u sve tri pripovetke, prisnost i neposrednost koje počivaju na sećanju i oživljavanju jednog oblika dečjeg ponašanja, ovu knjižicu čine jedinstvenom u ostvarivanju jedne osnovne misli — slikanju dečje radoznalosti i čeznuća za nepoznatim. To jedinstvo održava i piščevo insistiranje na *prvom* doživljaju i utisku o svetu u suočavanju sa nekim od oblika igre i zanosa umetničkim delom i duhovnom radnjom. U *»Prvi put u cirkusu«* pripovedač-subjekat je učenik trećeg razreda osnovne škole, u *»Prvi i poslednji put na pozornici«* je »između« trećeg i četvrtog razreda gimnazije, a u *»Prvim koracima na putu u svet knjige i književnosti«* vreme precizno ne determiniše jer se u njemu »prva želja za pisanjem i potreba za izrazom, u toku vremena pomešala sa stvarnim počecima... pisanja«.

Prvi doživljaj, na kome je akcenat u sve tri Andrićeve priče, najbitniji je za susret sa nepoznatim i tajnovitim; on se najdublje uvrežuje u svest započinjući nov oblik sna i jave, pa čak i prekretnicu u vezi sa budućim životom i opredeljenjem ukazivanjem na opsene i obmane koje se, pod temperaturom oduševljenja i zanosa, kasnije rasprše pred udarom neočekivanih promena i obrta.

Dolazak cirkusa i njegovo zadržavanje u kasabi i radoznalost pripovedačevog subjekta za čaroliju cirkuske veštine i opijanje njom, asocira na takvu zanesenost dečaka u *»Panoramiu«* ili radoznalost i zanos kasabe u *»Čorkanu i Švabici«*. Preda mnom se — kaže pisac — kao svetlo, šareno i nemirno platno razvijao neki život koji nisam mogao slutiti da postoji a koji se, u sebi, nesvesno odavno očekivao. Javljalo mi se izgleda upravo ono što mi je u čestim časovima dečačke potištenosti toliko nedostajalo«. Andrić insistira na snazi prvih utisaka koji vrtoglavo opsednu, zanesu i ponesu mlado ljudsko biće na pragu suočavanja sa životnim nepoznanicama.

Žeđ za knjigom i nemogućnost da se ona poseduje mladog Andrića je odvodila pred sarajevske izloge da dugim gledanjem dela nepoznatih stranih pisaca i nepoznatih sadržaja unekoliko zadovolji svoje duhovne potrebe. Ovo osećanje je izvrsno i dirljivo opisao i u »Knjizi« u kojoj, u želji da upozna ono što gladni ljudski duh neodoljivo privlači i opseda, doživljava neželjene neprijatnosti i strah od kazne zbog iskoričene bibliotečke knjige.

U sve tri priče u ovoj knjizi dečakove želje su jedna vrsta opsesije, a nemogućnost da se realizuju kobni pratilac psiholoških nemira u njegovoj duši. Bolovi, sumnje i strahovi prenose se iz zbilje u san; doživljaji tokom vremena bivaju potisnuti, ali se povremeno vrate u sećanje i pod stare dane da uznemire, uzbude i podsete na bezazlenost dečijih ushita i naivnih doživljaja uzbuđenja i razočaranja. I, baš blagodareći sećanju i vraćanju tih doživljaja, mnogi pisci su (naročito Cankar i Andrić) deci podarili deo svog detinjstva, siromašnog i nemilog, punog snova, briga, čeznuća, zanosa i otrežnjenja.

Andrićeve »Priče iz detinjstva« su dvostruko zanimljive i značajne: kao dela u kojima se najneposrednije obraća deci dočaravajući neke od vidova karakteristika dečje prirode i psihe i kao dela u kojima se otkriva piščev subjekt, što omogućava praćenje njegovih doživljaja i interesovanja u detinjstvu. Ti elementi se preplicu, upotpunjuju piščevu biografiju i omogućuju da se uđe i u ono poznanstvo sa piscem koje on nerado otkriva javnosti smatrajući da pisca, uglavnom, ne treba tražiti van okvira njegovog dela. I, kad neko ovako iskreno i neposredno deci saopšti i poveri nezaboravne trenutke svojih prvih suočavanja sa nepoznatim svetom, magijom sugestije kakvu poseduje Andrić, nikad se neće dobiti negativan odgovor na pitanje: da li je dopro do dečijih srca, da li ih je uzbudio i naveo na razmišljanje?

DRAGUTIN OGNJANOVIĆ

Marko Vranješević

Čujem vojsku

Izdanje autora,
Beograd 1967.

KNJIGA STIHOVA Marka Vranješevića »Čujem vojsku« predstavlja izbor iz njegove zbirke stihova »Velika smjena«, objavljene 1948. u izdanju beogradske »Prosvete«. Pesme obuhvaćene ovim izborom nastale su uglavnom pred drugi svetski rat, za vreme rata i neposredno posle rata, a tematski su vezane za otadžbinu i revoluciju.

»Čujem vojsku« je rečito svedočanstvo o jednom prohujalom, nemirnom i herojskom vremenu, o jednom raspoloženju duboko prožetom osećanjem patriotizma, revolucionarnim poletom i verom u srećniju budućnost, koja se već slutila za okrvavljenim horizontom.

Marko Vranješević peva o otadžbini, i to ne samo o svojoj (»Etiopija«, »Španija 1936—1946«, »Govori Moskva«), sa jednom nepokolebljivom verom u pobedu dobrog nad zlim, sa verom u konačni trijumf čoveka nad svim onim mračnim silama koje pokreću bedu i ratove, nemaštinu i glad. On peva poletno i nadahnuto, koristeći se, pritom, jednostavnim i čistim poetskim sredstvima.

Knjigom pesama »Čujem vojsku« Marko Vranješević nas podseća na sjaj i dostojanstvo jedne poezije koja se više u nas ne piše, ali koja, nesumnjivo, i danas, u savremenom čitaocu, nalazi odjeka i budi u njemu sva ona lepa i plemenita osećanja koja je sobom donosila.

VLADIMIR V. PREDIĆ

NEPREVEDENE KNJIGE

Rolf Dieter Brinkman

Keiner weiss mehr

Verlag Kiepenheuer
u. Witsch, Köln

PISUĆI PRE TRI GODINE o Brinkmanovom prvom romanu »Zagrljaj« (Die Umarmung), istaknuti kritičar Marsel Rajh-Ranicki je u pojavi ovoga pisca pozdravio novi talent nemačke proze, govoreći da autor poznaje probleme i njihovu složenost, da je svestan ponora koji u području seksualnog zjapi između života i literature. Pisao je, dalje, da Brinkman zna da je isto tako nemogućno savladati taj ponor, koliko je hitno potrebno smanjiti postojeće rastojanje. Brinkman se pri tome ipak ne ustručava ni pred kakvim obzirima, a najmanje pred samim sobom.

Rolf Diter Brinkman je rođen 1940. godine. Ovo mu je drugi roman. Dao mu je naslov: »Niko ne zna više«. U njemu on priča jednu jednostavnu, gotovo banalnu priču, u kojoj jedva da se i događa nešto.

Čovek dvadeset i petih godina, koji se nalazi pred završetkom svojih studija, oženjen je ženom otprilike istih godina. Ona radeći kao daktilografkinja doprinosi izdržavanju porodice. Zajedničko dete nisu želeli, ali nisu ni imali snage da ga spreče u dolasku na svet. Taj još veoma mladi brak je već ozbiljno ugrožen.

Bračnom paru ne smeta nikakvo treće lice, niti ih uzbuđuje kakav događaj. U pitanju je vrlo obično iskustvo: svakodnevni zajednički život. Brinkman se ne zadržava na postupnom procesu nego odmah prelazi na rezultat. Roman počinje trenutkom kada je bračna kriza dostigla vrhunac. Posle jedne svađe, izazvane verovatno nekom beznačajnošću, žena je s detetom otputovala — možda na dve nedelje, a možda i zauvek. Ostavši sam Brinkmanov junak pokušava da se osvesti i da prečisti svoja osećanja prema ženi. Supstancu knjige čine izveštaji, osvrti i ispovesti ovog čoveka, njegove impresije i refleksije, njegove uspomene i predstave o njegovim željama.

U ovoj knjizi ima i priče o ljubavnom odnosu a i analize bračne krize. Zapravo, kako Rajh-Ranicki kaže, pisac u njoj pruža manje od toga, a s druge strane opet više. Uostalom, za jednu bračnu istoriju potrebna su najmanje dva lika, a ovde, naprotiv, postoji u osnovi samo jedan čovek: upravo taj mladi čovek koji se nalazi u središtu. Brinkman u ovom romanu prikazuje seksualnost jednog tipičnog intelektualca mlade generacije. Intenzitet njegovih doživljaja i nesaopštljivost njegovih osećanja ne sprečavaju ovog čoveka da sebe samog stalno posmatra i kontroliše. Brinkman zna vrlo dobro u čemu se sastoji prikazivanje seksualnog u literaturi. I zato on uspeva da opisivanje fizičkih zbivanja gotovo uvek upotpuni i sinhronizuje prikazivanjem psihičkih pretpostavki, propratnih okolnosti i reakcija.

Brinkmanovoj knjizi se s pravom može prebaciti da je opscena i prepuna seksualnosti. Ali pri tome se ne sme izgubiti iz vida to da nije moderna literatura seksualizovala život, nego da je mnogo više život seksualizovao literaturu. A, dokle tako i da li je već dostignut vrhunac u tome? Čini se da još nije!

ALEKSANDAR Đ. POPOVIĆ

UPLATOM 10 NOVIH DINARA NA ŽIRO RAČUN »KNJIŽEVNIH NOVINA« 608-1-208-1 OBEZBEĐUJETE REDOVAN PRIJEM LISTA

Brana
CRNČEVIĆ

PIŠI KAO ŠTO ĆUTIŠ

Stvarnost je puna Baš-čelika. Jedan život daju za narod, drugi za budućnost, a treći, najlepši, zadržavaju za sebe.

⁂

Dok pametan čovek razmišlja, budala već napravi neki podvig.

⁂

Slobodan narod psuje svog kralja, robovi ga ubijaju.

⁂

Žrtva nikada ne sanja svog ubicu, savest žrtve je čista.

⁂

Glupak ne može dobiti bitku protiv svoje gluposti, njemu je najlakše da pobedi svoju inteligenciju.

esej

KARL MARKS

Ljubomir TADIĆ

- Povodom stopedesete godišnjice rođenja mislioca revolucije

TAKOREĆI sve do prije neki dan trajali smo u jednom »vremenu« čija je atmosfera na podjednak način bila zasićena mirisom baruta i isparenjima parfema, dakle, ratnim razaranjem i mirnodopskim komforom, zemaljskim nasiljem i nebeskim letilicama u njegovoj službi koje ovaj vijek i ovaj svijet nije do sada vidio. Naše doba ličilo je na hermetički zatvorenu posudu čije granice, činilo se, nije moguće ljudski prekoračiti. U ovoj klimi kao da nije bilo mjesta za hegelovsko već samo za tehničko »kolebanje stvari«, pa je, u skladu s tim, i sama stvar velikog djelatnika i mislioca revolucije ličila na čistu iluziju svojstvenu romantizmu devetnaestoga stoljeća.

Ali ovo proljeće bilo je puno iznenađenja. Duboka kriza hiperinstitucionalizovanog i postvarenog svijeta, koji se pompezno šepurio sa prijetećim i nakostrešenim izumima svoje ratne raketne tehnike, koji je ili paradirao ili demonstrirao sa svojom moći razaranja i »zastrašivanja« na vijetnamskom ratnom poligonu, kao da je doživjela svoj vrhunac. U Marxovoj rodnoj Nemačkoj na koju kao da je u ovom vijeku bog Mars stavio svoju hipoteku, planule su studentske socijalističke demonstracije protivu postojećeg, mobilišući sve snage negativnog uma protivu bezumnog positivuma, koji sebi nelegitimno prisvaja epitet »slobodnog svijeta«.

S druge strane ove neljudske barijere masovne demonstracije poljskih studenata i mudri, reklo bi se elegantni pokret socijalističkog preporoda češkog i slovačkog naroda, osporili su jednom režimu policijske stege, birokratske cenzure i socijalne stagnacije pravo da se poistovjećuje sa Marxovim imenom i njegovim idejama.

Ali majske barikade studentske omladine u na izgled mirnom, mirotvornom i radom ophrvanom Parizu, omiljenom Marxovom gradu »velike istorijske inicijative«, a zatim i neviđena masivna lančana reakcija francuskog proletarijata kao da su još jedanput htjele da i simbolično potvrde životvornost Shakespeareove i Marxove istorijske devize: dobro riješ stara krtice! Pod koncentričnim naletom mladosti i pameti probijene su koprene i opsjene koje je institucionalizovani i reifikovani svijet brižljivo obavijao oko sebe. Ovog proljeća impresivno je probijen zamračeni horizont našeg vremena, potpirene su varnice nade, kako je nekada lijepo govorio njemački marksist Walter Benjamin, pa će snagama reakcije biti veoma teško da se konsoliduju i ponovo obaviju maglom. Zar se, pitamo se u ovom času, mogla bolje i ljepše pozdraviti stopedeseta godišnjica Marxovog rođenja? Nije li ovaj istorijski čin i najbolje svjedočanstvo o s a v r e m e n o s t i Marxove misli koja je uspjela da nadživi svoje vrijeme i da stalno potvrđuje svoju istinitost? Još jedanput se potvrdila istorijska tačnost marksističke teorije prakse da se socijalne reforme nikada ne sprovode slabošću jakog nego uvijek snagom slabog.

Ali neka se niko ne zavarava: kada slavimo Marxa, onda nije riječ samo o priznanju jednom genijalnom i dalekovidom misliocu! Mladost i delotvorna probojnost Marxove misli proističe iz njenog istorijskog, epohalnog karaktera, dakle, iz same okolnosti što je on bio i ostao najveći i najtemeljitiji mislilac naše epohe, što su problemi koje je postavio u XIX vijeku i problemi našeg vremena, dakle, problemi koji nisu ni mogli zastarjeti, sve i kada bi se morao preispitati klasični sadržaj njegovog pojma istorijskog subjekta. Jer danas samo slijepim dogmatičarima može biti sumnjiva tvrdnja da se u pojam proletarijata druge polovine dvadesetog vijeka mora uključiti i inteligencija i to kako po svojoj masovnosti tako i po svom socijalnom habitusu. S druge strane, barem u razvijenim zemljama Zapada (ali ne samo u njima), materijalna bijeda nije ni jedini ni glavni stimulans revolucionarnih kretanja. To je u jednakoj mjeri i svijest svakog subjekta, (građanina) koji kritički misli da ne samo treba nego i da može pružiti otpor modernim silama tlačenja i manipulacije, silama koje svakoga dana i svakog časa, takoreći na industrijskoj traci, produciraju masovno zaglupljivanje i sterilizaciju ljudskog duha, a sa njim i ljudskog djela.

Kao što su već mnogi istaknuti marksisti (posebno Lukács) stalno podvlačili, Marxova misao može se označiti kao teorija prakse ili kao praktična teorija. U tom smislu ona nije niti može biti doktrina koja se spolja, na operacionalan ili praktikabilan način, može »primjenjivati« u društvenom životu. Praktično misliti u Marxovom duhu znači u isto vrijeme i praktično djelovati, u smislu »agere«, a ne, ili ne toliko i na presudan način, u smislu »facere«. Marxova praktična teorija pripada istorijskom tipu mišljenja, pa Lenjin s pravom naglašava da bez revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta, imajući pri tom u vidu upravo prirodu Marxove teorije kao uzornu misao revolucije. Sam Marx ovo ističe slijedećim riječima: »Postojanje revolucionarnih misli u određenoj epohi pretpostavlja već postojanje jedne revolucionarne klase« (»Rani radovi«, Zagreb 1953, str. 314). Time se, naravno, ne mijenja istinitost Lenjinove formulacije nego samo potvrđuje uzajamna uslovljenost teorije i pokreta, jer se isto tako može reći da bez revolucionarnog pokreta nema ni revolucionarne teorije.

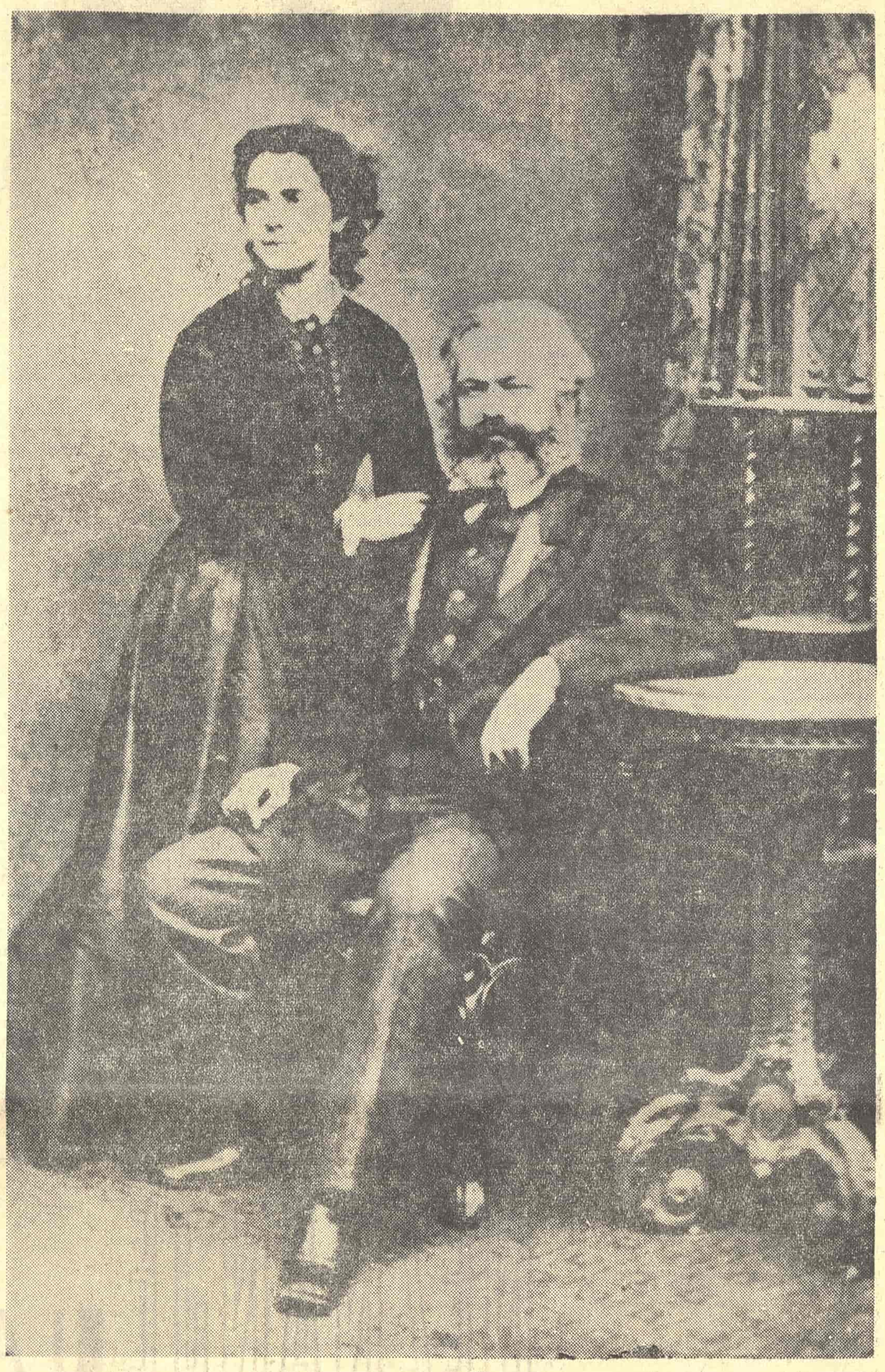

KARL MARKS I NJEGOVA KĆERKA DŽENI

Marxova misao bila je revolucionarna i po svom stilu i izrazu. Negdje pred svoju smrt o tome je lijepo govorio Isac Deutscher upoređujući Marxa sa socijaldemokratskim epigonima epohe Kautskog, tj. kritikujući ondašnje (da li samo ondašnje?) partijske običaje da Marxa treba čitati preko njegovih popularizatora, što je, zbilja, moglo značiti samo jedno: srkati čorbine čorbe čorbu. Jer odista je veoma lako po stilu i jeziku prepoznati da li je nečija misao revolucionarna ili pak konzervativna. Na žalost, mnogi Marxovi oficijelni sljedbenici sve do današnjeg dana poznati su upravo po siromaštvu duha i jezika. Oni kao da su prihvatili Hobbesovu kalkulativnu ocjenu govorništva kao instrumentarija demagoga, »authors of rebellion«. Prema toj ocjeni obdarenost ljudi govorom ima svoje prednosti ali... ukoliko pomoću njega možemo b r o j i t i i m j e r i t i, ili, što je još važnije, možemo n a r e đ i v a t i i p r i m a t i n a r e đ e n j a. Iz straha od diskutabilnosti prakse i nedostatka apodiktičke izvjesnosti ovakav način mišljenja cjelokupni djelatni (praktični) život ljudi spremno podvrgava principima kalkulativnog pogona tvorničkog, kancelarijskog ili militarističkog tipa, pogona koji producira i reproducira tiransku odluku bez dijaloga i bez diskusije. Uzor ovog zavezanog jezika i tiranskog konformizma Marx je nalazio u cenzurisanoj štampi čije su karakteristike licemjerstvo, beskarakternost i uškopljenost.

Doista: bez revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta. Ali bez dijaloga i diskusije nema ni revolucionarne teorije, a dijalog ne mogu, kao što je dobro poznato, voditi vojnici i činovnici. Oni per definitionem mogu samo ćutati, slušati i r e v n o s n o izvršavati naređenja. Dijalog mogu voditi samo oni kojima je stalo do istorijske inicijative, dakle, revolucionari. Međutim, sama činjenica što vojnici i činovnici ne vode dijalog nije tolika nesreća jer njihovo ponašanje spada u »prirodu stvari«. Nesreća nastupa onog časa kada revolucionar postane vojnik ili činovnik i ponaša se shodno vojničko-činovničkom habitusu.

Stoga nije nikako slučajna već je zakonita pojava našeg vremena što su počevši od Castrovog pokreta, preko alžirske revolucije, pa sve do studentskih pariskih demonstracija rukovodstva tamošnjih (ali da li samo tamošnjih?) počinovničenih komunističkih partija reagovala na događaje ne samo sa zakašnjenjem već i sa nevjericom svojstvenom ljudima bez inicijative koji na događaje upiru svoj dremljivi pogled iz suterena političkog života, spremni da optuže polet mladosti, revolucionarne energije i pregnuća kao puki avanturizam.

Ovakve partije ne samo da drhte od svakog pokreta, svakog političkog dinamizma koji izmiče njihovoj doktrinarnoj i institucionalnoj kontroli; one se istovremeno plaše svoje vlastite sjenke, svoje mladosti, svoje prošlosti. Sve to liči na mrzovoljno nepovjerenje senilnih djedova u zrelost, punoljetstvo i moć rasuđivanja njihovih unuka. Stoga ih žele nasilno zadržati pod svojim paternalističkim pokroviteljstvom. Strah od svakog koraka naprijed njima oduzima i dah i snagu jer se plaše da će ih upravo taj korak odvesti pravo u poraz i provaliju.

Ova sitnoračundžijska, sitnodućandžijska l a n g s a m a b e r s i c h e r politika, koja protivnika misli pobijediti zakidajući mu na vazi, u stvari je zgodan izgovor za nemoć i neaktivnost. Pošto je bez mašte i bez horizonta, ona, prirodno, i ne nailazi na podršku kod omladine koja mora djelati jer je to zahtjev samog života i jer pred njom stoji taj život. U stvari ovdje se i ne radi o politici već prije o antipolitici, ako se pod pojmom politike zamišlja ljudsko stvaralaštvo, umjetnost koja podrazumijeva i rizik, jer bez rizika nema velikih djela. Zato je praktična negacija baš takve antipolitike bila i ostala jedan od neposrednih ciljeva aktualne djelatnosti mlade generacije. Ova generacija zna da je uskakanje u posljednji voz istorije političara takvog tipa samo pokušaj činovničke svijesti da, ustuknuvši pred masivnim argumentima istorijskih zbivanja, u posljednji čas ponudi svoje usluge, svoje »iskustvo«, svoju sklerotičnu misao i svoj buđavi realizam novom društvu. Međutim, svako prihvatanje ovakve »politike« značilo bi prije ili kasnije društvenu paralizu umjesto istorijske perspektive, jer bi trajanje zaustavilo rad vremena, a vrijeme je, kako tačno kaže Ernst Bloch, samo u tome da se nešto zbiva i samo tamo gdje se nešto zbiva.

A nosilac vremena je mlada generacija koja je najbolje manifestovala svoju snagu u Francuskoj i koju su s pravom nazvali revolucionarnim detonatorom. Ona je djelovala u Marxovom duhu, u duhu velike istorijske inicijative. Svojim smjelim glasom i činom ona je probudila uspavane energije i pokazala neograničenu mogućnost za djelo, tj. volju, hrabrost i umješnost da se ljudski započne život, da se ljudi ne uplaše žrtve ako već sutra ne žele postati žrtva onih sila koje su sami stvorili ali koje izmiču njihovoj kontroli.

Zato, slaveći stopedesetu godišnjicu Marxovog rođenja, mi istovremeno pozdravljamo vrijednu krticu koja je ovog proljeća izrovila na površinu i u licu mlade studentske i radničke generacije pokazala da vrijeme nije stalo.

Božidar TIMOTIJEVIĆ

Taj prokleti prevarant

Onda, kada sam najbolje živeo
prosjačio sam u Bruklinu i okolini
i imao sam prilično uspeha.
Ljudi su me poštovali
i verovali da sam veoma uspešan
prosjak,
čovek sa mnogo sreće,
čovek sa mnogo smisla
u poslu koji je obećavao.
Bio sam veseli optimista,
verovao sam da je sve u najboljem redu,
čak sam i pomagao neke nesposobnjakoviće,
naravno — moralno.
Ali, eto, vremena su se izmenila!
Jednoga dana,
dok sam vedar okapavao na svom
svakodnevnom poslu,
slučajno me je sreo gospodin Rokfeler
i ponudio mi da mu budem partner
u njegovom zlehudom poslu.
To je bila moja nesrećna odluka:
od toga dana od briga ne dižem glavu,
od zore do zore, danju i noću, sedim na 42.
spratu
i brojim lovu
a uopšte ne znam kada će sve to da se završi.

P. S.
Blago njemu, mom partneru Rokfeleru,
taj prevarant, taj nemoralni tip,
onog istog dana kada sam pristao na saradnju
s njim,
otišao je u Bruklin,
u onu moju ulicu,
na onaj moj ugao
i sada mi se zlobno smeje
kako mi je podvalio,
uvalivši me u ovu govnariju.

Snežna žena

Na Himalajima
sreo sam Snežnu Ženu
prošle godine kada sam letovao
tamo.
Posle toga
pozvao sam je
da dođe ove zime kod mene
u Njujork.
Pošta je,
kao i uvek,
bila veoma hitra:
moj poziv dobila je veoma brzo,
jer šta je to od Njujorka do Himalaja!
I, evo,
sada je 2968.
i ja sam srećan,
jer čitam njeno drago pismo,
njene nežne reči.
Toliko sam srećan
— nemam reči da vam sve to izrazim! —
ona će doći,
eto, već pakuje svoju garderobu i užinu,
upravo se šminka i manikira nokte;
još malo,
još vrlo malo
i ona će stići!
Eto, samo što nije stigla:
(oh, da li ću stići da se obrijem?)
zakazala mi je sastanak na Manhatanu
u 19 časova i 48 minuta.
a danas je upravo taj dan:
17. januar 3968. godina.
Toliko sam srećan
— nemam reči da vam sve to izrazim! —
najzad će biti ispunjen
smisao moga života.

Kao što vidite,
isplatilo se što sam tamo letovao.

Nusret IDRIZOVIĆ

Pjesma samohrane vjetrušice

Poginuo mi vjetar mladoženja.
Bez jedinka moga vratila se jeka.
O poslednjim željama šuma ništa nije
znala reći.

Kao samohrana orlušica
nadlijetala sam naoblačeno sunce
i vidjela: za hladovitim perivojima
zalaze vilenici jutara mojih rujnih,
prolaze konjanici ljetorastom njiva,
bezglasna crgela strančicom magle vuče,
nema muška glasa da mi pozdrav primi,
odniješe oči,
avaj, srce mi se nikad vratiti neće.

Još jedna tužilica
bezvodnim jarugama svoje oči sadi.

Ostao je smiraj na vrhu nepokorene
pitomine.
Od izlokanih peta do posunčane trave
dvije se bezbratne zore sretaju.

Zapamti, začelnice neudomljenih sestara:
zemlja smonica i lazina na brdu.
Uzmi preslicu i nove putanjke predi,
zadjevojčit ćemo rijeku da nam ledinak
zaljeva.

Ostala je gora bez mladih gozbara.
Sunce se zamomčilo i otišlo u hajduke,
svatove da čeka, klekovinom da ih
ponudi.
Dok se ono vrati, ledinak će sjati.

likovna umetnost

IZLOŽBA SLIKA MLADENA SRBINOVIĆA

Salon Muzeja moderne umetnosti

U JEDNOM SLIKARSTVU kao što je slikarstvo Mladena Srbinovića, pravo rešenje se uvek nalazi na ivici rizika. Mladen Srbinović to zna. Mladen Srbinović nije zbog toga hazarder, jer je odveć darovit da bi to bio, i zbog toga se celokupna drama njegove umetnosti odvija u oblastima u kojima samo oni najhrabriji mogu opstati. To na prvi pogled ne izgleda tako složeno, jer se Mladen Srbinović uvek kretao u granicama čiste pikturalnosti, a to je upravo ono što ga je obavezivalo da se kreće pravcem najvećeg otpora. Mi ga oduvek, — još od njegovih prvih nastupa, — znamo kao umetnika fine senzibilnosti, lirski nastrojenog i veoma disciplinovanog, u isto vreme, koji raspolaže jednim retkim osećanjem za boju. Mada veoma izbirljiv što se forme i sadržaja tiče, on je ranije slikao u nekoj vrsti elegičnog raspoloženja, u prigušenom tonalitetu, sa paletom nedorečenog zvuka, dopuštajući tu i tamo da se na njegovim platnima ugleda nostalgična patina starih ikona ili fresaka; međutim, to je oduvek bilo slikarstvo izuzetne radoznalosti i mladalačkog poleta. Kasnije, u njegovom će se postupku osetiti izvesna zamorenost; neka vrsta ponavljanja koja je morala upozoriti na opasnost od manira. Na verovatnoću uspešnog izlaza iz ove krize obraćena nam je pažnja još pre dve godine, na Sedmom oktobarskom salonu. Još tada je Mladen Srbinović pokušao da načini dublji, smeliji prodor u onaj elemenat svoga slikarstva koji je dotle bio čvrsto vezan za formu: u obojenost. Sada tek možemo videti dokle je u tome otišao, i kako je to postigao. Kao čistokrvni kolorista, on nije morao imati nikakvih problema u određivanju materije; međutim, kao slikar od nagona, on je osetio da njegova snaga ne leži u rasturanju forme, već u intenziviranju obojenosti. Sa smelošću koja odgovara njegovoj darovitosti, on se upustio u jednu svojevrsnu analizu i sintezu koloristićkih fenomena, tražeći najčistije i najsamostalnije vrednosti boje upravo tamo gde se one jedino mogu naći, — na pragu sopstvene negacije. U muzici bi to bilo sprovedeno preko kontrakunkta; Srbinović to izvodi preko monumentalno koncipiranih fuga hladnih i toplih tonova, preko čvrsto postavljenih površina ujednačenog ritma, preko kojih će, tu i tamo, blesnuti po neka zvonka fraza u žutom, crvenom ili zelenom. Upadljivo je da se on u orkestraciji svoje obojenosti drži najsmelijih, najzaoštrenijih odnosa u tonu ili gami, zasnivajući svoj postupak na riziku simultanih kontrasta, što njegovom slikarstvu daje jednu posebnu draž i vrednost. Zbog toga ovo slikarstvo deluje sveže i uzbudljivo, držeći nas, kao što treba, u nekoj vrsti napete pažnje.

GRAFIKA BEOGRADSKOG KRUGA

Galerija Grafičkog kolektiva

AKO ČUJETE ZA IZLOŽBU pod skromnim imenom »Grafika beogradskog kruga« znajte da je tu reč o jednom od najznačajnijih događaja u likovnom kalendaru Beograda. On se javlja svake godine u isto vreme, sa metodičnošću sa kojom nastupa i proleće, i, što se bar cvetajućeg stanja tiče, nije ništa manje preduzimljiv od proleća. Možda se slaba vidljivost ovoga događaja krije u činjenici da je za nas grafika još uvek podređeni vid crtanja i slikanja, a možda je i termin »beogradski krug« nedovoljno jemstvo za nešto od izuzetne vrednosti; pa ipak, upravo ta dva elementa čine od ove izložbe jednu zaista značajnu izložbu. Šteta je, pre svega, što grafičari beogradskog kruga nastupaju u jednoj tako maloj (mada izvanredno atraktivnoj) izložbenoj prostoriji; šteta je, takođe, što se od ovoga nastupanja ne načini nešto svečanije i upadljivije u smislu organizacije, — nešto što će imati kulturno-hronološki značaj raznih salona, bijenala i trijenala, pa makar se to i ne događalo svake godine. Jer, po umetničkoj vrednosti i tehničkoj visini onoga što se na ovoj izložbi može videti, naši grafičari to zaista zaslužuju. Nije preterano reći da nema ni jednog od četrdeset i pet članova ovoga kruga koji ne bi (bar po onome što vidimo na ovom njihovom poslednjem nastupu), koji ne bi učinio čast ma kojoj velikoj svetskoj manifestaciji grafike. Osetljivost za materiju, visoka tehnička kultura, formalna i tematska inventivnost, jasnoća koncepcije, ujednačenost kvaliteta, sigurnost egzekucije, to su osnovne vrednosti ovih umetnika; ostale zaslužuju temeljniju studiju. Zato, udesite da vas put navede u blizinu Galerije grafičkog kolektiva i načinite bezuslovnu posetu beogradskom krugu.

Miodrag Kolarić

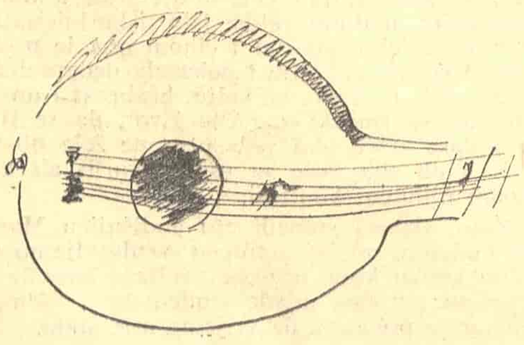

Premijera filma »Mali vojnici« Bate Čengića

Bogdan KALAFATOVIĆ

FILM

OKRUTNOST U KADRU

SCENA IZ »MALIH VOJNIKA«

KADA, NA SAMOM KRAJU filma »Mali vojnici«, ekran ispuni užarena sunčeva kugla i siluete dečaka koji progone svog druga počinju polako da nestaju u nejasnoj izmaglici, istoga časa shvatimo da prisustvujemo završnom kreščendu finala jednog filma koji uzbuđuje svojom neobičnom, uznemirujućom i potresnom pričom o deci koja su neopozivo isključena iz sopstvenog detinjstva. Debitant u igranom filmu i autor dokumentarnih filmova »Ljudi sa rijeke« i »Čovjek bez lica«, Bata Čengić je verovatno naš prvi reditelj koji nam je u filmu prikazao sliku detinjstva koje se ne svodi na uklapanje u jedan od mitova koji obično okružuju njegove tajne: njegovi dečaci postaju protagonisti zločina u kome će stradati mali Hano Desau, sin nemačkog oficira, koji je sticajem okolnosti zalutao u jedno od ratnih sirotišta.

Stoga su »Mali vojnici« film koji, pre svega, govori o nesrećnoj deci opterećenoj mržnjom i osvetom, film o deci koja su na završetku jednoga rata odigrala fanatičnu igru smrti nad svojim vršnjakom, igru koju su u toku duge četiri godine predano upražnjavali njihovi očevi. To što oni nastavljaju jedan mrtvi rat kao deca osvete i ta činjenica surovog ubistva njihovog druga, precizna je slika završnog stadijuma procesa razaranja dečje psihe u uslovima i pod pritiskom ratne kataklizme. Bata Čengić i autor originalnog scenarija Mirko Kovač pružili su nam sliku detinjstva ugroženog ratom kroz priču čiji su protagonisti surove ubice i progonitelji, ali i žrtve rata kao jedinog vaspitača koji im je uzeo očeve i od njih stvorio svedoke jednog vremena u kome je carevala neljudskost i čije su stravične okolnosti načinile od njih prerano odrasle osvetnike, a njihove bezazlene igre pretvorile u ritualne igre smrti.

U takvom svetlu surovost ovoga filma i naturalistička isključivost pojedinih scena, samo je odbijanje autora da uvede svoju decu u moralne okvire kojima bismo hteli da ih odredimo; osim toga, pošto nam otkrivaju sliku detinjstva ugroženog ratom, autori nam daju njen negativni opis koji je najbliži istini, i u stvari, jedini moguć. »Mali vojnici« ne pružaju ni jedan akord umirenja: kadrovi nabijeni okrutnošću i mržnjom, slike besprimerne surovosti koje izražavaju taj pomenuti proces psihičke dezintegracije mladih bića čiji je završni akcenat skoro divljački ritual jednog ubistva čiju grozu možemo samo da naslućujemo. Sa druge strane, ovaj film govori o spremnosti svoga autora da istinu iznese golu do surovosti, ali smo ipak na momente prinuđeni da pomislimo da su ti mali vojnici ponešto i premaleni za toliku sumu nasilja i zločina, iako je režija umela da izvuče iz svojih dečaka-glumaca temperamentne kreacije i da, uglavnom, opravda surovost u kadru.

Međutim, erupcija besa dečaka kada saznaju za poreklo svoga novog druga, zatim rafinirani postupak mučenja i iznuđavanja priznanja, efektni kupni planovi malog Hana sa glavom u mreži i u gas-masci, i u tom kontekstu čak i scena pokušaja silovanja — ukratko, ceo postupak dočaravanja narastanja kolektivne dečje psihoze — ima nečega predimenzioniranog i neuverljivog, bolje reći, nečega čemu nedostaje psihološko pokriće i nečega što je van psihologije detinjstva, ma koliko ono bilo ratom deformisano i izopačeno.

Odsustvo psihološke karakterizacije likova je, uostalom, vidljiv nedostatak ovoga filma: dečake ne razlikujemo kao pojedinačne likove pošto svi oni osećaju i misle na isti način, predvođeni autoritetom njihovog vođe Bombaša. Osim toga narastanje onog unutrašnjeg ritma napetosti i neurotičnog besa koji traži istragu i egzekuciju, više osećamo kroz haotično preplitanje nekoliko naturalističkih detalja nego kroz psihološki slojevit ili dramaturški iznijansiran postupak režije. Za film su takođe karakteristične osetne oscilacije i promene u ritmu, već pomenuti nedostatak psihološke uverljivosti pojedinih scena, kao i odsustvo dubljeg pronicanja u prirodu pomame koja decu baca u vrtlog mržnje i osvete — ali i duboko proživljeno osećanje teme, jedna skoro opsesivna zaokupljenost temom dece koju je rat opteretio traumatičnim iskustvima i unakazio njihove psihe.

Zato »Mali vojnici« Bate Čengića ipak više uzbuđuju svojom temom nego ukupnim zbirom svojih estetskih kvaliteta; skoro eruptivni izlivi surovosti, naročito na onim mestima gde su neobrazloženi, dobijaju svoju prevagu nad umetničkom konzistencijom celine, tako da se utisak impresivnosti u detaljima i neujednačenosti celine nameće bilo zbog neujednačenog ritma, bilo zbog delova u kojima je preovlađivala literarna inspiracija reditelja. I takva mesta su pokazivala čudne oscilacije u kvalitetu: izvrsno napisanu i režiranu sekvencu posete oca koji nalazi svog sina u sirotištu — da bi kasnije, uz čašu vina, prisutnim dečacima održao egzaltirani govor o »zori staljinističke epohe i smrti kapitalizma« — smenjuje skoro trivijalno poetizovana scena kada jedan od mališana, uz pomoć trube, priziva mrtvu majku.

Međutim, u svom drugom delu film stiče potrebnu koherentnost i porast dramske napetosti se razvija svakim kadrom, a osećanja dečaka se stapaju u jedinstvenu psihozu mržnje, odmazde i smrti, koja je već nagoveštena ubistvom nemačkog psa na početku filma. Tim autentičnim snimkom ubistva životinje koja pred nama izdiše na kadru, učinjen je pokušaj krajnje realističkog konkretizovanja okrutnosti sa namerom da joj se prida poetsko — narativna snaga i zlokobni simbolski nagoveštaj. Posle ovakvog nagoveštaja, nad sudbinom malog Hanoa od početka se nadvija sablasna, apokaliptička mora smrti i svi njegovi postupci i dela grupišu se u gledaocu kao osećanja njenog neminovnog nailaska koje preti dečaku.

U čisto plastičkom smislu, film »Mali vojnici« Bate Čengića poseduje kvalitet koji je neophodno istaći: time mislim na faktor dekora ovoga filma koji snažno utiče na plastičnost i kompoziciju kadra; sve je u ovom filmu u neku ruku podređeno njegovom spoljnjem dekoru koji sačinjava mali komad pitome zemlje pored reke u blizini mora — jedan prostor koji bez prestanka sažiže užarena sunčana lopta koja donosi pomor i pometnju i budi destruktivne nagone.

TRIBINA

NEZNANJE U AKCIJI

Nastavak sa 12. strane

javljuju se kao njihova nužna istorijska zamena. One su **supstitut** naprednih društvenih kretanja a ne njihov surogat«.[8]) »Reč »kritika« ima isto poreklo kao i reč »kriza«; društvena kritika javlja se uvek tamo gde postoji **svest** o društvenoj krizi«.[9])

Ali šta za O.D.-a znače razlozi desetina najmisaonijih glava na koje bih se mogao ovde pozvati, kada on ima svoje razloge da u to **ne veruje** i da sve to nazove »tautološkim koještarijama i konfuzijom«. Mils je bio u pravu kada je napisao: »Prihvatiti mišljenje kroz lojalnost znači steći prijatno i ubedljivo osećanje da ste u pravu, a da ste do toga došli bez potrebe da o stvarima razmišljate«.[10]) Da je O.D. čitao Dirkema on je mogao naći i ovo upozorenje: »Osećanje je predmet nauke, a ne merilo naučne istine«.[11]) O.D. bez razmišljanja prelazi preko svih empirijskih činjenica i logičkih razloga i umesto svega toga sistematski izlaže svoje neznanje i svoju površnost. Tako je to kada O.D. »raspravlja« velike teme. Velike po značenju za ljudsku slobodu, velike po trajanju u istoriji ideja, velike po velikim ljudima čiji su život opsedale do smrti.

Istina je jedino oružje onima bez oružja, jedina moć nemoćnima, jedina uteha poniženima i jedini san u stvarnosti koja ne dozvoljava ni da se sanjaju drugi snovi osim propisanih. Nema ništa iracionalnijeg od jednog zatvorenog racionalnog sistema koji ne dozvoljava drugim idejama i suprotnim gledištima pravo na život i intelektualni nemir. Zar je zbilja nemoguće živeti u društvu u kome se razlike u mišljenju ne mogu podneti čak ni onda kada su one podređene istim ciljevima?

O.D. me pita da li i radnička klasa »luči mitove«. Slažem se sa O.D.-om da radnička klasa ne luči mitove, ali će se i on verovatno složiti sa mnom da ima i previše onih koji **u ime radničke klase** luče te mitove i žive od tih mitova.[12]) Mnogi brinu o radničkoj klasi. Zato je radnička klasa zabrinuta. Mnogi govore **u ime** radničke klase. Baš zato radnička klasa ne može da dođe do reči.

»Lako je to govoriti jednog avgusta s osunčanog i prelepog, zelenog i tihog Kirkinog ostrva, danas zvanog Korčula, kad i deca znaju da je Kirka oduvek bila samo mitološko biće i da, prema tome, nema opasnosti da će još jednu budalu pretvoriti u svinju« (Oskar Davičo, »Komunist« od 25. aprila 1968).

Zaista, nastala je prava anarhija duha i režim same gluposti. (Marks) I vreme je da se odupremo najcrnjoj diktaturi — diktaturi gluposti. Ništa nije tako razorno kao aktivno neznanje. Od svih veza koje čovek treba da ima izgleda da je od najmanjeg značaja veza s mozgom.

Naša nada da će sredstva masovnih komunikacija postati sredstvima popularnog obrazovanja i širenja humanističkih ideja izrodila se u sasvim suprotnu stvar, u činjenicu da su sredstva masovnih komunikacija postala sredstvima za ideološku i političku mitologiju i, ne tako retko, sredstvima za proizvodnju viška gluposti. Neka nam još samo jedno iz obilja mesta u Oskarovim feljtonima posluži za ilustraciju: »Napisavši da je Marks sintetisao rezultate svojevremene naučne i filozofske misli, ja sam želeo reći da ih nije ni pasivno prihvatio, niti površno i nerado odbacio kao **tuđe**, ali niti, vodeći svoju književnu politiku, u ime tolerancije prema svačijem mišljenju, pljesnuo dva-tri puta Hegela po plećima, srdačno uštinuo za obraz Adama Smita, i žovjalno upitao Helveciusa: »Je li bre, Sozontije, kakva ti je bila poslednja riba?«[13]) Kakvo plemenito siromaštvo misli! O.D. je zreo plod jedne situacije koja već godinama gaji kult čoveka koji ne prestaje da diskutuje i o stvarima o kojima nema pojma.

Konačno, želim da upozorim čitaoca na činjenicu nekorektnog i zlonamernog citiranja i **podmetanja** od strane O.D.-a. Evo što on na jednom mestu piše: »Čini se da Dr Đ.Š. zamišlja da su čovek i ljudsko društvo neke čiste racionalne kategorije«. A evo šta u mom tekstu doslovno piše: »Razum je utoliko intelektualistički ukoliko nastoji da samo kroz misao, diskusiju i racionalnu organizaciju ovlada društvenim procesima, zanemarujući pri tome činjenicu da u društvu postoje snažni iracionalni elementi, koji su često jači od racionalnih i koji su najpogodnije tlo za ideološka, politička i religijska **manipulisanja** ljudima. Zato se i dešava da jedan obični brbljivi demagog bude u javnosti efikasniji od metodičnog i suvog racionaliste«.

Da zaključim »polemiku« sa O.D.-om. Nas dvojica zastupamo dva različita načina egzistencije i dva različita životna stava. Verovatno je Kolakovski uspeo da najtačnije povuče razliku između dve životne orijentacije. On piše da nije mali broj »onih kojima baš ustaljena monotonija u neprestano ponavljanim ritmovima, zatvoreni i ohlađeni svet svakidašnjice reprodukovane na jedan isti način, otupele u reakcijama i preplašene svakim iznenađenjem, izgleda kao primamljiv ideal pun lepota, dok im se otvoreni život čini kao provalija puna iskušenja. Isto tako ne postavljamo ni pitanje koja je od tih životnih orijentacija sama po sebi, objektivno bolja od druge. Osećanje smisaonosti života može se pronaći u samoj ustaljenosti njegovih uslova, i ono možda nije ništa gore od drugih s obzirom na hijerarhiju vrednosti. Jedino je siromašnije, uvek manje intenzivno i uvek manje stvaralačko po svojim rezultatima nego što je osećanje smisla u životu koji se doživljuje kao **stalno privremen, stalno izložen kritici od strane novih vrednosti, stalno podložan negaciji«.**[14])

Reč je, dakle, o dva stava: jedan pasivan i posmatrački, drugi aktivan i sav u težnji za smislenom promenom; jedan malograđanski i zatvoren, drugi revolucionaran i otvoren; jedan koji afirmiše ono što jest, i drugi koji to što jest kritikuje i negira u ime onoga što može da bude u najhumanijem smislu reči; jedan kojemu prija sigurnost i stabilnost, drugi kojemu je u prirodi (poziva) da nije u ništa siguran; jedan konzerviše, drugi revolucioniše. »Izgleda da drukčije ne bi moglo biti. Prevaga pristalica mitologije nad njenim kritičarima čini nam se kao nešto prirodno i neizbežno: **to je prevaga jednoga sveta stvari nad mnoštvenošću potencijalnih svetova, prevaga lakoće padanja nad teškoćama podizanja uvis«.**[15])

Istorijsko iskustvo pokazuje da su oba stava nužna i korisna. I zato pustimo da oba žive: iskreni dogmatik uz iskrenog antidogmatika. I dozvolimo svakome da slobodno bira šta će učiniti sa sobom.

Dr Đuro Šušnjić

Beograd, 9. maja 1968.

8. Lj. Tadić, Poredak i sloboda, Kultura, Beograd, 1967, str. 226—227.
9. Lj. Tadić, op. cit. str. 217.
10. S. Rajt Mils, op. cit. str. 402.
11. E. Dirkem, Pravila sociološke metode, Savremena škola, Beograd, 1963, str. 45.
12. Dovoljno je samo podsetiti kako je birokratija uspela da klasično **pravo na štrajk** uspešno zameni **dužnošću** radnika da budu lojalni državi i partiji.
13. O. Davičo, Komunist, 18. april, 1968.
14. L. Kolakovski, Filozofski eseji, Nolit, Beograd, 1964, str. 75.
15. L. Kolakovski, op. cit. str. 58.

POZORIŠTE

Reč i iluzija

Uz trinaeste jugoslovenske pozorišne igre

STERIJINO POZORJE sve više okružuje ravnodušnost umetnika, pozorišta pa i samih poklonika ove umetnosti: nade su stoga sve skromnije, a zahtevi lišeni strasti i čežnje. Zato — kada bismo bar mogli na novosadskoj festivalskoj pozornici da razaznamo šta donosi teatarski trenutak, koliki je domet dramske reči i da li je moguće iluziju pretvoriti u scenski događaj?

Traganje za istinom dovodi nas do stanja u kome reči srdžbe ili prekora izgledaju besmislene. Zar možemo nekog osudivati za situaciju koju mnogi spontano i nesvesno žele. Pozorje ne sme da bude festival iznenađenja, agresije i promene već se uporno kreće u vode korektne prosečnosti, lažnog spokojstva i skoro uvredljive neambicioznosti. Zar je moguće da je to verna slika svega onog što se događa u pojedinim našim pozorišnim centrima? Nije li to zadovoljstvo od koga se mora bežati? U takvom ambijentu sve teže je i procenjivati pravo značenje i delovanje dramske reči.

Pozorje se u ovom času sve više iskazuje kao festival literarnog kontinuiteta. Od Kulundžića, preko Kozaka i Lebovića, do Strniše, Jančića i Ćirezije. Po svojim formama i htenjima njihova dela su veoma različita, pa ipak — kao da je postojala želja za unifikacijom i podvođenjem pod iste estetske stavove. Veliko je pitanje, međutim, da li su pozorišta zaista prijavila svoje najbolje predstave i najzanimljivije tekstove! Ovo stoga, jer je izvesno oklevanje primetno. Zato ne treba da iznenadi da se selektor Smiljan Samec oslanjao na one klasične kriterijume koji u našoj sredini već poprimaju i suštinski sve odlike konformizma i konvencionalnosti. Možda bismo pre desetak godina bili zadovoljni sa istrajnošću na afirmaciji ovakvih stavova, ali nas oni danas nimalo ne obavezuju i čak uveravaju na potrebu da se menja ne samo atmosfera nego i celokupna koncepcija Pozorja. Kako to sve zavisi od ljudi — nije u krajnjoj liniji bitno da li su glavni akteri stari ili mladi, sa ugledom i titulama — već da li su njihova shvatanja teatra dovoljno vitalna i savremena.

Ono što nagoni na očajanje — jeste da ni jedna predstava nije toliko slaba da bi bila nepodnošljiva ili pak velika da bi zasenila sve ostale! Tišina u kojoj mnoge predstave deluju čak inferiornije nego na svojim matičnim pozornicama. Možda upravo zato što u prethodnim susretima sa publikom i kritikom nisu u svemu zadobili onu superiornu teatarsku egzistenciju koja omogućava da se i same festivalske igre podrede vlastitom scenskom trajanju. Istina, u svakoj od njih moguće je pronaći i nešto zanimljivo, ima ih čak koje imponuju svojom celovitošću — ali ni jedna od ovih sasvim sigurno ne ugrožava one druge, ne osporava estetiku. Pozorja i ne dovodi u sumnju naše teatarsko iskustvo, intelektualna opredeljenja i mogućnosti. Ideal većine reditelja je uklapanje u taj nesrećni kontinuitet, klasična forma, jasna poruka i stilska celovitost izraza. Ideal — u svemu predratni a to ne može biti pravi ideal, nego pre kompleks i inferiornost.

Po predstavama građenim na domaćim tekstovima — teško je prosuđivati naš pozorišni trenutak i stvarnu efikasnost izraza. Jer, ako se izuzmu dela Aleksandra Popovića koja predstavljaju poseban fenomen beogradskog pozorišnog života, sa ostalim radovima domaćih pisaca veoma malo se eksperimentiše. Slobodni smo i iskreni najčešće — kada je reč strana! Pravimo lepe predstave, ponekad moćne i efektne ili izrazito savremene — a na Pozorje dolazimo sa surogatima ili ostvarenjima koja teško mogu pretendovati na scensku samostalnost i trajanje. To su verovatno i uzroci zbog kojih Pozorje nije i verovatno još dugo i neće biti prava slika naše teatarske kreativnosti.

Pisci se i sami pitaju — otkud takav rediteljski strah, zbunjenost ili neodlučnost pred njihovim literarnim ostvarenjima? Pogotovo što je danas sve manje autora kojima je stalo samo do toga da im predstava bude lepo opremljena i što obazrivije izvedena pred publiku. Oni su svoju reč izložili i čemu je sada objašnjavati, obavijati psihologijom i misterijom? Zar se u tekstu ne može videti i određena situacija, povod ili unutarnji podsticaj za sopstvena traganja za istinama i scenskom autentičnošću? Treba li podsećati da se samo u našim rečima može zadobiti i sopstvena umetnička individualnost! One stavljaju reditelja pred alternativu: prodreti u strukturu ili ostati po strani! A to stvara nespokojstvo; da bi se uhvatili u koštac sa literaturom valja pre svega zadobiti sopstveni integritet. Nije li to suočavanje sa samim sobom? Koliko god cenili Žarka Petana, Mila Koruna, Jovana Putnika, Miroslava Belovića ili Matu Miloševića, Boru Grigorovića i Dimitrija Đurkovića — nismo u stanju da se jasnije izjasnimo o njihovim teatarskim koncepcijama. Malo je istinskih stvaralaca, još manje ličnosti i osobenih stilova. Otuda nijedna predstava ne nudi istinski novu formu koja bi bila drugačija od svih ostalih!

Danas se sve više okrećemo prema agresivnom i ličnom teatru. Opšti pojmovi o umetnosti scene gube svoje vrednosti i nas više ne zanima teatar uopštenih značenja. A Sterijino pozorje, u zavetrini modernih stremljenja, upravo ovakvim izborom predstava pothranjuje takva shvatanja. Otuda je razumljivo da novosadski pozorišni susreti gube sve više uticaj na teatarska kretanja u našoj zemlji. Treba li za tako nešto okrivljavati pisce?

Oslonac ove, kao i mnogih ranijih sezona, su uglavnom pisci mlađe i srednje generacije. Ako se izuzme Josip Kulundžić i njegova »Klara Dombrovska« — svi ostali pisci žele i te kako da budu neposredno prisutni u protivurečnostima današnje realnosti. Ali s tim što se veoma mnogo insistira na ličnim nijansama u shvatanju te angažovanosti. Strniša u svom »Inorogu« nastoji da oko svojih poetskih simbola inscenira metaforičnu igru; Jančić se u »Bosanskom kralju« skriva iza srednjovekovnih istina i legendi; to isto čini i Nedeljko Fabrio sa svojim »Reformatorima«; Meša Selimović je u svom literarnom svetu; Kole Čašule je u »Vrtlogu« zaokupljen moralnim dilemama, Đorđe Lebović u »Viktoriji«, Primož Kozak u »Kongresu« i Duško Roksandić sa svojim »Pticama bez jata« jedini su sasvim otvoreni. Sve to dovodi do jedne panorame nejednake literarne pa i scenske vrednosti — kojom se manje ili više potvrđuje renome ili mišljenje o pojedinim autorima koje smo stekli gledajući njihova dela.

Ako već insistiramo — najinteresantniji su tekstovi Kozaka, Selimovića i Lebovića. Pod tim se misli pre svega na njihove literarne strukture i potencijalne scenske mogućnosti. Posebno jer u njima vidimo određena stanja i situacije pogodne za kreaciju scenske iluzije. Istovremeno nas ovi tekstovi uveravaju da se do prave forme dolazi samo kroz autentični umetnički doživljaj. Nije dovoljno biti samo pesnik kao što je Strniša ili poklonik istine kakav je Roksandić — s obzirom da se traži od savremenog teksta daleko više. Pisac ne može da bira kada će biti umetnik a kada agitator, i zato se vrednosti moraju ocenjivati isključivo kroz predstavu kao određenu formu izraza. Literatura koja se na sceni ne može preobraziti u igru i vizuelnu metaforu teško opstojava u teatru. Isto se događa i sa istinama koje ne prevazilaze svoju faktografiju i ne pretvaraju se u slobodu scenskog delovanja.

Reditelji očekuju da pisci budu pozorišna avangarda — a autori to isto traže od samih umetnika. Izgleda čak da je uvek u onom drugom sadržana i naša sopstvena vizija slobode. Zar nas to ne ubeđuje da svaki izbor mora biti ličan i da stvaralačko angažovanje ne trpi okle vanje, jednostranost i prepuštanje slučaju. Ako već imamo potrebe za literaturom — onda joj valja ukazati puno poverenje. U njene prave reči treba verovati i tumačiti ih kao svoje sopstvene. Ta približavanja suprotnosti nisu lišena konfliktne situacije. Problem je kako da istovremeno reditelj i glumci pokore reči i da one zadobiju dominaciju u nijhovim subjektivnim ostvarenjima. Svako odustajanje i inferiornost je samo udaljavanje od modernog izraza! Nije li zato na Sterijinom pozorju da utiče na promene — kako bi naš pozorišni izraz bio više okrenut budućnosti a ne prošlosti! Zašto da robujemo sopstvenim predrasudama — kad život zahteva od svakog da se menja i preobražava. Ako od pisaca, reditelja, glumaca i ansambala tražimo maksimalnu individualnost i egzistentnost — nije li trenutak da tako počnemo sagledavati i samo Pozorje? Jesmo li u stanju da u njemu vidimo kreatora teatarske politike, ohrabrenje za avangardiste, oslonac za ličnu kreativnost i sasvim određeni teatarski trenutak?

Petar Volk

GREGOR STRNIŠA: »INOROG«

MALI EKRAN

Zakitite se svojim ružama!

TEK KADA JE, pre neko veče, publika festivala »Beogradsko proleće« proglasila za najbolju kompoziciju »Dve crvene ruže« — meni je iznenada postalo jasno gde živim.

Posmatrao sam suze u očima dva pevača, prave suze koje su padale na njihove svetlucave smokinge i ruže među prstima, posmatrao sam suze koje su se blistale u sali — ljudi moji, oni su stvarno patili!

Sećam se kafana i vremena na kraju sveta, sećam se raštimovanih orkestara i »ciguli-miguli« prinošenja najtanje žice pijanom uhu, i razbijenog stakla se sećam i časova u kojima su se ljudi oslobađali zemljine teže, obaveza i zakonskih bračnih lisica na rukama — setite se: tada se pevalo o bagremu koji tiho šumi, o dve krvave ruže, o jednoj krvavoj ruži, o tužnoj nedelji, a zatim je to sve nekuda iščezlo, sa čembalima, sa pokvarenim želucima i zakrvavljenim očima, sa simpatičnim Rozikama Šoder i Orijentalkama Lili koje igraju čočeke na muziku Rimskog Korsakova; polupane su krčme, rastrgane šatre, iščezli muzičari sa drvenim nogama i plisiranim rukavima od žute svile.

Svet je poslao ljude u kosmos, svet je imao svoje ratove, otkrio brzine poniklovanih igrački, penicilin, kontracepciju, mini modu, reč »vikend«, književnike-krivce za sve što se dogodi, šuškavce, lutke koje sklapaju oči — i taman kada sam pomislio da živim najzad u jednom pristojnom i razumnom svetu: tap! — »Dve crvene ruže«.

Tap — suze na sakou!

Tap — suze na ružama!

Tap — sala u delirijumu!

U redu, ja sam se oduvek trudio da budem površna osoba (što mi, uglavnom, u mnogo čemu i uspeva), ali šta ćemo sa piscima romana toka svesti? Šta ćemo sa Ajnštajnima, Albertima Švajcerima, Džojsevima, Prustovima, šta da radimo sa kibernetičarima, Vazarelijem, kako da pogledamo u oči jednom još uvek živom Beketu, kako da se susretnemo sa svim onim ljudima koji stvaraju misleći da menjaju svet, a taj svet proglasi najboljom pesmu »Dve crvene ruže«?!

Da je Đordano Bruno bio pre neko veče pored televizora, sigurno bi odbio da bude spaljen, Njutn bi onu jabuku pojeo umesto da pronađe gravitaciju (za koga?), Dostojevski bi umesto da poludi od pisanja izdao zbirku kriminalnih romana, Marks bi pisao feljtone, a Frojd — savete bubuljičavim devojčicama koje pitaju: »Doktore, imam već dvadeset godina, a još nisam imala polnih odnosa?« Šta bi tek učinio Darvin? Plašim se da bi nas sve zajedno vratio na prvo drvo!

Eto, kako se to završava. Posle svih napisanih knjiga, posle Betovena i Baha, i Gluka, i Šenberga, Stravinskog i Kelemena (siromašni Kelemen, mogu misliti kako mu je!) dolazi kao kruna svega — kompozicija »Kraj igre«.

U trenutku u kome gori domovina Voltera, a njeni šansonjeri pevaju radnicima koji su zaustavili čitav jedan dobro uhodani svet — naši pevači se bave najegzistencijalnijim problemom modernog sveta: ...samo ti idi, odlazi, ja sam za sve kriv, la, la, la, ja ću plakat', ali ti idi u tuđi zagrljaj, još jednu čašu ispit' ću do kraja, la, la, la, volet' ću te uvek, a moje suze u očima će ti reć'...

Od svih ideja na svetu, oni su prihvatili jedino novi tip »maorevera«. Od svih ostvarenja misli — šlic na nešto dužem sakou. Od svih dostignuća tehnike — nešto jača pojačala i eho raum.

Ali, stvarno, najlakše je napadati pevače zabavne muzike! Oni samo prate zahteve svoje publike. Ono što zabrinjava — to je sama publika. Taj pokazatelj duhovne klime jednog vremena. Taj neosporni gospodar, taj diktator, ta ljubavnica kojoj neprekidno moramo da se udvaramo, umiljavamo i klanjamo, taj proizvod materijalnog ludila, taj uhranjeni posmatrač gladijatorske bitke od čijeg palca zavisi šta ćemo misliti danas ili sutra, šta ćemo sanjati noćas, a šta pevati ujutru!

U stvari, ja mislim da su naši pevači neverovatno inteligentni i cinični, kada pevaju o svojim krvavim ružama i rastancima. Oni se sigurno zgražaju poput prodavačica iz »Fontane« koje se najljubaznije smeše kada vam utrape parfem od dvesta osamdeset hiljada dinara, zadržavajući pravo da u sebi misle na pravi način. Evo, već posle dve i po kucane strane, ja počinjem da razumem te moderne trubadure — da razlikujem uzrok od posledice. Zamislite da je ova rubrika nešto duža!

Pitaćete se svakako, zašto trošiti prostor književnog lista na pisanje o jednom televizijskom prenosu zabavnog festivala? Zašto ne pisati o suštinskim problemima? Evo zašto? Jer je to suštinski problem od koga zavisi sudbina misli, literature, filozofije, politike i još mnogo čega drugog.

Ne znam koliko je ljudi glasalo za one dve crvene ruže, ali mora da ih je bilo više od hiljadu. E pa, mogao bih da se kladim, u šta god hoćete, da niko od njih ni prstom ne bi makao da propadnu svi književni listovi na svetu!

A ima ih mnogo više od hiljade, verujte mi na reč!

Momo Kapor

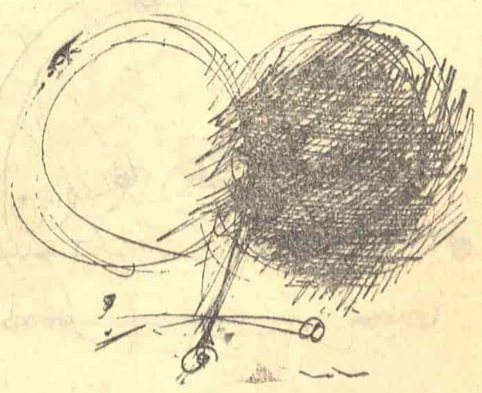

iz starih dana

KOČIĆ I USKOKOVIĆ

Radomir IVANOVIĆ

Veoma komunikativan, Petar Kočić je među srpskim književnicima i književnim radnicima imao znatan broj prijatelja, o čemu svedoči njegova privatna korespondencija Bogdanu Popoviću, Jovanu Skerliću, Janku Veselinoviću, potom Pavlu Lagariću i dr.). Na osnovu nekih dosad nepoznatih pisama Kočićevih lako je zaključiti da je taj broj bio daleko veći, no što se pretpostavljalo.

Poznanstva, a docnije i prijateljstva, koja je Kočić stvarao nekad su poticala iz zajedničkih političkih ubeđenja u vreme veoma intenzivnih borbi za nacionalno oslobođenje svih južnoslovenskih naroda, neposredno uoči balkanskih ratova i prvog svetskog rata. Delom se ta poznanstva sklapaju i na osnovu istovetnih književnih opredeljenja, što se ponekad ve oma teško može razlučiti, kao u slučaju prijateljstva Petra Kočića i prvog beogradskog romansijera Milutina Uskokovića.

Održiva je pretpostavka da su međusobne simpatije dva pisca ponikle i na jednom i na drugom planu. Analizujući književno delo Petra Kočića, jasno se pokazuje koliko su organski srasle njegova umetnička poruka i idejni stav piščev. Ne jednom je rečeno da su ta dva aspekta Kočićevog književnog opusa nerazdvojiva, da se prožimaju i proističu jedan iz drugog. Milutin Uskoković je u odnosu na Kočića »čist esteta«. Međutim, ni njemu nisu bila strana angažovanja na političkoj pozornici, premda ne u tolikoj meri kao kod Kočića. Uskokovićev rad se vidno zapaža u studentskom društvu »Pobratimstvo«, potom u omladinskom klubu» Slovenski jug«, a delom i člancima koje je objavljivao u tek osnovanoj »Politici« i koja otkrivaju snažan i istinski piščev patriotizam (uzećemo kao ilustraciju njegov članak »Bosansko pitanje« objavljen u »Politici« br. 979-980, 4-5. X 1906, str. 1-2 u kome između ostalog kaže da bi zlodela Austrije prema bosanskom narodu, kad bi ih neko beležio, iznela nekoliko tomova, i slični primeri).

Kočićevo poznanstvo sa Uskokovićem verovatno datira još od Skupštine bugarske i srpske velikoškolske omladine održane u Beogradu aprila 1904. g. Kočić prisustvuje Skupštini kao delegat bečkih studenata, i društva »Zore«, kao već priznati književnik sa dve objavljene i veoma pohvalno ocenjene zbirke pripovedaka (»S planine i ispod planine« 1902. i 1904. g.), a Uskoković je u to vreme student Pravnog fakulteta Velike škole u Beogradu.

Ako se i može posumnjati u ovaj podatak, ostaje kao evidentna činjenica da se već naredne godine Kočić javlja iz Skoplja, gde je radio kao nastavnik srpskog jezika i književnosti u Učiteljskoj školi i Gimnaziji od početka februara do početka novembra 1905. g., sa nekoliko priloga u »Politici« koju su tada između ostalih uređivali i dva poznata srpska književnika: Nušić i Uskoković. Godinu dana docnije, nakon okončanih studija, obreće se u Skoplju Uskoković kao diplomatski elev, a nešto kasnije i Nušić.

Prilika za susret dva pomenuta pisca bilo je više. Svakako je najpoznatija ona na Drugom kongresu jugoslovenskih književnika i publicista održanom u Sofiji od 12. do 16. avgusta 1906. g. Kočić je tom prilikom bio izabran za jednog od kongresnih sekretara. Na njemu su se okupili svi poznatiji književni radnici južnoslovenskih naroda: Jovan Skerlić, B. Livadić-Vizner, K. Š. Đalski, Savo Vuletić, koji je došao u živopisnoj crnogorskoj nošnji, Risto Odavić, N. Kašiković, M. Hribar, M. Ivanić, A. Milčinović, St. Stanojević i dr. Istovremeno u Sofiji je održavana i Konferencija južnoslovenskih studenata na kojoj je Uskoković čitao referat »Balkanska konferencija i jugoslovenska zajednica«.

Kočić i Uskoković su sarađivali zajednički u određenom broju publikacija (napr. u »Bosanskoj vili«). Vremenom se prijateljstvo učvršćivalo i produbljivalo. Sigurno je da su ova dva književnika u mnogočemu slična i u mnogočemu različita pisala lirski natopljenu prozu. Kočić se prijateljio i sa bolešljivim Uskokovićevim bratom Dragutinom koji se od 1909. do 1911. g. lečio od tuberkuloze u Davosu (Švajcarska). Sačuvana razglednica, jedna od niza izgubljenih, Petra Kočića upućena je Dragutinu Uskokoviću, i nju nam je ljubazno ustupila Milica Uskoković. To je dobropoznata fotografija Petra Kočića koja na poleđini sadrži sledeći tekst:

15. I 1911 g.
Monsieur
Dragoutin Uskokovitch
et. en droit
L E Y S I H

Dragi Sale,

Dobio sam tvoju kartu. Hvala. Tvoja je opaska tačna, ali ne zameri. Ja priznajem da sam bio zaboravan na mog Sala. To ću popraviti uskoro opširnim pismom.

Piši kako se osećaš i o životu na Lezenu.

Ljubi te tvoj

Pierre.

Sa naslovne strane, preko fotografije u donjem, tamnom delu (zbog čega je ceo tekst Kočićev nečitak) Kočić je dodao:

Dragi Mito (hipokoristika od Milutin — R.J.) zdravo, Ja sam ovde od 26. novembra...

Kočićevo pismo nije zateklo Milutina Uskokovića jer je u to vreme položivši doktorat iz međunarodnog prava, već krenuo iz Ženeve za Beograd. Izvesno je, međutim, da je do Uskokovićevog odlaska za Skoplje i Kočićevog takođe poslednjeg dolaska u beogradsku Duševnu bolnicu bilo još nekoliko susreta dvojice pisaca.

(Uz 150-godišnjicu rođenja)

MARKS KAO PESNIK

SVOJU STVARALAČKU životnu misiju Marks je počeo kao pesnik i svojim primerom još jednom potvrdio da je pesnička misao bila prvi probni kamen starta u nepoznato mnogih velikana svetske istorije. Nedavno je Institut marksizma-lenjinizma u Moskvi postao vlasnik sve tri postojeće sveske sa stihovima mladog Marksa, posvećene njegovoj verenici, kasnije supruzi, Dženifon Vestfalen. Ove stihove je predala Marksova kćer Laura Meringu, kada je on izdavao rane radove Marksa i Engelsa. Međutim, stihovi nisu bili objavljeni, pa im se ubrzo trag izgubio sve dok dve sveske nije pronašao CK KP Francuske i poklonio ih Institutu u Moskvi, dok je poslednju svesku Sovjetima poklonio Marksov praunuk Marsel-Šarl Longe (sin jednog od rukovodilaca Pariske komune Šarla Longea i najstarije Marksove kćeri Ženi). Sve tri zbirke pesama potiču iz 1836—37. godine.

Izvesno je da Marks nije imao visoko mišljenje o svojim mladalačkim pesničkim opitima, pa tako u pismu od 10. novembra 1837. godine javlja svome ocu da su njegovi stihovi »neodređeni, s neoformljenim osećanjima«, da je »retorika zamenila poetske misli, ali u njima postoji, možda, izvesna toplota osećanja i žeđ za smelim uzletom...« Laura Lafarg, takođe piše Meringu, da se njen otac prema tim stihovima nije »odnosio s nekakvim poštovanjem — uvek kada bi roditelji počeli da govore o njima, od sve duše bi se smejali«.

Ali za nas su ti stihovi važni kao deo Marksove biografije, jer u njima (nezavisno od stroge pesničke ocene) zapažamo mladog titana neukrotivog duha, koji ništa polovično ne voli, neće i ne priznaje. On, ako mrzi — to čini iz dna duše; ako voli — voli iskreno, sveobuhvatno, strašno. Živeo je i, kako sam kaže, voleo »silinom vaseljenskog žara« i do poslednjeg dana ostao veran devizi: »umri, a nedaj poljubac bez ljubavi«. »Voljena moja! — pisao je Marks ženi. — Volim te snažnije, no što je nekada voleo venecijanski Mavar*). ...Treba da nas samo prostor razdvoji, i da se odmah uverim da je vreme poslužilo mojoj ljubavi samo za ono za šta sunce i kiša služe rastinju — za porast. Moja ljubav prema tebi, kada si daleko od mene, manifestuje se onakvom, kakva je u samoj stvari — u vidu velikana; u njoj je usredsređena sva moja duhovna energija i sva snaga mojih osećanja. Ponovo se osećam čovekom u punom smislu te reči, jer preživljavam ogromnu strast...

Neosporno je, na svetu ima mnogo žena, i neke od njih su veoma lepe. Ali gde bi ja još našao lice, čija bi svaka crta, čak svaka bora budila u meni najsnažnije i najlepše uspomene moga života? Čak i moje beskonačne patnje, moj nenadoknadivi gubitak (smrt sina Edgara — B. K.) čitam na tvom milom licu, i ja preodolevam te patnje kada obasipam poljupcima tvoje drago lice«.

Tri Marksova soneta koja objavljujemo pomoći će da se on bolje shvati kao čovek kome »ništa ljudsko nije strano«, čiju je dubinu i iskrenost osećanja prema životnom saputniku Dženi Mering nazvao »prvom i najlepšom pobedom Marksa«. I upravo je taj Marks svoj titanski rad i genijalni um posvetio velikom delu oslobođenja trudbenika, prinoseći mu na žrtvu zdravlje, životnu sreću, porodicu...

*) Mavar — zbog tamne puti Marksa su prijatelji nazivali Mavar.

B. K.

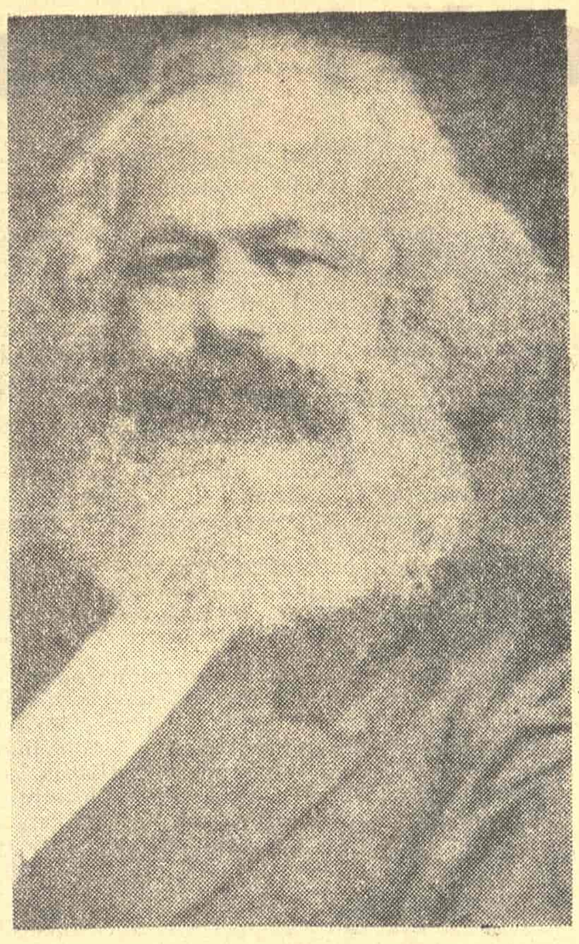

Karl MARKS

Slobodni soneti

I

Možda te ja, Dženi, začuđujem time,
Što u svakom stihu pominjem ti ime?
Jer plima u krvi prerasta u rime,
Dok me poriv tvoj uznosi u visine!
Tvoj genij — silinom vaseljenskog žara
Nadahnjuje volju, dušu mi ozara.

Ime Dženi — svako slovo — čini čudo!
Svaki zvuk me njegov očarava ludo,
I muzikom skladnom miluje mi sluh,
Ko volšebne skaske dobri, dobri duh,
Ko u noći vesne treperenje lune,
Poput zvonke pesme citre zlatostrune.

II

Hiljade knjiga — da ne brojim...
Hoću da ispunim imenom tvojim,
Da kroz njih plamen misli bruji,
Prkosi snagom u oluji,
Sobom da večno krasi ljude
I ceo svet da pesma bude,
Ko neugasiva svetlost etra,
Bogova zanos, i zvižduk vetra.

Gle, imena Dženi — sa ognjenim bleskom
U zvezdanom prahu, i zefiru nebeskom;
Taj svevišnji dar — bez kraja i svršetka
Uvek ću voleti ludo — ispočetka,
Pevaću o njemu da svet sazna sav:
Samo ime Dženi označava ljubav!

III

Čemu reči?! Za sujetu, kapric sitan!
Uzvišeno čuvstvo reč da guši?!
Ta moja je ljubav — neukrotiv titan,
Planinska bila može da sruši!
O, reči! Nevere riznice duha!
Sve bi da umanje i poniže:
Iz straha od svog neskromnog ruha,
Htele bi opsena da ih uzdiže.

Kada bih grmljavinom groma, Dženi,
Zauzdati mogo nemir stratosfere,
Ja bih po nepreglednoj Vaseljeni
Pisanjem munje — što nebesa dere,
Oglasio ljubav, mila prema tebi,
Da je navek svet zaboravio ne bi!

Biblioteka Karla Marksa

U POLUŠALJIVOJ PORODIČNOJ anketi, koju su vodile njegove kćeri, Marks je na pitanje »Vaše omiljeno zanimanje« odgovorio: »Čeprkati po knjigama«. Još kao 19-ogodišnji mladić on piše svome ocu kako je uobičajio da pravi izvode iz pročitanih knjiga i da svoje primedbe i razmišljanja prenosi na hartiju. »Knjige su moji robovi i dužne su da me služe po mojoj želji« — govorio je on.

U revolucionarnoj odiseji Marksove mladosti, tokom čitave decenije neprekidnog seljakanja u Berlin, Pariz, Brisel, opet u Pariz i, na kraju u Keln, gde je u najburnijim mesecima 1848. godine uređivao »Nove rajnske novine«, i pored mukotrpnog života i lišavanja, knjige su uvek bile njegovi saputnici i najverniji prijatelji. Napuštajući Keln bez prebijene pare, Marks je teška srca svoju biblioteku ostavio Rolandu Danielsu, lekaru i prijatelju iz Saveza komunista. Ali Roland je ubrzo umro i, dok je vođena prepiska o vraćanju knjiga vlasniku, mnogo je unikalnih tomova izgubljeno i razgrabljeno. »U Kelnu su dobro raskrčmili moju biblioteku — žalio se sarkastično Marks Engelsu —, ukraden je ceo Furije, kao i Gete, Herder i Volter i, što je za mene najgore, ukradeni su »Ekonomisti XVIII- og veka«.

Kada je, sredinom šezdesetih godina, uspeo da se iskobelja iz materijalnih nedaća Marks je počeo da obilazi knjižare i antikvarnice, nastojeći da pribavi izgubljene i pronađe nove knjige. Dopisnik »Čikago tribjuna«, koji je u to vreme posetio Marksov kabinet, zapazio je pri delimičnom pregledu dela Šekspira, Dikensa, Tekerija, Molijera, Rasina, Montenja, Bekona, Voltera, engleske, američke i francuske Plave knjige, kao i politička i filozofska dela na ruskom, nemačkom, italijanskom, španskom... i drugim jezicima. U Institutu marksizma-lenjinizma u Moskvi čuva se originalan Marksov spisak »Ruske knjige na mojoj stelaži«. Pored dela Černiševskog i desetine tomova statističkih publikacija i istraživanja, u spisku se nalaze i neke istorijske monografije. Osnovnu masu ove literature poslao je iz Petrograda 70-ih godina prošlog veka prevodilac »Kapitala« N. F. Danielson. Osim toga, Marks je iz Moskve knjige dobijao od profesora M. M Kovaljevskog, a iz Pariza od P. L. Lavrova.

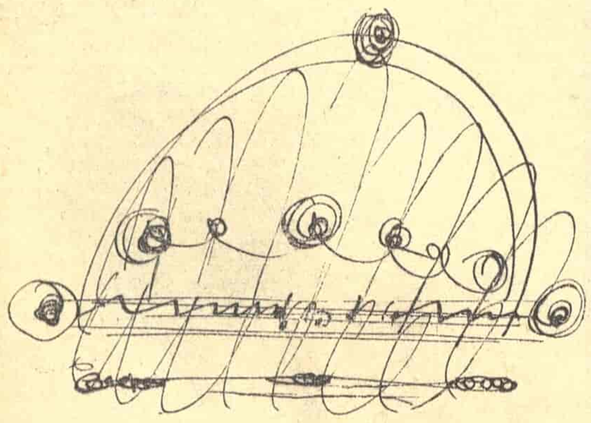

Na žalost, pun sastav Marksove biblioteke ostao je nepoznat do današnjeg dana. Posle njegove smrti veliki deo naučne literature prebačen je kod Engelsa, ali je većina francuskih knjiga poslata kćerki Lauri i njenom mužu Polu Lafargu u Francusku, znatan broj je prebačen u Ameriku, neka izdanja su predata engleskom prevodiocu »Kapitala« Mjuru, a niz duplikata je upućeno u partijsku biblioteku nemačke socijal-demokratije u Cirihu (kasnije prebačene u Berlin). Ovo prinudno rasturanje izuzetne biblioteke bolno su preživljavali Marksovi prijatelji. U pismu Marksovim kćerima, Engels je 1894. godine savetovao: »U svojoj sveukupnosti ove knjige predstavljaju takvu unikalnu i, istovremeno, takvu kompletnu biblioteku istorije i teorije savremenog socijalizma i ostalih nauka, s kojima je on povezan, da bi bila velika šteta da se ona ponovo rasturi...« Engels je zaveštao sve preostale Marksove i svoje knjige Avgustu Bebelu i Paulu Zingeru. Kao dopuna ranijoj pošiljci, u Berlin je poslato 27 sanduka s knjigama.

U Berlinu su s pruskom pedantnošću, uz potpuno odsustvo poštovanja i takta, knjige »ukrasili« mnogobrojnim štambiljima i natpisima, a zatim ih poslali na koričenje, gde su odevene ne samo u anemičnim i neukusnim omotima, već su im i nemilosrdno obrezane margine, čime su uništene ili povređene mnoge dragocene beleške i primedbe velikog teoretičara naučnog socijalizma. Poreklo knjiga je ubrzo počelo da se zaboravlja — raznosili su ih po kućama, zaturali, slučajno vraćali drugim bibliotekama. Posle uspostavljanja vajmarske republike, vođi nemačke socijaldemokratije nisu hteli da predaju arhiv i Marksovu biblioteku Sovjetskom Savezu, nego su rukopise i knjige prodali Institutu za socijalnu istoriju u Amsterdamu. Osvojivši Holandiju hitlerovci su se dočepali tog dela biblioteke i sakrili ga u šlepu na reci Elbi. Tamo su ih pronašli britanski vojnici i koristili ih kao makulaturu. Knjige, koje su sačuvane, vraćene su posle rata u Amsterdam. One, pak, koje su po dolasku nacista na vlast ostale u Berlinu (hitlerovci nisu znali da su to knjige iz Marksove biblioteke), predate su tajnom državnom arhivu i najveće biblioteke dobile su pravo da njime popune svoje fondove. Tako se deo knjiga, s ostalim fondom socijal-demokratskog arhiva, našao u Ribentropovom ministarstvu i u drugim fašističkim ustanovama. Nešto je došlo do bukinista ili se našlo u beznačajnim bibilotekama i u rukama kolekcionara. Sa velikim naporom su nemački komunisti posle rata, pod rukovodstvom profesora Bruna Kajzera, uspeli da bar delimično obnove biblioteku svog velikog sunarodnika. Ali, mnogo je izgubljeno, a neke knjige je vrlo teško vratiti natrag. Tako je, na primer, brošura ruskog narodnjaka Tkačeva, sa Marksovim primedbama na marginama, još uvek u Amsterdamu, a knjiga Rajhenbaha o nemačkom socijalizmu (sa posvetom Marksu i sa Marksovim komentarima) pripada poznatom izdavaču Feltrineliju u Milanu. Još dalje je zalutala »Beda filozofije«, koju je autor poklonio s posvetom Nataliji Utkinoj, ženi organizatora ruske sekcije Internacionale. Ona se nalazi u univerzitetskom gradu Sendaju u dalekom Japanu.

Od preko dve hiljade tomova, koji su se nalazili u Marksovim stelažama, ostala je jedna petina. Njih oko 500 čuva se u Institutu marksizma-lenjinizma u Moskvi, dok se katalog njihovih izdanja nalazi u Berlinu. Čak i tako mali deo sačuvane biblioteke omogućuje da se donekle shvati krug Marksovog interesovanja i metod njegovog naučnog rada. Umetnička literatura je bila predmet izuzetnog Marksovog interesovanja, a i sam je u mladosti pisao pesme i drame. Trudio se da prati literarne novosti, dok je napamet znao mnoga dela Eshila, Homera, Dantea, Šekspira, Getea i Hajnea, s kojim je drugovao. Pripremao se da napiše studiju o »Ljudskoj komediji« Balzaka, a visoko je cenio Puškina, Ljermontova, Gogolja i Černiševskog. Imao je običaj da ponekada naizmenično čita više romana. Sedamdesetih godina u njegovom stanu se svakog meseca sakupljao »Klub Dogberi« — kružok poštovalaca Šekspira, nazvan po imenu komičnog lika iz komedije »Mnogo vike ni oko šta«. Članovi kružoka su bili Engels, Eleonora Marks i njene drugarice Marijana Skiner i Doli Majtlend, dramski pisac Eduard Roz, glumica Teodora Rajt i drugi. Čitanje je bilo najomiljenije zanimanje u Marksovoj porodici.

Marks je pročitao brda naučnih i umetničkih knjiga, neprestano je pravio izvode u posebne sveske, koje je povremeno ponovo čitao. Izvode je pratio dugačkim primedbama i komentarima, pa je zato besmisleno tvrđenje savremenog buržoaskog »marksologa« B. Volfa, koji navodi, kako je Marks, tobože, najpre razvijao svoju tezu, a onda već s gotovim predubeđenjem odlazio u biblioteku da bi tamo pronašao »naučnu versifikaciju« te teze. Mnogobrojne sačuvane sveske govore kako je dug i mukotrpan put prolazila Marksova misao pre no što bi se ovaplotila u gvozdenoj konstrukciji i logici njegovog dela.

Fundamentalna i široka Marksova erudicija predstavlja izvanredan primer za njegove sledbenike. Umesto utopističko-avanturističkih planova o svetskom prevratu, koje su pravili, provodeći dane po londonskim kafeima, mnogi politemigranti, Marks i njegovi učenici su sedeli u Britanskom muzeju i bibliotekama prikupljajući znanje i pripremajući teoretsko oružje za buduće klasne bojeve.

Branko Kitanović

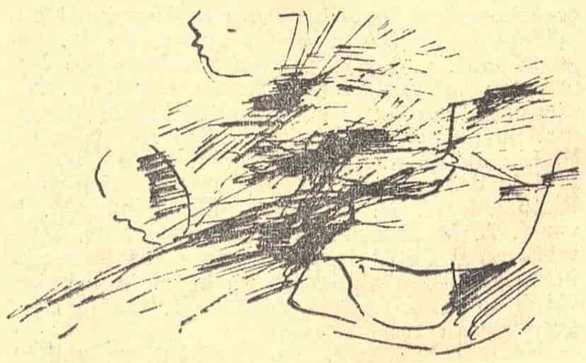

Slobodan RAKITIĆ

Godine, godine

Godine, godine — jedan dan,
Milion bića, a sudba ista.
Gde more bi, sad pesak blista,
Na javi san, i u snu — san!

U polju hitre devojčice,
Kraj jezera — vilinsko kolo,
Zapaljene kočije nad dolom,
Crvenog voća pune kotarice.

Trepti ruka šumske boginje,
Da l me to njena dodirnu sen?
U magli zalutah, zanesen —
Na trepavicama i kosi inje.

Božansko drvo, u beloj šumi,
Videh ispred tajne kolibe.
Dnom jezera mreste se ribe.
Nebeski sjaj lice mi umi.

Kraljica gaja, ko priviđenje,
Kraj mene, skrita velom, minu.
A kad sunčeva kočija sinu,
Osetih, duh mi se k nebu penje!

Ja žudim za vama, o nebesa,
Prazni mi dani u praznoj veri.
Dok mi na vodi ime treperi,
S ruku kal i memlu stresam!

Dani i noći u jednom trenu,
Al, kada drugo vreme zasja,
Zadrhtaće ponad zlatnog klasja
Moj glas što vidi večnu ženu.

Da slušam zar jaru pustinje,
Dom da mi je prazna školjka?
Priviđa mi se sred pupoljka
To njeno lice, lice detinje.

Odasvud oči, oči joj sjaje,
I nebo — beskonačno u kapi.
Ko tanka grana bezglasno vapi
Moj život što u svemu traje.

Zastah i klekoh ispod brega,
U noći, ko da bog mi se kaza,
Večnost s hiljadu odraza
Zasija kao kobna belega.

Godine, godine — jedan dan,
Milion bića, a sudba ista.
Gde more bi, sad žalo blista,
Na javi san, i u snu — san!

Približava se čas

Približava se čas
Našega uznesenja.
Osećam kako se menja
U meni tvoj glas.

Niti od boga spas
U vreme poznog zrenja.
Niotkud umirenja,
Zar večnost na tas?

Na grani trune plod,
U korpi jalov rod —
Ista nas sudba prati.

Kad sinu mesec bled,
Videh tvoj lik sred
Kosmosa kako pati.

Tkanje

Tka zvezda, tka rodilja,
Sudba mi ko tanka žica.
Ne zbrisa sen sa mog lica
Podne sunca i ruj bilja.

Tka mag svoje tajne čini,
Nevidljiv trag mi biva.
I blista, gle, sred sočiva
Sav život satkan u tišini.

Al, bratstvo cveta i pčele,
Pre svega, lûka i strele,
Vrt, u semenci, sred ploda.

Tka svoje vreme večna osa
Dok bivam sred kosmosa
Pena koju satka voda.

Pred tobom, pred knjigom

Najzad, sve isto biva,
Il ništa neće biti,
Moj duh će se sliti
U tkanje tvog prediva.

Čudesno svetluca
Ko knjiga otvorena
Sjaj tvog oka snena
Kraj nepomičnog sunca.

To lice tvoje setno
Svakog me trena prati.
Dok vrt se nebeski zlati
I širi neprimetno.

A ja, klekoh sred đruma
Pred knjigom otvorenom,
Kao pred tvojom senom
Od čistog baršuna.

Odasvud, moja predvna,
Slutim čar tvojih ruku,
Dok u beskonačnom zvuku
Odasvud, moja predivna,

ESEJ

periklov ideal demokratije

Mihailo ĐURIĆ

PO OPŠTEM MIŠLJENJU, koje je gotovo podjednako rasprostranjeno kako među starijim tako i među mlađim piscima i istraživačima, Periklova Atina obeležava vrhunac demokratskog razvoja u grčkom svetu. Uglavnom, svi se slažu u tome da je za vladavine umnog Perikla ova kulturna metropola stare Grčke zabeležila krupan uspeh na političkom polju i da za neprolaznu slavu koju je stekla u kulturnoj istoriji čovečanstva u velikoj meri treba da zahvali svom demokratskom uređenju i opredeljenju. Mnogima čak izgleda da Atina Periklovog doba označava vrhunac grčkog državnog razvoja uopšte, da predstavlja najzrelije i najpotpunije ostvarenje grčke ideje o državi. U svakom slučaju, nema nikakve sumnje da je politički i društveni razvoj u staroj Grčkoj dostigao najvišu tačku na onom istom mestu na kome je grčka kultura dobila nov, snažan podsticaj i u onom istom razdoblju u kome je grčka prosvećenost zablistala u najpunijem sjaju. Teško da je to bilo slučajno. Mnogo je verovatnije da su događaji koji su doprineli takvom razvoju stvari najtešnje povezani među sobom, da su to samo razni vidovi jednog istog kretanja. Koje je drugo mesto bilo podesnije da demokratija na njemu iskuša svoje snage od onoga kome je bilo suđeno da preuzme vodeću ulogu u kulturnom životu Grčke? I šta je bilo prirodnije nego da najvažniji razvojni tokovi nađu svom snagom baš u istom trenutku? Ima nekog dubljeg smisla u tome što je atinska demokratija počela da slabi i da se izvrgava u svoju suprotnost naporedo s razbijanjem jedinstva grčke kulture, usred duboke kulturne krize, u uslovima naglog opadanja kulturnog poleta na grčkom tlu.

No, nezavisno od toga kakva je stvarno bila Periklova Atina, neosporno je da su njeni zahtevi išli dalje od njenih dostignuća, da je ona visoko uzdigla ideal demokratije, da je snažno razvila svest o sopstvenim ciljevima i zadacima. Nijedna druga grčka država nije zabeležila toliki napredak u osmišljavanju demokratske prakse, nijedna nije tako ubedljivo i upečatljivo predočila sebi i celom svetu ono u šta veruje, ono za čim teži, prema čemu se upravlja. Jedva treba reći da je tome najviše doprineo Perikle, da je to njegova neprolazna zasluga. Doduše, odmah treba dodati da je za sve to ne manje zaslužan i Tukidid, pisac čuvene »Istorije peloponeskog rata«, koji je sačuvao živu uspomenu na svog velikog savremenika. Pored mnogih pojedinosti iz Periklovog života i rada, među kojima ima dosta takvih nad kojima se valja zamisliti i zapitati, Tukidid, je zabeležio i jedan poduži govor koji je ovaj veliki atinski državnik održao pred kraj života, nad grobom Atinjana palih u prvoj godini peloponeskog rata (Thuk. II, 35 — 46). Taj govor je jedinstven i u stilskom i u sadržajnom pogledu i zaslužuje da mu se pokloni posebna pažnja. Čak i ako se usvoji mišljenje da Perikle nije mogao da održi taj govor u onom obliku u kome ga je Tukidid preneo, u njegovu verodostojnost se nikako ne može posumnjati. U najmanju ruku, mora se priznati da je Tukidid ovde sažeto izrazio Periklovo najdublje životno iskustvo, da mu je stavio u usta reči koje otkrivaju njegovu najintimniju, najskriveniju misao i nameru.

U svojoj nadgrobnoj besedi Perikle je ispevao pravu himnu Atini, našao je najlepše i najprikladnije reči da njima proslavi i ovekoveči njeno biće. Lako je uvideti da ova idealizacija nimalo ne otežava pristup ondašnjim atinskim ustanovama i odnosima; naprotiv, izgleda da se te ustanove i ti odnosi tek tako pojavljuju u pravoj, istinskoj svetlosti. Da ništa drugo ne znamo o Atini izuzev onoga što je Perikle našao za potrebno da kaže u jednom potresnom trenutku, odajući priznanje junacima koji su pali za njenu slobodu, naša slika o ovoj grčkoj metropoli ne bi bila ništa drukčija od one koju ovako imamo. Ali, ona bi bila znatno siromašnija da smo ostali bez ovog Tukididovog svedočanstva. U punom smislu reči, Periklova nadgrobna beseda je večni spomenik ljudskog duha. To je pravo malo remek-delo političke filozofije. Ništa u njoj nije suvišno, niti išta nedostaje. Nije nimalo čudno što je ta beseda brzo prekoračila grčke okvire, što su se njome oduševljavali bezbrojni naraštaji širom sveta.

U svom razmatranju o demokratiji Perikle je na idealan način udružio načelo jednakosti s načelom slobode. Teško da se u tom pogledu uopšte može postići nešto više od onoga što je on postigao. Tako je čvrsto i spretno povezao ta dva načela u skladnu celinu, da je posle njega nemogućno govoriti ni o demokratiji bez slobode ni o demokratiji bez jednakosti. Iz njegovih reči proizlazi da je svako odvajanje suprotno njenom izvornom smislu. Po Periklovom mišljenju, demokratija počiva na jednakosti. To je neophodan uslov njenog postojanja. U demokratski uređenoj državi, čovek se ceni samo po tome ko je i šta je, nezavisno od svih društvenih obeležja, lična sposobnost i zalaganje su jedino merodavna merila. Onde gde je demokratija uzela maha, zakon ne pravi razliku među građanima ni u javnom ni u privatnom životu. Poreklo i bogatstvo nisu nikakva privilegija za tečenje političke karijere. Čak i najsiromašniji građani mogu da preuzmu najviše državne službe, ako su samo sposobni da učine nešto dobro za državu. Naravno, Perikle zna dobro da je siromašnima mnogo teže da se istaknu nego onima koji ne oskudevaju u materijalnim dobrima, budući da siromaštvo sputava čoveka i ugrožava razvoj njegove ličnosti. Ali, to ne oslobađa siromašne građane dužnosti da misle i na druge, a ne samo na sebe, i da u granicama svojih mogućnosti doprinose opštem dobru. Štaviše, Perikle izričito napominje da su svi građani bez razlike dužni da učestvuju u političkom životu, da upražnjavaju svoja građanska prava. Prema onima koji se oglušuju o ovaj zahtev, koji se drže po strani i povlače u sebe, demokratska država ne primenjuje nikakve kaznene mere. Ali, takvi ljudi ne mogu da izbegnu moralnu osudu, njih čeka prezir, podsmeh i odbacivanje. U očima cele zajednice, oni važe za ljude koji su izgubili ljudsko dostojanstvo. Na njih svi upiru prstom i nazivaju ih beskorisnim samoživcima, a ne samo dokonim budalama. To jasno pokazuje da je Perikle bio duboko svestan svih opasnosti koje krije u sebi opšte pravo građanstva u uslovima društvene nejednakosti.

Tome treba dodati da je Perikle uložio dosta truda u razbistravanje pojmova, tako da je predupredio mnoge nesporazume u vezi sa samim načelom jednakosti. Njegova najveća zasluga je možda baš u tome što je obeležio granice u kojima to načelo važi, što je pokazao dokle ono doseže. Sa zadivljujućom odlučnošću, Perikle je jasno stavio do znanja svojim slušaocima da demokratija polaže pravo na nešto mnogo uže i određenije nego što u prvi mah izgleda, da demokratsko nastrojenje ima u vidu samo delimičnu jednakost, da potpuna jednakost uopšte ne dolazi u obzir. Što je još važnije, Perikle se nije zadržao samo na uopštenim tvrdnjama. Tako je ozbiljno shvatio svoj zadatak, da je pokušao i da bliže objasni i obrazloži ovaj stav. Kao kakav rođeni aristokrat, kome do jednakosti uopšte nije stalo, ovaj oduševljeni pobornik demokratije je žestoko osuđivao svaku jednoobraznost i jednolikost. Bila mu je tuđa i sama pomisao da bi ljudi mogli biti jednaki u svakom pogledu. Tvrdio je da je neka vrsta nejednakosti usađena u same temelje ljudskog bića, da su ljudi nejednaki u načinu svog postojanja, da se razlikuju u svojim sklonostima i sposobnostima, da imaju različite potrebe i da raspolažu različitim moćima kojima izražavaju svoje ljudsko biće. Za Perikla nije bilo nikakve sumnje da su ljudi po prirodi nejednaki. Uzimao je kao nešto što se samo po sebi razume da ljudi ne bi bili ni različiti pojedinci kad ne bi bili nejednaki u nekom pogledu. Njegovo shvatanje demokratije je duboko prožeto saznanjem da je ljudski rod heterogena celina, da su ljudi po prirodi drukčiji jedni od drugih, da je ljudskoj zajednici svojstveno prirodno diferenciranje.

Ali, uprkos tome što je pridavao veliku važnost prirodnim razlikama među ljudima, Perikle nije išao u krajnost. Najmanje bi mu se moglo prebaciti da je zaboravljao na jedinstvo ljudskog roda, da je gubio iz vida zajedničku ljudsku sudbinu, da je bio slep za ono što ljude čini jedakim po prirodi, što daje isti rang njihovom postojanju. Pre bi se moglo reći da je veliki atinski državnik svesno računao s ovom činjenicom, da je svest o zajedničkoj ljudskoj sudbini bila prisutna u svim njegovim razmatranjima o demokratiji. Na neki način, Perikle je bio ubeđen da svi ljudi bez razlike, već samim tim što su rođeni kao ljudi, uživaju isti egzistencijalni rang, da svi imaju pravo da budu priznati kao ljudi, da svi imaju pravo na ljudsko dostojanstvo.

Naravno, ovu drugu okolnost treba uzeti zajedno s onom prvom, budući da se samo tako može razumeti njen smisao. Ni govora o tome da je Perikle težio samo za tim da ljude privoli na uzajamno poštovanje. Svoj ideal demokratije on nije svodio na prosto priznavanje ljudskog ranga svim ljudima bez razlike, na prosto uvažavanje svih ljudi u njihovom ljudskom biću. Po njegovom mišljenju, to je samo polazna tačka, a nikako krajnji cilj demokratije. U državi koja ima demokratsko ustrojstvo, svi ljudi dobijaju mogućnost da žive kao ljudi, ali ne zato da bi se poistovetili jedni s drugima, već da bi se razlikovali jedni od drugih. U tom smislu, Perikle se zalagao za političko izjednačavanje ljudi, za opšte pravo građanstva. Smatrao je da je taj uslov neophodan da bi ljudi mogli da što potpunije razviju svoje sklonosti i sposobnosti, da bi što potpunije došle do izražaja prirodne razlike koje postoje među njima, da bi svaki od njih mogao da potvrdi svoje ljudsko biće na sebi svojstven način. A prema tome koliko je čovek u stanju da bude bolji od drugih i da doprinese opštem dobru, toliko mu zajednica i daje za uzvrat, toliko je on i zaslužio da uživa u časti i slavi.

Pogleda li se malo pažljivije, primetiće se odmah da je na mnogim mestima u svojoj besedi Perikle lako prelazio s jedne teme na drugu, da je počinjao izlaganje o jednakosti da bi malo zatim prešao na izlaganje o slobodi, i obrnuto. Razume se da to nije nikakav prigovor na račun ovog zagovornika demokratskih načela, a još manje optužba protiv Tukidida. Kao da je ovaj poslednji bio toliko filozofski neobrazovan, da nije mogao ni da razume svog velikog savremenika! U stvari, ništa se ne može zameriti ni jednom od njih dvojice. Iz Tukididovog svedočanstva jasno proizlazi da je sloboda naličje jednakosti ili, ako se tako hoće, da je jednakost bitan sastavni deo slobode. To je središna tačka Periklovog ideala demokratije. Niko ne može biti slobodan ukoliko zavisi od drugih ljudi do te mere da to pogađa rang njegovog ljudskog postojanja, ukoliko ga drugi ne priznaju za sebi ravnog, ukoliko drugi osporavaju ili čak gaze njegovo ljudsko dostojanstvo. I obrnuto: niko ne može postati pravi građanin, niko se ne može stvarno izjednačiti s drugima u političkom pogledu, ukoliko mu država uskraćuje pravo da živi kako hoće, ukoliko mu ne daje mogućnost da bude drukčiji od svojih sugrađana u načinu vođenja života. Pri tom samo treba dobro zapaziti da je Periklovo shvatanje slobode mnogo šire i dublje nego shvatanje zdravog ljudskog razuma. Nasuprot mnogim svojim političkim jednomišljenicima, koji su ostajali na površini stvari, Perikle je tražio filozofsko obrazloženje. Koliko god da je mnogo polagao na pravo svakog čoveka da živi po svom nahođenju, da radi šta hoće i da govori šta mu je volja, on nije svodio slobodu na samovolju, niti je u njoj video čisto negativnu vrednost. Po njegovom mišljenju, sloboda nema nikakve veze s proizvoljnošću, a odsustvo spoljne prinude nikako ne iscrpljuje njen sadržaj. Pojam slobode je mnogo širi i obuhvatniji, sloboda uključuje u sebe i pozitivnu vrednost, pored negativne. U pitanju je ni manje ni više nego pravo da se bude ceo čovek, sloboda je pre svega i iznad svega sloboda za ljudsko samoostvarivanje i samopotvrđivanje.

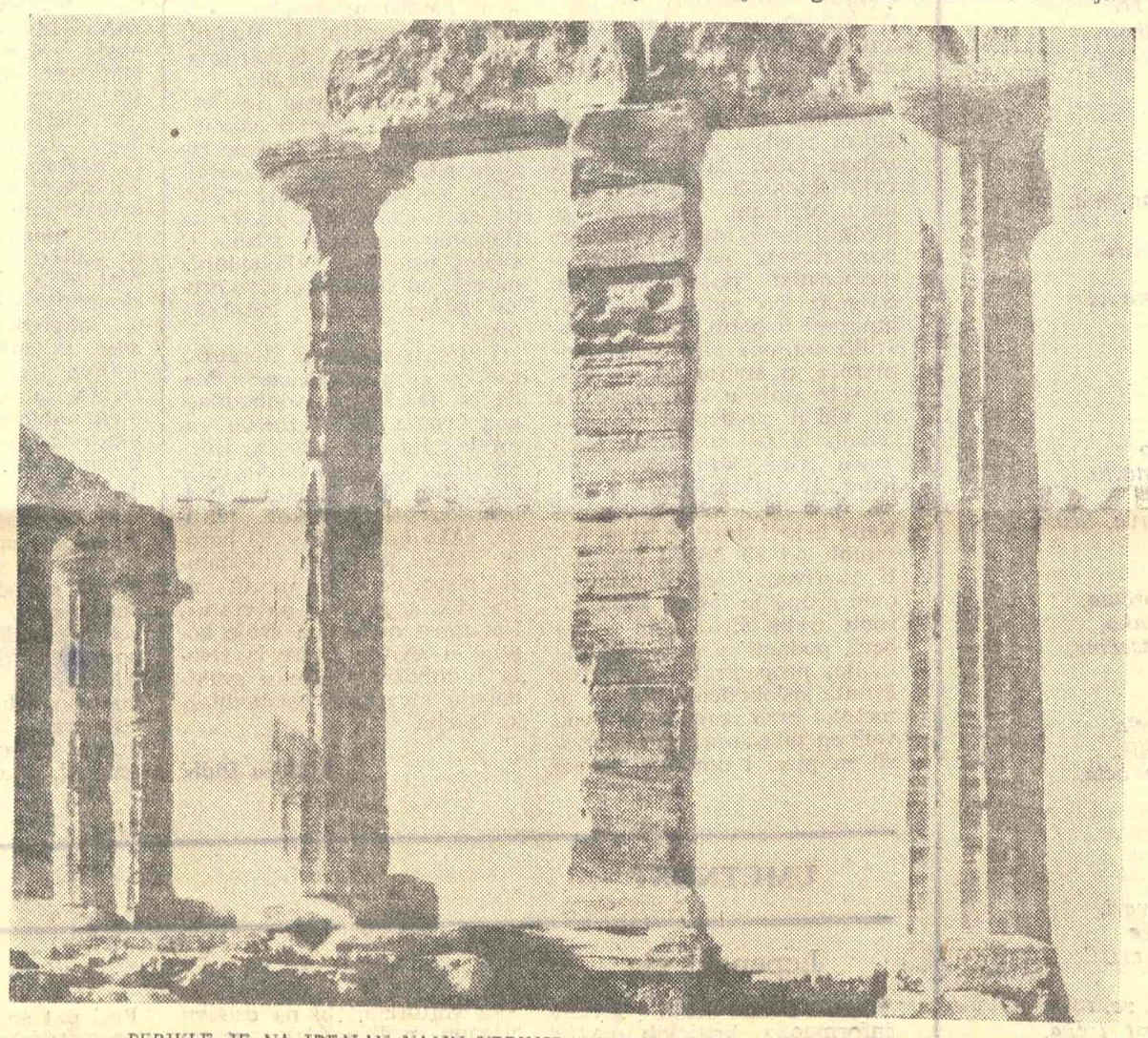

PERIKLE JE NA IDEALAN NAČIN UDRUŽIO NAČELO JEDNAKOSTI I NAČELO SLOBODE

Kao što se vidi, Perikle je znatno doprineo pojmovnom razbistravanju i u ovom drugom pogledu. Nije ostavio nimalo mesta sumnji i nagađanjima oko toga šta treba razumeti pod slobodom, niti je propustio da kaže u čemu se sastoji njena vrednost i u kojoj meri se ona može izmiriti s jednakošću. Naročito mu treba odati priznanje zbog toga što je najdublji koren slobode našao u samom ljudskom životu, u prirodnim razlikama među ljudima, i što je društvene razlike sveo na pravu meru, što je tim razlikama pridao sporednu ulogu u procesu nastajanja i ostvarivanja slobode. Ali, odmah treba reći da je ovo otkriće ujedno i Periklova slaba tačka, da je njegovo shvatanje podložno kritici možda baš najviše zbog toga što ne uspeva da uvek održi oštru razliku između prirodne i društvene nejednakosti. Po Periklovom mišljenju, kao i po mišljenju svih vodećih grčkih političkih mislilaca, pravo građanstva ima prevashodno političko značenje. Mada je Perikle bio sasvim svestan raznovrsnosti ljudskih potreba i mogućnosti, mada mu je toliko bilo stalo do slobode, do toga da svaki građanin stekne pravo na nesmetano ispoljavanje i uobličavanje svog ljudskog bića, on nije mogao da se otrese zabluda i predrasuda svoga vremena, nije mogao da ustane protiv društvenog diferenciranja. Nije ni pomišljao na to da bi u tom pogledu trebalo ma šta menjati. Bio je čvrsto uveren da opšte oslobođenje ima smisla samo u uslovima društvene nejednakosti.

U krajnjoj liniji, može se reći da Perikle nije imao drugog izbora. Da bi ostao dosledan svom osnovnom uverenju, morao je da se založi za učvršćenje društvenih razlika, umesto da teži njihovom prevazilaženju. Po svim pravilima logike, Perikle je hrabro i bez okolišenja zaključio da sloboda nužno povlači za sobom društvene razlike,da je društvena nejednakost neizbežna posledica slobode. Budući da su ljudi po prirodi nejednaki u svojim sklonostima i sposobnostima, jasno je da oni ne mogu doprinositi opštem dobru na isti način i u istom stepenu. I s obzirom na to da ljudi zaslužuju da budu nagrađeni samo za ono što su sami postigli, što je proizvod njihovog ličnog zalaganja i delovanja, jasno je da svi ne mogu dobiti isti društveni rang, da svi ne mogu biti cenjeni na isti način i u istom stepenu. Utoliko, nema nikakve sumnje da je Periklov ideal demokratije bio prožet aristokratskim duhom, da je imao dosta aristokratskih primesa. U tom smislu, Tukidid je na jednom drugom mestu s pravom rekao da je Periklova vladavina bila samo po imenu narodna vlada, a u istinu vlast najboljeg građanina (Thuk. II, 65). Tome ide u prilog i jedno Platonovo svedočanstvo koje se u poslednje vreme veoma često navodi. U jednom spisu uperenom protiv demagoga svake vrste, protiv svih onih koji zloupotrebljavaju besedničku veštinu, u dijalogu »Meneksen«. Platon je izveo na scenu Aspaziju, Periklovu nevenčanu ženu, i pustio je da održi jednu nadgrobnu besedu koja upadljivo podseća na Periklov govor zabeležen kod Tukidida. U ovoj drugoj besedi, koja takođe sadrži odbranu demokratskog državnog i društvenog uređenja, Aspazija kaže za vladavinu svoga muža da je bila više aristokratska nego demokratska. Ništa ne mari što ovo Platonovo svedočanstvo mnogo više liči na parodiju nego na ozbiljnu raspravu. Jer, to nimalo ne zadire u pitanje ocene Periklovog ideala koja nas ovde jedino zanima.

Do istog zaključka može se doći i na drugi način. Periklovo svedočenje je vrlo zanimljivo, ali može se i bez njega. Čak i kad ne bi bilo nikakve potvrde sa strane, teško da bi se moglo posumnjati u aristokratski karakter Periklovog ideala. Iz onoga što je veliki atinski državnik sam rekao, a možda još i više iz onoga što je samo nagovestio, ne smatrajući za potrebno da izričito kaže, nedvosmisleno proizlazi da je prava demokratija uopšte veoma bliska aristokratiji, da prava demokratija teži onom istom cilju kome teži i aristokratija. U najmanju ruku, ona se nadahnjuje humanističkim vrednostima, njen politički program ima izrazito humanističko obeležje i opredeljenje. Kao što aristokratija posvećuje najveću mogućnu pažnju negovanju duha i karaktera, tako i demokratija visoko uzdiže ideal ljudskog savršenstva. I njen je najviši uzor k a l o s k a g a t h o s, čovek koji u sebi nosi sav ljudski svet, koji poseduje sveobuhvatnu vrlinu (a r e t e). Po ugledu na aristokratiju, koja je prva otkrila da je tako nešto uopšte mogućno, demokratija nastoji da odgoji ljude za pravi ljudski zadatak, da podstakne slobodnu igru stvaralačkih ljudskih sposobnosti. U tom pogledu, ona ide korak dalje od aristokratije: ona pruža mogućnost svim ljudima bez razlike da se istaknu pred drugima, da pokažu šta znaju i umeju ali daje prvenstvo najboljima, onima koji su najsposobniji, koji su najviše postigli, koji su najzaslužniji. Jedina razlika između demokratije i aristokratije je u tome što demokratija odbacuje sva ograničenja u pogledu porekla i bogatstva, tako da nikog ne ostavlja po strani, nikome načelno ne uskraćuje pravo da zakorači u pravi ljudski svet. Štaviše, ona polazi od pretpostavke da je ljudski svet dostupan svima, da svi mogu da učestvuju u pravom ljudskom životu, mada, razume se, na razne načine i u različitom stepenu. Kao nekad plemići, koji su sačinjavali neznatnu manjinu, tako su sada svi građani došli u priliku da postanu savršeni u telu i duši (k a l o i k a g a t h o i). Tačnije bi bilo reći da je ta dužnost, koja je ranije pogađala samo neke, sada postala opšta. Tako je demokratija, bar u Periklovoj zamisli, ako ne već i u atinskoj praksi, dovela do vrhunca grčku ideju države.

Na jednom novom, višem stupnju razvoja, onda kad je rodovska aristokratija izgubila monopolski položaj koji je dotle imala, kad su zidovi koji su opasavali p o l i s bili srušeni i kad su svi, čak i najsiromašniji slojevi stanovništva nagrnuli unutra, u želji da se domognu moći i bogatstva, Perikle je imao snage i smelosti da pozove na obnovu starog aristokratskog duha. Rečju i delom, on je potvrđivao najviše vrednosti grčke kulture. Zajedno sa svojim sugrađanima, voleo je lepo i dobro svim svojim srcem i svom svojom dušom, ali je upozoravao na to da uzdizanje duha ne sme da ide na štetu karaktera. Njegova vera u kulturnu misiju države daleko nadmašuje i najsmelija i najplemenitija nastojanja i očekivanja njegovih prethodnika. Kao državnik od karijere, a ne samo kao običan građanin, Perikle se zanosio najdalekosežnijim i najradikalnijim programom koji se uopšte može zamisliti: hteo je da svakog Atinjanina uzdigne na pravi ljudski nivo, da od svakog atinskog građanina napravi slobodnu i samostalnu ličnost koja će sve svoje stvaralačke sposobnosti staviti u službu državi. U skladu s vekovnim grčkim iskustvom, Perikle je mislio na pojedinačno samo pomoću opšteg i na opšte samo kroz prizmu pojedinačnog. U svom razmatranju o demokratiji, on je, zapravo, pokazao kako se na nov način mogu udružiti humanizam i politika. Bio je čvrsto uveren u to da čovek može da živi kao čovek samo u zajednici s drugim ljudima, da je lično dobro funkcija opšeg dobra, da sloboda nalazi svoje ispunjenje u predanosti, u vezivanju za celinu. Po njegovom mišljenju, slobodan čovek nije onaj koji ugađa svakoj svojoj strasti i naklonosti, već onaj koji se kloni preterivanja svake vrste, koji uviđa nužnost ograničenja, koji poštuje moralni zakon i priklanja se autoritetu države. Neosporno je da ovako shvaćena demokratija nije samo jedna grčka mogućnost, niti samo jedan među mnogim oblicima države. Pre će biti da Periklovo shvatanje ima univerzalno značenje i vrednost. U nadgrobnoj besedi koju mu je Tukidid pripisao, Perikle je ocrtao ni manje ni više nego idealnu državu, to jest jednu ljudsku zajednicu koja stavlja u prvi plan opšte dobro, ali u kojoj je pojedinac istinski nosilac i neprikosnoveni gospodar zajedničkog života.

(Odlomak iz jednog većeg rukopisa)

LIRIKA U PREVODU

POL VERLEN

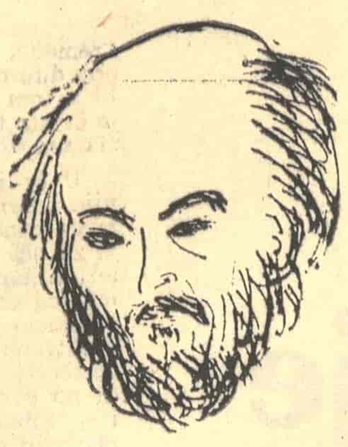

Pesnička umetnost

Muzike pre i iznad svega,
I stoga Nepar voli više:
On u pesmi slobodno diše,
Jer u njemu nema spregâ ni stega.

Zato biraj reči bez sjaja,
Reči koje od prezira žive.
Ničeg lepše od pesme sive
Gde se Nejasno s Jasnim spaja.

To su iza vela lepe oči,
To je jarka svetlost belog dana,
Plava zbrka od zvezda satkana
Za jesenjih mlakih noći.

Hoćemo samo Prelive svega tog,
Ne Boju, samo Prelive!
Oh, te Prelive nedeljive:
San uz san, flautu uz rog!

Beži od Dosetke bujne,
Od nečista Smeha, od Duha štura
Zbog kojih plaču i oči azura,
Od luka te prostačke kujne!

Zavrni šiju rečitosti što pre!
Biće dobro smogneš li snagu
I stvoriš rimu mudru i blagu:
Ne bdiš li nad njom, gde će da dopre?

Sve zablude Rime, o, ko će reći!
Koje dete ludo il Crnac mahnit
Skova za nas taj limen nakit
Koji prazno i lažno zveči?

Muzike još i uvek, svima!
Nek se oseti da stih ti uzleće
Iz duše koja i sama kreće
K drugom nebu, drugim ljubavima.

Nek stih ti bude bura, avantura
Jutarnjim vetrom razvejana,
Od kojeg cvatu metvica i nana...
A sve je ostalo — literatura.

Mesečina

Vaša je duša odabran predeo
Gde se kreću maske i bergamaske
Što sviraju frule, igrajuć ceo
Dan, skoro tužne od pritvorstva, laske.

Tiho, u molu pevajući tako
Pobednu ljubav, život bez gorčina,
Ni u svoju sreću ne veruju lako,
A s pesmom im se meša mesečina,

Mesečina tužna, te lepe niti,
Od koje sanjare ptica jata cela
I od koje dršću vodoskoci viti,
Vodoskoci viti sred mramora bela.

U travi

Opat bunca: — A ti, kneže,
Stavljaš vlasulju krivo, u stvari.
— To vino s Kipra srca steže
Manje, Kamargo, no vaše čari.

— Moja ljubav... — Do, sol, re, mi.
— Opate, žaru tvom mudrost treba.
— Umreću, Gospe, ne skinem li
Za vas jednu zvezdu s neba.

— Rado bih bio kuče strasno!
— Zagrlimo pastirice, pravo
Rekoste, redom. — Gospodo! jasno?
— Do, mi, sol. — Hej! luno, zdravo!

* * *

U beskrajnoj čami
Polja što se ljeska
Sneg u polutami
Blista poput peska.

Nebo je od bakra,
Svetlost ni da sine,
Mesec ko iz pakla
Rađa se i gine.

Ko oblaci nagli
Sivo hrašće šumi
U obližnjoj šumi
Skrivenoj u magli.

Nebo je od bakra,
Svetlost ni da sine,
Mesec ko iz pakla
Rađa se i gine.

Vi, sipljive vrane
I vuci nesiti,
U te zimske dane
Šta će s vama biti?

U beskrajnoj čami
Polja što se ljeska
Sneg u polutami
Blista poput peska.

Žena i mačka

S mačkom je igru zapodela,
Pa gledate zaneseni:
Bela ruka i šapa bela
Miču se u poluseni.

Žena je skrila poput mačke
U rukavicâ crnih zev
Ahatne nokte ubilačke,
Oštre i sjajne ko britve sev.

S lukavstvom tad i druga počne,
Pa skriva kandže krvoločne,
Al đavo zna gde drema greh...

U salonu dve divlje mačke
I njegov zvonki, zračni smeh.
Sjaje četiri fosforne tačke.

(Crteži i prevod Danilo KIŠ)

IZLOG ČASOPISA

SODOBNOST

Književni život na oslobođenoj teritoriji Južnog Vijetnama

LJUBLJANSKA »Sodobnost« je ceo majski broj posvetila Vijetnamu. Vijetnamska borba, kaže se u uvodniku redakcije, u svojoj socijalno-istorijskoj dimenziji, jedna je od osnovnih istina današnjeg vremena i sveta. Široko gradivo ovog broja obuhvata panoramu vijetnamskih savremenih pesnika, hronologiju rada međunarodnog suda za vojne zločine u Vijetnamu, Sartrovo tumačenje genocida, niz priloga slovenačkih pesnika i kulturnih radnika o Vijetnamu. Časopis donosi i zanimljivu ilustraciju života i rada pisaca i umetnika Južnog Vijetnama člankom: »Umetnički i literarni život na oslobođenoj teritoriji Južnog Vijetnama«.

Na svaki kraj u Južnom Vijetnamu, kaže se u ovom prilogu, može pasti američka bomba ili topovska granata. No, bez obzira na to, ukoliko se negde daje kakva predstava, priredba ili film, uvek se skupi velika masa sveta. U kraju Kuči na primer, u akciji čišćenja Amerikanci su ispalili 180.000 granata tako da ni jedno drvo nije ostalo čitavo. Ljudi koji su za to vreme bili u skloništima nisu prestali sa kulturnim delatnostima. Čim se bombardovanje stišalo došle su grupe kinosnimatelja, Umetnički ansambl oslobođenja, pisci i umetnici kao što su Hun Min i Giang Nam.

Ukoliko se negde zakaže kakva predstava, ljudi danju odlaze tamo da prvo osiguraju skloništa, a uveče gledaju program. Predstave se gledaju i na improvizovanim pozornicama, na čamcima, u močvarnim područjima od Sajgona do mora. Gledaoci, umazani u blato, da bi se zaštitili od opasnih ujeda komaraca, u stanju su da čitave sate stoje u vodi samo da bi videli predstavu. Obično sedam ili pet umetnika sačinjava grupu koja putuje na front, koristi zatišje i borcima pokazuje svoj program. Kada uslovi dozvole to su ansambli od 50 do 70 članova. U razrivenoj zemlji zadatak ovih grupa je jasan: kada narodu treba širiti glas o pobedi, podneti užas ili oduševljenje, propagirati direktivu Fronta oslobođenja itd. — umetnici brzo reaguju. Iz ovog velikog talasanja naroda izrasli su pisci i umetnici danas proslavljeni u celoj zemlji; neki kojima su dela prevedena i na druge jezike već su poznati i u inostranstvu.

Giang Nam, koji je nekada bio vozač tricikla, radnik na plantaži, knjigovođa, prišao je borcima oslobodilačkog fronta 1965. kada je i napisao svoju raspravu »Zemlja vatre«. Pridružio se borcima iz provincije Kvang Nam i učestvovao u borbama oko utvrđenja američkih marinaca Da Nanga. Ovi događaji su ga inspirisali za niz potresnih pesama i pripovedaka. U povesti »Na frontu« on uzdiže junaštvo longanskih umetnika.

Kao i svi drugi i umetnici u Južnom Vijetnamu moraju svoje vreme podeliti na tri dela: na kopanje zaklona (koji su često tako veliki da se u njima mogu održavati konferencije i mitinzi), staranje o ishrani i profesionalni rad. Pitanje ishrane, naročito u pasivnim krajevima koje neprijatelj kontroliše, veoma je teško. Pesnik Pan Min Dao mesec dana se hranio samo lišćem.

An Duk pisac romana »Hon Dat« dugo godina je živeo kao gerilac u zapadnim predelima mekonške delte. Prvo izdanje njegovog romana štampano je u 100.000 primeraka i odmah rasprodato. U Hanoju mu je štampano i drugo izdanje u 100.000 primeraka.

Nguen Duk Čuan je šest godina bio u raznim zatvorima i logorima sajgonskog režima gde su američki »savetnici« isprobavali razne metode od fizičkog pritiska do rafiniranih moralnih tortura. U svojoj pripoveci »Pobednik« na više od sto strana žive proze opisao je život zarobljenika.

I slikarstvo kao i literatura razvija se na sličan način. Nedavno je Zavod oslobodilačkog fronta izdao zbirku reprodukcija šest slikara. Uljane slike, skice, akvareli, crteži, odišu optimizmom i borbenošću vijetnamskog naroda. »Ako hoćeš da vidiš heroje, rekao je jedan vijetnamski pisac, ne treba uraditi ništa više nego izaći na vrata«. Umetnost ovde ima svoje korene u životu, izvire iz života i duboko ponire u svakidašnju stvarnost oslobodilačke borbe.

Ljubiša Đidić

RINASCITA

Polemika oko Gramšija

GOTOVO čitav prostor od 4—6 stranica koji se u nedeljnom listu KPI »Rinascita« obično posvećuje problemima kulture posvećen je u broju 23. zanimljivoj polemici koja je započela kao komentar na jedno poglavlje iz knjige »Č i t a t i K a p i t a l« francuskog filozofa i komuniste Luja Altisera, nedavno objavljene u italijanskoj reviji »Trimestre«, u Peskari. Pokušavajući, kao i mnogi drugi francuski teoretičari novije generacije, da pomiri marksizam sa strukturalizmom, da dokaže da »marksizam nije istoricizam«, Altiser se dosta kritički osvrnuo na neka shvatanja Antonija Gramšija. To je izazvalo burnu reakciju kod Italijana, prvo u komentaru Rina del Sasa a zatim, pošto je Altiser pismom redakciji odgovorio na njegov komentar, i u napisima Nikole Badalonija, Galvana dela Volpe, Lučiana Grupija i drugih.

Gramši, kaže on, otkriva, uglavnom na užurbanim i površnim stranicama, jednu sasvim nedovoljnu ako ne i sasvim površnu koncepciju nauke po kojoj se približava Kroćeu i njegovom idealizmu. U svom pokušaju definisanja filozofije i njene funkcije Gramši pravi razliku između filozofije i »pogleda na svet«, pripisujući filozofiji kao specifičnu odliku »koherentnost« i »racionalan« i »sistematičan« pogled na svet. Altiser smatra ovakvo određivanje sasvim nedovoljnim, dodajući da kod Gramšija čak i ti, nedovoljni, termini, imaju karakter neobjašnjenih i nepreciziranih verbalizama. Postoje »pogledi na svet« koji se odlikuju savršenom koherentnošću, sistematičnim i racionalnim karakterom, recimo u religijskom pogledu na svet, u teologijama. Odrediti smisao i ulogu filozofije mogućno je samo uspostavljanjem odnosa filozofija — nauka u kome i ovi termini dobijaju sasvim novu, posebnu vrednost.

U odgovoru Altiseru Nikolo Badaloni zamera mu da je, zalažući se za dijalektiku a protiv navodnog Gramšijevog istoricizma, i sam došao do nedijalektičkog stava: on odnos filozofije prema politici izjednačuje sa odnosom prema »pogledu na svet«, a odnos prema nauci kao odnos prema istinskom racionalizmu; ali, pita se Badaloni, zar, sa gledišta filozofije, i odnos prema politici ne bi morao takođe podrazumevati naučni racionalizam? I zar nije oskudno Altiserovo shvatanje racionalizma koje uključuje u taj pojam samo one sadržaje u kojima postoji minimum humanističke intencionalnosti i subjektivizma? Takvo shvatanje racionalizma može biti dovoljno za nauku, ali nipošto i za filozofiju. Altiser vidi naučnu vrednost »Kapitala« u tome što je u njemu kvantum humanističke intencionalnosti potisnut do minimuma strogo naučnim otkrivanjem i uspostavljanjem svuda prisutnih i sveregulišućih struktura. Ali zar nije smisao i vrednost »Kapitala«, a u okviru odnosa filozofije i politike, i u tome što zapravo podstiče otpore tog humanističkog intencionalizma i subjektivizma protiv tih struktura — kapitalističkog društva? Zar u tome Gramšijeva angažovanost ne nalazi svoje opravdanje?

Po Lučanu Grupiju Altiserove jednačine filozofija—politika i filozofija — nauka nisu u osnovi dobro postavljene. Filozofija bi morala biti ujedinjujuća struktura u odnosu čovek — društvo — priroda, u kome bi ona preuzela ulogu nauke, ujedinjujuću ulogu, sa p r a k s o m kao ujedinjujućim momentom. Kod Altisera se to jedinstvo cepa na odnose filozofija — nauka, filozofija — politika plaćanjem teških danaka logičkom pozitivizmu ako ne i pozitivizmu uopšte, filozofija se svodi na običnu epistemologiju i oduzima joj se pravo da bude pogled na svet, jer pogled na svet navodno postoji samo u odnosu na politiku, a ne više u odnosu na nauku i na filozofiju. Pogled na svet se tako svodi na ne-nauku, na ideologiju. Niko ne spori da praktično tako često i biva, da je svaka politika sklona mitovima, da mitovi postoje i u radničkom pokretu, i u marksizmu. Ali najbitniji napor marksizma je upravo u otporu tome, tamo gde je reč o kritici ideologije i o njenom prevazilaženju, i njegov osnovni savremeni smisao leži u njegovom stalnom prerastanju onih ideoloških momenata koji su prisutni u njegovoj ideologiji, a koji ne odgovaraju iskustvu i p r a k s i.

Tvrtko Kulenović

UMETNOST

Lepenski vir

POREĐ NIZA dužih i kraćih informacija, kritičkih osvrta o izložbama u gotovo svim našim kulturnim centrima, prvi ovogodišnji broj časopisa »Umetnost« donosi i nekoliko zanimljivih članaka o najznačajnijim pojavama u našem likovnom životu. Ješa Denegri daje sintetički prikaz poslednje razvojne faze u slikarstvu Otona Glihe i analizira puteve njegovih traženja od 1960. godine na ovamo. Zoran Manević govori o arhitekturi Alekseja Brkića, a dr Lazar Trifunović daje analizu sovjetskog slikarstva posle oktobra. Miodrag B. Protić pruža kratku informaciju o nadrealizmu u srpskom slikarstvu propraćenu nekolikim zanimljivim likovnim prilozima Vaneta Bora, Đorđa Kostića, Radojice Živanovića — Noja, Lule i Aleksandra Vuča i Dušana Matića.

Svakako najzanimljiviji prilog predstavlja članak dr Lazara Trifunovića o Lepenskom viru. O ovom značajnom arheološkom otkriću govorilo se dosta u našoj javnosti. U svome napisu Trifunović nastoji da tačno odredi karakter umetnosti Lepenskog vira, uspostavi izvesne kontinuitete i da dâ neke definitivnije odgovore na pitanja koja su iskrsla u trenutku kada je naučna javnost bila upoznata s ovim otkrićem.

Šta predstavlja zapravo kultura Lepenskog vira? Srejović je datirao Lepenski vir u VI milenijum pre naše ere. Sudeći po tome ta kultura je starija od sumerske i vavilonske. Da li ona svojom pojavom označava početak neolitske kulture ili bi na osnovu njenog, prilično lako uočljivog, konzervatizma moglo da se pretpostavi da pripada kasnijoj mezolitskoj kulturi? Način života Homo Lepensiensisa upućivao bi pre na ovu drugu pretpostavku. Pa ipak u civilizaciji Lepenskog vira nailazi se na neke pojave nepoznate ranijim vremenima. Prvi put se javlja trapez kao geometrijska osnova kuće i teško je odgonetnuti koje je, zapravo, njegovo simbolićko ili ritualno značenje. Ali ako je arheološka nauka načisto s tim da pravougaonik, krug i spirala u svesti preistorijskog čoveka nesumnjivo imaju određeni smisao i svrhu, onda sa mnogo razloga može da se pretpostavi da je i trapezoidni oblik nastao iz izvesnih ritualnih motiva.

Trifunović pokušava da na osnovu arheoloških nalaza rekonstruiše život prastanovnika Lepenskog vira. Najverovatnije je da su se stanovnici ovoga naselja bavili ribolovom, što se može zaključiti ne samo iz nekih geografskih elemenata nego i zbog toga što je veliki deo magije i rituala ovih ljudi bio vezan za ribe kao izvora hrane i života. Lepenski čovek imao je još jedan kult; kult po kome se doduše ne razlikuje od ljudi ranijih i kasnijih civilizacija. To je kult poštovanja mrtvih. Zanimljivo je da na nekim umetničkim tvorevinama iz Lepenskog vira nailazimo na ribolike ljudske glave. Nisu li možda ta dva kulta bila tešnje i čvršće povezana no što danas, u ovom trenutku, izgleda? Definitivan odgovor na ovo pitanje pružiće tek brižljiva ispitivanja nađenog materijala, kao što će dalja ispitivanja donositi nove pretpostavke i odbacivati mnoge stare.

Darko Lang

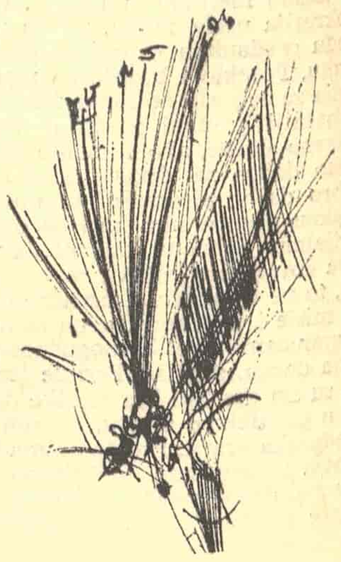

NAPJAINK

Lira Radovana Zogovića

»NAŠI DANI«, mesečnik za literaturu i kulturu županije Boršod-Abauj-Zemlen u Mađarskoj donosi tri pesme Radovana Zogovića u prevodu Mihalja Ladanjija i Andraša Šimora s uvodnom reči Karolja Čale, koji kaže da je priznanje istaknutog talenta šezdeset četvorogodišnjeg Zogovića, i pored svih bura oko njegove društvene delatnosti, uvek bilo nesporno. »Teško da ćemo pogrešiti ako kažemo da je on jedan od velikih pesnika ne samo jugoslovenskih, nego i našeg vremena uopšte.«

Čala ističe da Zogović nije objavio mnogo knjiga, ali je zato svaki njegov svezak prasnuo kao bomba u jugoslovenskom literarnom životu, pa u dokaz toga citira Izeta Sarajlića: »...ne znam koja je veća bomba, ona koja se zove »Prkosne strofe« ili kojoj je ime »A r t i k u l i s a n a r i j e č«, a zatim i Miću Danojlica: »U ovoj asketskoj, buntovničkoj, gromoglasnoj, a istovremeno krhkoj knjizi ima nekoliko pesama koje se uzdižu do pesničkih vrhova naše novije literature.«

Čala naglašava da se nikako ne može reći da tri prevedene pesme »kao kap u moru« odražavaju Zogovićevo celo životno delo. I ne samo zato što je Zogović kao kritičar i literarni istoričar stvorio trajno delo, što njegovo prozno stvaralaštvo, pa, prema tome, i ocena o njemu, još ni u njegovoj domovini nisu objavljeni, nego u prvom redu zato što je bilo koja njegova knjiga koju uzmemo u ruke obrazac zbijene konstrukcije i što je prosto nemogućno iz nje izostaviti ma samo i jednu jedinu reč. Nemogućno zato što tako reći svaki stih i u formi i u sadržini pruža novi doživljaj u odnosu na raniji. »Mnogobrojnost jednog Zogovićevog sveska nije prividna, ona nije samo prosto šarenilo« — završava svoj prikaz Karolj Čala.

Aleksandar Đ. Popović

Vlado GOTOVAC

Komentari starih događaja

Jedna interpretacija

Skrjabin konstruira djelo
Prvo kao mrežu
Koju onda spušta u svoj krvotok
Gdje počinje kristalizacija
Prozračnih materija iz njegovog srca
Sve izgleda idealno bez mesa
Ali kad je to završeno
Vidi se boja svakog našeg trenutka
U tim eterskim kristalima
I da bi oni stvarno postojali
Moramo u njenoj konstrukciji uvijek biti
Mi i naše šareniło

Ja se divim tom zakonu
Kome je moj život potreban
Koji svoje idealno postojanje
Nalazi u svakom mom osjećaju
I ja ništa ne moram izgubiti
Da bih mu se divio dok se mijenjam
Tako izgleda vječnost
Kad su naši zakoni jasni
A ljubavnu sam temu slušao
Što se spuštala heraldički niz zapušteni vrt
I već se naziralo priprosto selo
Kad me neposredno dotaknula
Jedan je cvijet venuo uz njen put usamljen
Gdje ga još nitko nije opazio
Potpuno blijed jer je to bio njegov posljednji dan

Ja sam ga ubrao
Da zajedno dočekamo veče
Oba puni samrtne tjeskobe
Ali u melodiji se tada javila mjesečina
I s njom moja sklonost prema nebu
Dok su latice njegove samo zemlji pripadale
I već na početku mog beskrajnog puta posljednja je pala
Gdje odjekuje ton koji cijelu konstrukciju održava
Sve puniju zajedničkih zvijezda

Usred jednog malog intimnog koncerta

Gospi velikih tradicija

Vraćam se iz vedre pustoši
Gdje više ne postoje poslovi
U znoju lica i u nemiru srca
S oduševljenjem za vidike
Kojima se prisutnost ničim ne ograničava
Uzaiud sam dolazio na drevnu rijeku
Skrivena joj je druga obala
A lađar je otišao tražiti davno izgubljeno utočište

Nitko drugi ne zna njegov posao
I ne vidi znakove
Vraćam se i tvoja nježnost
Mom povratku pruža čast
Budi blagoslovljena u svojoj čistoći
S tako jasnim znanjem sigurna
Ti koja me ne vodiš i nemaš zahtjeva
Nego samo pripremaš sva moja djela
Ne misleći na kraj
Hvala ti i onda ako je moja zemlja već mrtva
I sve ovo samo prepoznavanje pradjedovskih grobova
I moga među njima
Zbog tebe i to može biti veličina
Trenutak dostojanstva što se širi oko tvojih ruševina

Trenutak čiste slobode

U zraku koji miluje svetinje
Gdje izmireno vrijeme samo odlaže
Ono što su mogle biti čak i ruže
Ili svako čisto postojanje
Oblikovanje usta za nevin poljubac
S kojim se rastvara cijeli obzor
I ostaje samo privid plodnih njedara
Sloboda ah kakva praznina

Povratak na prvi susret

Moja su usta nijema
Tu samo padaju latice cvijeća
Koje smo sasušili miješajući dah
U dodirima izjednačenim sa zemljom
Pada s njima i cijeli vidokrug
I svaka riječ se vraća svom početku
Koji tražimo u tom događaju
Opet smo drevno sjeme početak klijanja
A ničija usta nisu naslijedila božja

Što ovisi o mrtvima

Kakve su to bile riječi ljubavi
Od njih su djevojke umirale
Kakve su to bile riječi mudrosti
Svemir je bio potresen kad se govorilo
Ili je dražest otvarala nečujna vrata
Otpuštajući tijelo
Čarolije druge strane svijeta
One koja je sada izgubljena
Ovdje su širile ljubav i zlato
Više tu vlast ni jedna riječ nema
Sve što govorimo tačno je još uvijek
Ali smisao pripada mrtvima
I cilj svega

Scherzo

Dragane naše tko da zove vilama
I tko da uz jezero gorsko pleše s njima
Ili cvijeće da im preda misleći na vječnost
Da o zvijezdama govori ne obmanjujući
I da strahuje za trenutak dok prolazi
Ali ništa od toga još nije izgubljeno
Bila je to ličinka ovog sunčanog leptira
Što odlijeće odnoseći sve
On odlazi zauvijek i bez zamjene
Tamo gdje ne vene njegovo cvijeće

Proljetni dan pred kišu

Živci se trzaju izloženi južnom vjetru
Protiv njega je svaka misao nemoćna
Njegovo bezakonje vlada s napetošću
Mijenja se perspektiva cijelog horizonta
Dok jedan histerični glisando s mora
Prolazi atmosferom punom vlage i teških mirisa

Provalila se utroba našeg prostora
I trunu oko nas njegova crijeva
Svakoj novosti na zemlji potrebna je jedna prljava katastrofa

Objašnjenje ljubavne tragedije

Prvi trenutak ljetne večeri nad malim zalivom nepomičnog mora i nepomičnih borova to je razlog zbog kojega bih mogao umrijeti Gospo ne preziruči ni časa Vaše tijelo i Vaš duh

Tako se objašnjava tragedija u kojoj sudjelujemo ljubeći se

Mjesečina u srcu

Tvoje srce natapa se mjesečinom
I zato je bezizgledna njegova čistoća
Za zemlju privezana cijelim tvojim tijelom
Koje govori o tami i ljepoti
I uzdasima tvojim što ti zatvaraju oči
Da bi bio u svom zavičaju
Natopljen si mjesečevim sjajem
I miruješ
I ništa te više ne može otrijezniti
Ni podići ni korak pomaknuti
Dok te cijela noć zove zove
Tako duboka da bi mogao umrijeti
Ne osjetivši kad se to dogodilo
Niti bi netko drugi taj trenutak opazio
Ah tvoj život i tvoja smrt
Nepodijeljeni su i održavaju tvoj san
Gdje si svakom udarcu dostupan

Povratak pred starčeve noge

Ti nemaš bijelo oko anđela
Ni čistoću njegovog postojanja
Ti postojiš otkada postoji patnja
I ono što je ljubav otkrila
Stube na kojima otac očekuje
Povratak svoje ostarjele djece
Prva si prešla s veseljem
Ništa se za to ne mora znati
Od kada postoje vjetrovi
I vidi se cvijeće
Ni ja nemam ništa drugo iza sebe
Nakon ovog susreta možemo se vratiti
S viješću da se ništa nije promijenilo
Popet ćemo se pred starčeve noge
Odakle su i anđeli polijetali

Prava daljina

Sve je napokon u stvarnoj daljini
Na nepreglednoj sceni
Gdje je prestao svaki smisao oblika
I kretanja s toliko ciljeva
Da bi se to dogodilo
Ništa se nije moralo mijenjati
Samo sam se sjetio riječi
Koje to oduvijek govore

Iz knjige pjesama »Prepjevi po sjećanju«

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

gravitacija

Branislav GLUMAC

POČELO JE TO sve jednog kasnog ljetnjeg predvečeja, baš na prvoj međi dana i večeri: bio je sam u sobi, u bezglasnoj tišini stvari koju je rovala njegova misao, i tada je čuo — glas iz zida. Prenuo se — otkuda taj glas? Pretpostavljao je da dolazi odnekud iz kuta, ali nije bio posve siguran, jer je glas nestao onog trena kad se i pojavio. Bio je to posve sažet, rezak glas. Gotovo ljudski, gotovo neuhvatljiv. Da je bila noć možda bi se i uplašio tog glasa: ovako stvari odmah upiše njegovu boju, tajanstvenost kojom se javio, i njemu nije ništa drugo preostalo no da pođe u kut tražiti taj glas. Glas se međutim više nije javljao.

Sutradan, nekako baš u ono jučerašnje vrijeme, glas se opet javio; od tada se javljao svakog dana, u isto vrijeme. Prvih dana nije pridavao osobitu važnost tom glasu, mada bi zagonetnost njegove pojave u svakome morala probuditi ako ne jezu a ono bar sujeverje. Tim više što je u domu Danijela Lambija posljednjih godina zavladao nekakav čudan, pljesnjivi, gotovo savršeni mir. Taj savršeni mir polako se pretvarao u drogu i nezamislivo je bilo poremetiti ga. Mir se uvukao ne samo u stvari već i u njega samog, pa se tako ambijenat u kom je živio vremenom izjednačio s njegovim duhom.

Kad se petog dana začuo glas iz zida, Danijelu Lambiju postalo je ipak malo tjeskobno. Pomišljao je na štošta: čak i na neku životinju koja se zavukla tamo u zid. Međutim, nije bilo nikakve sumnje da je to jedan posve izuzetan, malne nadnaravan glas. Nadnaravan zbog saznanja da ga nikada nije mogao jasno zadržati u svojoj svijesti više od nekoliko minuta. Tembr toga glasa bio je nekako samrtnički, melanholičan i to je bilo upravo ono za što se zakvačio njegova iznenada uznemireni razum.

Zašto li se javljao baš predveče i čiji je to glas, znao bi se zapitati i odmah je tom pitanju pridao osobitost. Kad bi se barem javio danju — premišljao je Danijel Lambi — možda bi sve bilo drukčije. Danju bi taj glas sigurno imao posve novu boju i možda bi ustanovio da je to obično pucketanje ostarjelog zida ili to tamo traži svoj put, utočište, neki insekt. Čekao ga je zato i dopodne i popodne, ali glas nikako nije izlazio iz zida. Tek predveče, kad je mir kulminirao savršenstvom, glas se javljao. Danijel Lambi sjedio je u fotelji i napet ga iščekivao. Osjećao je tada kako mu tijelom cirkulira neka naročita vrsta elektriciteta i kako se zatim sve u njemu opet zgušnjava u neku hladnu, ledenu kuglu.

Glas!

Čuo ga je posve jasno, štaviše vidio bi ga kako izlazi iz zida i kako odlazi u neki predio sobe; da bi tamo, gdje je otišao, tama povukla svoju crnu crtu. Zbunjivalo ga je to priviđanje, a ponajviše ona crta mraka. Nastojao je stoga da bude što mirniji, nepokretniji, kako bi mogao sabranije zaustaviti taj glas u svijesti. No to bi nastojanje završavalo porazom; nije mu uspijevalo definirati glas iz zida i ta nemoć prvo je postala mučenje a onda se izrodila u stravu.

Vremenom se Danijel Lambi počeo plašiti večeri, njegovog inače najdražeg perioda dana. Čim bi ugledao da se dan primiče kraju ščepavala ga je nagonska potreba za bijegom. Ništa nije bilo lakše učiniti od toga, s obzirom da je već posve tačno znao, u sekundama, kad će se pojaviti glas. Ravnao ga je prema godišnjim dobima i na kraju prve godine kad je već imao preciznu tabelu, ustanovio je ovu činjenicu: glas se javljao samo predveče, za prvog mračka.

Da, bilo mu je lako pomisliti na bijeg ali ga je bilo teško ostvariti. Kao da se Danijel Lambi plašio — ode li — da sutra više neće čuti glas. I ostajao bi kod kuće, zavaljen u fotelji i sav naspičen.

Čudno! Više nije mogao postojati bez glasa iz zida. Naselio se u njegov život i tamo je počeo graditi svoje putove. I da nije bilo tog glasa iz zida, tog samrtničkog glasa, život Danijela Lambija vjerojatno bi protekao u redu, bez potresa, nemira, unutrašnjeg čeprkanja po sebi, po životu koji ga je svakim danom sve više ostavljao rastvarajući pred njegovim očima sve besmisleniju, sve tužniju sliku postojanja. Cijeli njegov život naglo se prevrnuo i Danijel Lambi jednog je dana ugledao pred sobom beskrajne iskopine tog života, samu trulež koja je godinama mirovala u njegovu tijelu-grobu. Glas iz zida postao je grobar koji je nemilosrdno prekapao debele, ustajale i uspavane naslage njegovih činova, praznih gesta, pokreta koji bi umirali već u času svog začeća. I sve ono što je činio godinama, misleći da to vrijedi, srozalo se do običnog ništavila. Danijel Lambi ustanovio je da su mu ostale samo ruke, dva dlana kroz koje je procurio, skliznuo onaj možda p r a v i život. Kakav život? koji život? — to su bila pitanja koja su došla sama po sebi i koja su kao takva ostala i bez odgovora. A sva ta mučna prečišćavanja nastala su u — strahu.

Neke večeri primijetio je Danijel Lambi da glas iz zida više nije bio onaj kakvog ga je znao: javio se kao slabašni, trpak jauk koji se u poanti pretvorio u cviljenje. Sledio se. Taj jauk, ni ljudski ni životinjski, već nešto izvanvremensko, zasjekao se svom žestinom u razgibane prostore njegova duha. Nije naprosto mogao vjerovati da je to — jauk. Ali bio je, i njemu se učinilo da to netko jauče i cvili u njemu samom. Trajala je ta pohara koji minut, a zatim bje tiho u njemu i u sobi. Razjapilo se nešto prazno u njemu i svaka misao bijaše mu paralizirana.

Nikada više poslije toga glas iz zida nije zacvilio. To je Danijela Lambija još više prestrašilo. Učinilo mu se da treba biti oprezan sa samim sobom. Ruke, koje su drhtale, opuštao je niza se. Svaki nepredviđen, nesvjesni pokret ruke izazivao je u njemu neku suludu mogućnost glupog svršetka. Danju bi dugo znao pred ogledalom promatrati svoje umorno, iscijeđeno lice — što inače prije nikada nije činio — i tako pomno promatrajući ga iz dana u dan sve mu se više pričinjalo da to nije njegovo lice, da je to neko posve strano lice nalijepljeno na ono njegovo bivše. Piljio je dugo u oči koje su skakutale po ogledalu sve dok mu se nije zavrtjelo i dok se te kuglice, koje su tamo mahnitale, nisu pretvorile u bleštave zdence. Kad bi samo na tren uhvatio svoje lice u mirovanju odmah bi se zapitao: šta je to — to moje lice? i kome je služilo to lice? Meni? Glupost!

Zaticao je sebe Danijel Lambi, svo svoje biće, u mutnim, neobjašnjivim situacijama i spoznajama. Uhvaćen u mišolovci glasa iz zida trčao je s jednog kraja sobe u drugi. ali sav prostor mesa, krvi i razdraženih živaca bivao je pretijesan. Nije mu ništa drugo preostajalo no da sluša glas iz zida. Sve ga je više opsjedala mora da bi se glas iz zida mogao prestati javljati. S bolom je pomišljao na to vrijeme koje bi možda moglo doći. Glas iz zida postao je njegovo novo, zakašnjelo JA, vaga na koju je stavljao vlastiti život.

U kišnim jesenjim večerima glas iz zida imao je tamnu boju, i tada ga je Danijel Lambi zadržavao u svom sluhu kao teški sumorni zvon. Bam. Baam... Sjedio je u mraku nasuprot njemu, do bola skoncentriran na onaj trenutak kada će glas probušiti zid. A glas, kao da je znao da ga tamo negdje u provalijama mraka vreba neki gladni gost, javljao se uvijek pravovremeno, tačan kao smrt. Javljao se i nestajao, ostavljajući u tami svoj čudni trag. Osjećao je Danijel Lambi taj glas kao crvenu šaru koja mu se plete oko glave a onda rasplinjava u masnoj mrlji mraka. Mnogo puta mu se učinilo da vidi te šare i nesvjesno je nazirao svoju ruku kako nešto traži u mraku. Dugo je njegova ruka znala plutati mrakom i kad bi glasa već davno nestalo. Nije znao zašto to čini. Možda je želio uhvatiti glas iz zida i zgnječiti ga? Ili ga zadržati na dlanu kao onu posljednju tajnu koju je uzaludno tražiti?

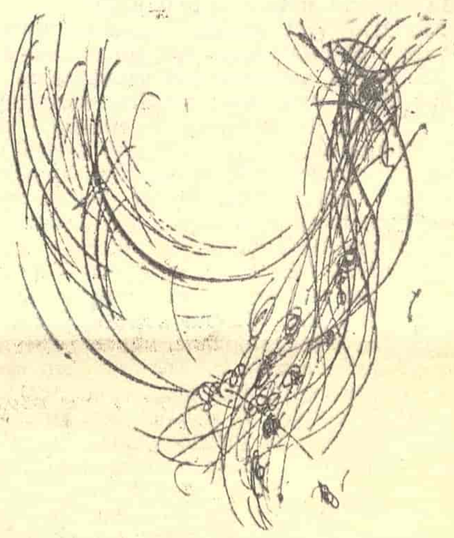

U takvom položaju poneki put san je shrvao Danijela Lambija. Sanjao je tad kako glas iz zida putuje njegovim živcima, kako poprima oblik nekog davnog, davnog lica koje mu se razaznavalo tako poznatim i bliskim da ga jednostavno nije mogao prepoznati. Viđao je to lice Danijel Lambi u svom životu, često je bivao s njim u nekim sivim, tjeskobnim ulicama djetinjstva bez sjena, i kad bi ga pokušavao uhvatiti, staviti ga preda se — budio se. Obliven vrelim znojem osjećao je pustoš u sebi. Dolazilo mu je da urla, da se baci kroz prozor, ali sve je to ostajalo na nemoćnom pokušaju. Ošamućen i prikovan za naslonjač fotelje čuo je samo kako mu srce lupa, kako mu lomi rebra, probija tkivo, i tako se zatim stišava do gotovo opasne tačke. Stavljao je ruku tamo gdje je bilo srce i kad bi ga osjetio još živog — smijao se histerično, djetinje strasno i neuračunljivo.

Tako je to potrajalo nekoliko godina. Glas se javljao uvijek u isto vrijeme. A onda je jedne večeri utihnuo. Posve. Danijel Lambi sjedio je u svojoj fotelji. Već je potpuno isključio mogućnost da bi se nešto moglo desiti s glasom iz zida. Međutim, kad se te večeri nije pojavio Danijel Lambi jasno je znao da se nešto mora dogoditi. Vadio je svoju tabelu i mukotrpno po njoj tražio koji bi to mogao biti dan, koje bi to moglo biti godišnje doba — ravnajući svoj život prema glasu iz zida Danijel Lambi jednostavno je otpisao pojam vremena, mjeseci, godina — i kad bi na koncu utvrdio da je to baš taj dan koji treba biti i da su to te sekunde koje moraju biti — uhvatio ga je užas.

Dogurao je fotelju do onog mjesta gdje je mislio da se nalazi glas i sa zebnjom ga je iščekivao. Samo tišina. Negdje vani, u nezajažljivim tamama prostranstava, ćurlikala je ptica. »Izađi, izađi«, molio je plačući, ali glas nije izlazio. Zamro je baš kao i sve živo. Danijel Lambi nije ništa mislio. Samo je ponavljao: »Izađi, molim te izađi, ja te čekam«.

Spuznuo je iz fotelje. Prislonio je uho zidu. Materija je šutjela. Ćurlikala je ptica u nezajažljivim tamama prostranstava.

Pokucao je o zid: vratio mu se tupi kuc, kuc kažiprsta. Dahtao je.

Legao je na pod. Njegovom vrelom licu tako je na tren ugodila hladnoća. S mukom je poturio ruku pod grudi. Tamo je sve utihnulo; kao poslije požara. Osjećao je da se sva svjetla u njemu gase, gase.

Nije li to možda ptica, ptica iz nezajažljivih tama prostranstava godinama ćurlikala u zidu kuće Danijela Lambija?

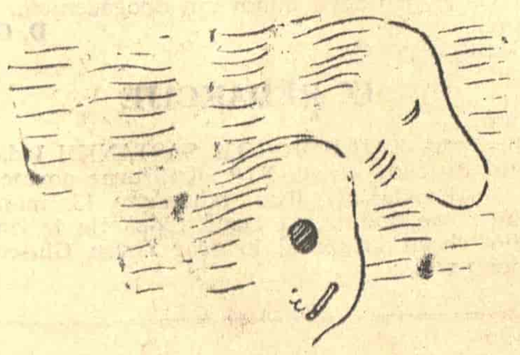

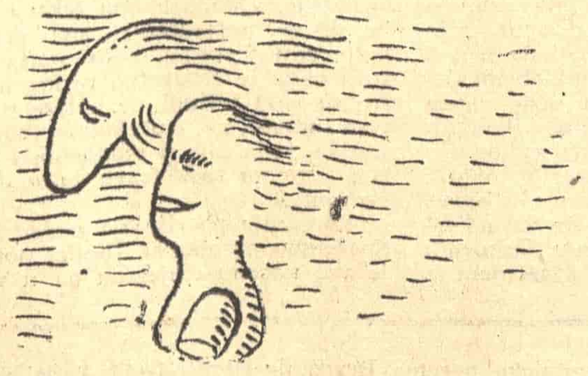

ILUSTROVAO HALIL TIKVESA

KNJIŽEVNE NOVINE

Ovaj tekst sam poslao redakciji »Komunista« 9. maja 1968. uz pismo uredniku u kome se kaže: »Molim vas da u narednom broju »Komunista« objavite ovaj odgovor Oskaru Daviču. Ovo je već treći put kako se na stranicama »Komunista« pominje moje ime i moji radovi, a da mi se nikada nije pružila mogućnost da odgovorim. Nadam se da se ovoga puta to neće ponoviti.«

Ipak se ponovilo. Redakcija »Komunista« nije bila spremna da objavi tekst u ovom obimu i u ovom obliku.

Piše:
dr Đuro Šušnjić

tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina

NEZNANJE U AKCIJI

»Jedina misao despotizma jest preziranje ljudi, onečovječeni čovjek, i ova misao ima prednost pred mnogim drugim utoliko, što je istovremeno i činjenica. Despot uvijek vidi ljude lišene dostojanstva... Gdje je monarhijski princip u većini, tamo su ljudi u manjini; gdje se taj princip ne osporava, tamo uopće nema ljudi«.

Karl Marx

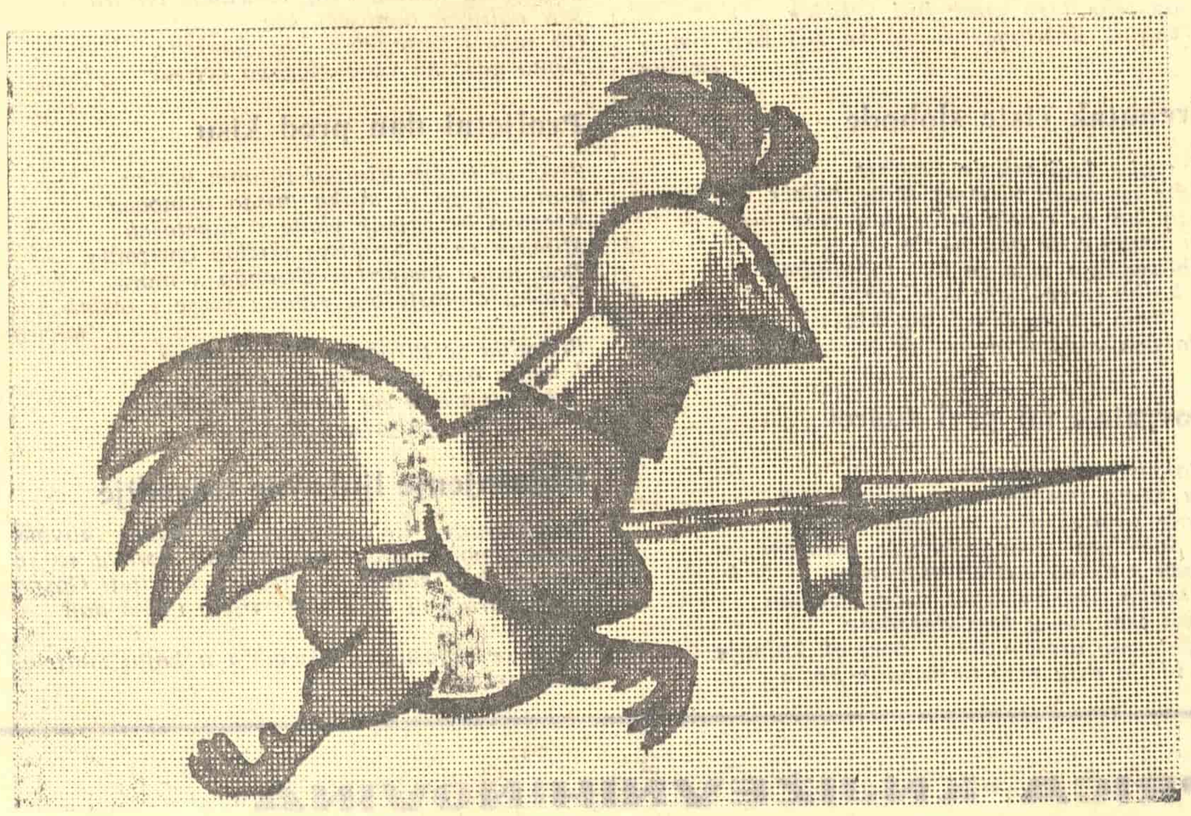

TEŽNJA ZA MONOPOLOM NA DUH I PATRIOTIZAM

IAKO JE OVO ODGOVOR O.D.-u, ja ga ne pišem zbog O.D.-a, već zbog čitalaca »Komunista«, koji su imali prilike da se i sami uvere **što** je i **kako** je O.D. napisao povodom moga napisa »Otpori kritičkom mišljenju« objavljenog **u** »Književnim novinama« od 2. marta 1968. U tom napisu, koji je toliko ozlojedio O.D.-a, ja sam izneo četiri osnovne ideje, koje ću ovde sažeto ponoviti.

1. Jedna od značajnih osobina društvenih institucija sastoji se u tome što one zahtevaju stavove pristajanja, poštovanja, odanosti, poverenja, pokornosti, privrženosti, obožavanja, ukratko, **potpune lojalnosti.** Nauka je organizovani skepticizam (Merton). Između svih drugih društvenih institucija nauka je jedina koja **metodički sumnja** u sve, **pa i u razumnost tih institucija.** Dok najveći broj institucija zahteva neograničeno poverenje, institucija nauke čini skepticizam svojom vrlinom. Otuda uvek postoji otvoren ili prikriven psihološki sukob između nauke i drugih institucija.

2. Marks je definisao ideologiju kao iskrivljenu svest. Nauka je po definiciji kritička svest. To znači da naučno (kritičko) istraživanje postaje prirodni neprijatelj ideologiji kao iskrivljenoj svesti. Ideologija **propisuje** kako se **treba** ponašati da bi se postigli izvesni bliži ili dalji ciljevi grupe. Nauka **opisuje** kako se ljudi **stvarno** ponašaju u životnim situacijama. Stvarno ponašanje se, često, suprotstavlja poželjnom, **opis se protivi propisu.** Šta je, dakle, normalnije od sukoba između nauke i ideologije?

3. Moderni svet prelazi iz stanja apsolutne dominacije ekonomije u apsolutnu dominaciju politike. Danas smo svedoci univerzalne dominacije politike nad svim ostalim sferama društvenog života. To znači da se **merila i kriterijumi** iz jedne oblasti nameću kao zakon za sve druge. Na primer: kriterij naučne objektivnosti nastoji se zameniti kriterijem političke lojalnosti; ili, kriterij ekonomske racionalnosti nastoji se zameniti kriterijem političke celishodnosti (političke fabrike), i sl. Autoritet se u politici pretežno zasniva na principu hijerarhijske nadređenosti i podređenosti, bez obzira na lične intelektualne i moralne osobine ličnosti; autoritet se u nauci zasniva na racionalnom obrazlaganju i dokazivanju, bez obzira na mesto u hijerarhijskoj lestvici. U politici je važno **ko** nešto kaže, u nauci je jedino važno **šta** neko kaže. Zar ima nešto čudno u tome kad ova dva tipa autoriteta dođu u sukob?

4. Postavljanje izvesnih ciljeva samo je po sebi neka vrsta distanciranja od postojećeg i **suprotstavljanja** postojećem. Pošto se humanistička kritika, dakle, uvek vrši sa gledišta izvesnih kriterijuma koji nisu u postojećem, već izvan njega, pomaknuti negde u budućnost, **to je nezadovoljstvo postojećim logična posledica čovekovog postavljanja ciljeva.** Zar nije posve logično da kritika postojećeg sa gledišta budućnosti isključuje vrednosno-neutralnu nauku?

Umesto da polemiše sa mnom o ova četiri osnovna stava, O.D se opredeljuje za lakši i već oprobani **metod političke diskvalifikacije i podmetanja.** Ovaj tip političke diskusije ima karakter u suštini suprotan akademskoj diskusiji, jer zahteva ne samo da bude u pravu, već i da razori osnovu socijalne i intelektualne egzistencije svoga oponenta.[1] Za O.D.-a svako javno i iskreno izrečeno mišljenje i nije ništa drugo do politički delikt, jer se ne slaže sa njegovim mišljenjem. O.D. očito nije zadovoljan monopolom na vlast, već teži i za monopolom na duh i patriotizam. Kada će O.D.-u biti jasno da protivnik nije onaj ko misli (drugačije), već onaj ko ne misli, ili misli onako kako se to od njega očekuje. O.D.-u i svima onima, koji pokreću političke procese, trebalo bi pokrenuti proces mišljenja. A prvo što bi trebalo da shvate jeste poznata stvar da opasni protivnik ne izlaže svoje opasne stavove **javno,** već sprema svoju osvetu ispod žita, nečujno i u potaji.

Samo zato što je moj napis objavljen u »K. N.«, O.D. mi prišiva sve ono zbog čega su »K. N.« bile javno optužene. »Nivo i vrednost takvih plitkoumnih saopštenja masama, ili onome što se pod masama podrazumeva, verovatno zavisi od **demagoške pretpostavke da sumnjičenja i optužbe, ako ih samo dovoljno često ponavljate, na neki način postaju dokaz o krivici** — isto onako kao što se smatra da će više puta ponovljene izjave o kvalitetu paste za zube ili pojedinih vrsta cigareta postati isto što i ubedljive činjenice o kvalitetima tih artikala«.[2]

Samo iz obzira prema čitaocu ja neću da navodim Oskarove uličarske i kočijaške reči i jezik koga bi se svaki pismen čovek morao da stidi. Oskar nastoji da bude učen, a ispada površan i smešan. On se upinje da bude duhovit, a ispada vulgaran i prost. On se trudi da bude dubok, a ispada plitak i neodređen. On se poziva na naučne autoritete, a očito se vidi da ih nije razumeo, ukoliko ih je uopšte čitao. On je o svemu ponešto naučio ili pročitao iz treće ruke, a razmeće se tako da bi neobavešten čitalac stekao utisak o njegovoj obaveštenosti i učenosti. Oskarov najveći doprinos nauci biće ako se prestane baviti naukom i naučnicima.

Pogledajmo sada šta O.D. ima da kaže na **teorijskom** planu i kakve argumente on nudi nasuprot mojim stavovima.

O.D. doslovno piše: »Ako je Marks i napisao da je ideologija **iskrivljena svest,** on nije tu svoju polemičku polurečenicu uzeo za model **svake** ideologije, u svakom njenom trenutku, i nije prema tome ni mislio da je svaka nauka, pa i ona Vebera i Dr Đ.Š.-a, revolucionarna a samo marksistička ideologija uvek i jedino represivna i satrapski teroristička«.[3]

Šta drugo da čovek uradi nego da pokaže Oskaru da se ne radi o nikakvoj »polurečenici«, već o celoj rečenici i celovitom Marksovom shvatanju ideologije kao iskrivljene svesti. Marks doslovno piše: »Svijest ne može nikada biti nešto drugo do svijesno biće, a biće ljudi je njihov stvarni životni proces. Ako se u **svakoj** ideologiji ljudi i njihovi odnosi pojavljuju obrnuti glavačke kao u cameri obscuri, to ovaj fenomen proizlazi isto tako iz historijskog procesa njihova života, kao što obrnutost predmeta na mrežnjači oka proistječe iz njihova neposredno fizičkog procesa života«.[4]

Kao marksisti mi ne možemo da izbegnemo da osobine i kriterijume ideologije ne primenimo i na marksističku ideologiju. Ovde se pojam ideologije ne upotrebljava u nekom vrednosno-negativnom smislu, u smislu da je ideologija jedna svesna politička laž, već samo to da su **ideje** grupe nužno povezane sa datom istorijskom situacijom i da su racionalizacija grupnih, tj. ograničenih interesa. **A gledište ograničene grupacije je po pravilu ograničeno gledište i time daleko od istine.**

Za Marksa je revolucionarno ono što je istinito i istinito ono što je revolucionarno. Zar klasici marksizma nisu pisali da »u koliko nauka nastupa bezobzirnije i nepristrasnije, u toliko je ona više u skladu sa interesima i težnjama radnika«. Odavde i sledi istinski marksistički smisao društvene i političke angažovanosti naučnika. Naučnik je angažovan u političkom smislu samo onoliko koliko je angažovan za politiku istine. Njegova angažovanost se ne može meriti političkom lojalnošću, već lojalnošću prema istini za koju se on jedino treba da bori. Koliko je istina stvarno postala sastavni deo politike, toliko je i naučnik **uspeo** da se politički angažuje. Samo u tom smislu ja vidim smisao angažovane nauke. Naučnik ne piše ni za partiju, ni za klasu, ni za neku određenu grupu. On piše za **ljude** koji su sposobni da se bore da budu slobodni u misli i akciji. On je naučnik, a ne partijski sluga. On je mislilac, a ne klasni ideolog. On je intelektualac, a ne naručeno piskaralo.

Revolucionarno ne može biti ono što nije i istinito. Jedino što je još revolucionarno u onome što O.D. priča jest revolucionarna terminologija — revolucionarne fraze. »Vreme je da se dignu viziri. Potrebno je to ne da bi se znalo, šta se misli dobro ili loše o ovoj ili onoj knjizi, ovom ili onom filozofskom stavu, ovom ili onom socijalizmu, nego da bi se videlo ko hoće i ko neće ili ne može da i dalje na svim frontovima nastupa sa ovom Revolucijom«.[5] I s tim frazama on smatra da teorijski prednjači ostaloj masi proletarijata!

O.D. dalje nastavlja: »Još jedna od zabluda autora tih **cveba** jeste »naučno« uverenje da je iracionalno i ono što to nikad nije za jednog materijalistu. **Mislim na interese«.**[6]

Oskar ne razlikuje dve proste stvari, već odavno poznate u nauci: čovek je **racionalno** biće, ali i biće koje **racionalizira.** Jedno je dakle interes, a drugo je racionalizacija toga interesa. Često se iz racionalizacije jednog interesa ne može dokučiti pravi interes, iako je ta racionalizacija izvedena po svim pravilima **racionalnog** zaključivanja. Interes se, dakle, maskira racionalizacijom. **Ta racionalizacija grupnog interesa i nije ništa drugo do ideologija ili iskrivljena svest,** izopačena svest, istina jednog sveta koji je sam izopačen, i koji ima potrebu za takvom vrstom svesti. To je i navelo A. Edela da govori o ideologiji kao racionalnoj odbrani iracionalnosti.[7]

»Voleo bih da mi Dr Đ.Š. ukaže na jedan jedini primer gde su naučni rezultati »sami po sebi« doveli »do društvenih promena«. Ja za takav slučaj nisam čuo«.

O.D. iz čiste neobaveštenosti pripisuje meni neka otkrića za koja on nikada nije čuo. On ne vidi da to samo govori o njegovu neznanju, ali ne i zaključku da ne postoji sve ono o čemu O.D. nema pojma. Zna li O.D. trivijalnu činjenicu da svaka nova mašina u industrijskoj proizvodnji zamenjuje na stotine i hiljade radnika? Zna li O.D. da su radnici lupali mašine upravo zato što su ih te mašine istisnule s posla i bacile na ulicu? Zna li O.D. za **društvene posledice** automatizacije o kojima nas upozorava industrijska sociologija i psihologija? Zna li O.D. da mi moramo učiti da predviđamo **moguća** tehnološka otkrića i **socijalno-psihološke probleme** koje će ta otkrića da stvore, da bismo se bolje pripremili, da bismo već sada počeli da izgrađujemo socijalnu organizaciju i kulturno-političke poglede koji će odgovarati novo-nastalim promenama? Naravno, ništa se ne može posmatrati potpuno izolovano izvan nas samih.

U svom napisu »Otpori kritičkom mišljenju« (koji je u stvari odlomak iz istoimene studije) napisao sam i ovo: »U društvu kao što je naše, u kome ne postoji više političkih partija funkciju najobjektivnije kritike **(ne monopol na kritiku)** preuzimaju humanističke nauke i filozofija. U tome ja vidim originalan način da se u samoupravnom društvu obezbedi maksimum **kritičke** svesti društva o samome sebi«. Jednostranost jednog gledišta može se najbolje pokazati i tako što će mu se suprotstaviti sasvim oprečno gledište. Ali umesto da to i uradi, O.D. se ljuti i uzvikuje: »ne verujem da ta tzv. humanistička kritika najobjektivnija«! On veruje u nešto drugo, ali šta je to, on ne kaže. Zato neka čuje šta o istoj stvari piše jedan drugi marksista: »Aktuelna kriza socijalizma je prvenstveno kriza njegovog duha i njegovih ustanova koje još nisu izgubile politički karakter. Društvena kritika nije apsolutno i svespasavajuće sredstvo za savlađivanje ove krize, ali je apsolutno neophodna pretpostavka za nastavljanje socijalističke revolucije, ukoliko se njeni nekadašnji protagonisti uljuljkuju u slatkom dremanju na vlasti. Tamo gde je proleterska avangarda pretvorena u konzervativnu političku elitu i gde je radnički pokret izgubio vitalnost istorijskog subjekta, **humanistička inteligencija i društvena kritika** po-

NAPOMENE

1. K. Mannheim, Ideology aud Utopia, A Harvest Book, Harcourt, Brace and World, Inc. New York, 1936, p 38.
2. S. Rajt Mils, Elita vlasti, Kultura, Beograd, 1964, str. 453.
3. O. Davičo, Komunist, 25. april, 1968.
4. K. Marx i F. Engels, Rani radovi, Kultura, Zagreb, 1953, str. 293.
5. O. Davičo, Komunist, 4. april, 1968.
6. O. Davičo, Komunist, 25. april, 1968.
7. A. Edel, Praxis br. 1-2, 1968, str. 106.

Nastavak na 6. strani

Nastavak sa 2. strane

gije, nepoznato čak i mnogim gledaocima u zemlji pisca. U ovom slučaju, televizija je odigrala potez, koji vraća poverenje u njen rad. Otkrivanje nepoznatih prostora duha i zaboravljenih ličnosti treba da postane njena uobičajena praksa, a ne redak događaj koji se pamti.

M. Ka.

SUSRETI PESNIKA U TOPLICI

OVOGODIŠNJI, TREĆI SUSRETI pesnika u Toplici, održani su u Prokuplju, Kuršumliji i Blacu 11. i 12. maja. Na njima je uzelo učešće više od dvadeset pesnika iz Srbije. Mladi kulturni i prosvetni radnici topličkog kraja, i pored ranijih nesuglasica i pocepanosti, sve više nalaze zajednički jezik u nastojanju da doprinesu svom zavičaju zajedničkom akcijom. To se naročito dobro videlo prilikom organizovanja Susreta koji su, po mnogo čemu, bolje zamišljeni i organizovani nego slične kulturne manifestacije koje imaju bogatiju tradiciju. Činjenica da publika prima ovu manifestaciju kao nešto svoje, kao događaj koji na nešto podseća, na nešto ukazuje i o nečem govori, ohrabruje organizatore i uliva im veru u mogućnosti pokretanja i zamašnijih akcija.

aktuelnosti 15 DANA

Posle uobičajenog otvaranja izložbe likovnih umetnika Toplice na kojoj su i ove godine dodeljene nagrade »Rade Drainac« za slikarske i vajarske radove, za skulpturu i tapiseriju, u sali Skupštine opštine Prokuplje vođena je diskusija na temu »Kultura i rad« za koju je uvodnu reč dao Milivoje Marković. U diskusiji su učestvovali sociolozi, publicisti, književnici, zdravstveni radnici, arhitekti i drugi kulturni i javni radnici iz Toplice, Niša i Beograda. Zasnivajući svoja izlaganja na ispitivanjima u oblasti svojih delatnosti učesnici su govorili o stanju kulturnih institucija na terenu, o ulaganju sredstava za masovnu kulturu, o korišćenju kulturnih dobara kroz rad pojedinih kulturnih institucija, pa i neposrednijem posvećivanju pažnje masovnoj kulturi. S obzirom da su kulturne tekovine opšta ljudska svojina, nastojanje da te tekovine prodru i u one slojeve koji nemaju kulturnih navika i čiji obrazovni stepen još nije toliki da bi ti slojevi mogli da prime tekovine kulture ostalo bi dobrim delom samo san ako se ne učini da se stepen moći primanja kulture kod tih slojeva ne podigne na nivo na kome je moguć prijem kulture. Izlaz iz prizemlja materijalne egzistencije na viši sprat duhovnosti — kako reče dr Sava Penčić — podrazumeva prenos kulturnih htenja na narodne mase izlaženjem iz sfera kulturnog življenja intelektualnih krugova, proširivanjem interesovanja i jačanjem materijalnih pozicija i kadrovske kvalifikacione strukture. S obzirom da je konstatovano da postoji »veća kriza duha nego materijalna kriza« — ako bi se ovo uzelo kao istina — cilj i zadatak našeg društva bi bio da se te krize prevaziđu i nađe ključ za razrešenje stanja u kome se naša kultura i obrazovanje nalaze. Nedostatak kulture življenja i kulture rada uzrok su i posledica jedno drugom. U uvodnoj reči je podvučeno da u našim preduzećima u unutrašnjosti »vladaju neestetski uslovi« za rad, da je »selo odsečeno od grada«, da se omladini i u gradu i na selu posvećuje malo pažnje, a da ona ima želju i potrebu da se potvrđuje i živi aktivnim kulturnim životom. Ako stanje tako stoji onda je verovatno razlog u tome što se »pravi ljudi ne nalaze na pravom mestu«, ali, i u ekonomskoj moći sredine koja nije u mogućnosti da bržim tempom raskršćava sa svojim teškoćama.

Kazivanje poezije na ovogodišnjim Susretima pesnika u Toplici potvrdilo je već uočenu činjenicu da u publici postoji želja da čuje, doživi i primi emociju i poruku, ne samo kao preneseni odjek tuđe vizije i slike, već i kao sopstvenu ljudsku osećajnost i lični doživljaj čoveka i sveta dovođenjem u vezu životnog iskustva sa onim što pesnička reč kazuje i dočarava. Susreti su ove godine unekoliko bili bogatiji poetskom vokacijom i pored toga što je pozvan znatno manji broj učesnika nego prošle godine.

Mitinzi poezije u Blacu, Kuršumliji i Prokuplju, protekli u najlepšem mogućem redu i prijemu, pokazali su da sredstva uložena za ovakve manifestacije nisu niti mogu da budu bačena. Ona se vraćaju zajednici upravo kroz oživljavanje potreba za kulturnim življenjem i duhovnim obogaćenjem.

D. O.

IZ REDAKCIJE

NA ZAJEDNIČKOM SASTANKU Izdavačkog saveta NIP »Književne novine« i redakcije lista, održanom 13. maja ove godine, za člana redakcije je izabran književni kritičar Zoran Glušćević.

Glavni i odgovorni urednik Tanasije Mladenović. Sekretar redakcije Bogdan A. Popović. Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor: Božidar Božović, Zoran Glušćević, Dragoljub S. Ignjatović, Bogdan Kalafatović, Momo Kapor, Miodrag Kolarić, Dragan Kolundžija, Mirko Kovač, Đorđe Lebo vić, Borislav Pekić, Predrag Protić, Dušan Puvačić, Dobroslav Smiljanić, Radomir Smiljanić i Branimir Ščepanović. List izlazi svake druge subote. Pojedini primerak 50 para (50 dinara). Godišnja pretplata 10 novih dinara (1000 starih dinara), polugodišnja 5 novih dinara (500 starih dinara). Za inostranstvo dvostruko. List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Telefoni 627-286 (redakcija) i 626-020 (komercijalno odeljenje i administracija). Rukopisi se ne vraćaju. Tekući račun broj 608-1-208-1. Štampa »Glas«, Beograd Vlajkovićeva 8.